

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Фрідман Олена Анатоліївна

УДК 330.341.1:334.722](043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПІДПРИЄМНИЦТВО В СТРУКТУРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ**

08.00.01 — економічна теорія та історія економічної думки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Фрідман О.А.

Науковий керівник:
Тютюнникова Світлана Володимирівна,
доктор економічних наук, професор

Харків — 2021

АНОТАЦІЯ

Фрідман О. А. Підприємництво в структурі національної інноваційної системи. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки. - Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2021.

Доведено, що інноваційний розвиток в сучасних умовах – це актуальна потреба, зумовлена історичними, економічними, екологічними, соціальними і політичними факторами. Це відгук на сучасні виклики, поле реалізації людської культури, людського інтелектуального потенціалу.

Виділено та охарактеризовано ряд основоположних причин переходу до інноваційного типу соціально-економічного розвитку. Найважливішими серед них є такі:

- обмеженість та нерівномірність розподілу ресурсів;
- зростання екологічних та техногенних криз та катастроф;
- новий характер міжнародного розподілу праці та посилення конкурентної боротьби;
- тенденції підвищення рівня та якості життя.

Перелічені причини можуть діяти одночасно, посилюючи одна одну, що часто веде до ускладнення ситуації, посилення невизначеності, зростання ризиків та катастроф, що у свою чергу підвищує вимоги до інновацій.

Обґрунтовано, що дослідження інноваційного підприємництва потребує оновленої методології, яка б використовувала міждисциплінарні зв'язки, узгоджувала положення теорії еволюції класичного підприємництва в складну мережеву цифрову бізнес-екосистему (розмивання прав власності в просторі та часі, поширення сумісного використання благ - лізинг, шерінг (sharing), коворкінг (co-working), коливінг (co-living), тощо), теорію стейкхолдерів

(вплив індивідів, груп, або організацій на прийняття рішень фірмою); та підприємницької системи (взаємодія компаній постачальників, споживачів та конкурентів задля досягнення найкращих результатів).

Обґрунтовано комплементарний підхід до розвитку національної інноваційної системи в умовах глокалізації, який ґрунтується на поєднанні глокалізаційних компонентів інноваційної діяльності, системного інституційного забезпечення міжнародного (міжсекторального) співробітництва, пріоритетності національних інтересів, включенні національних інноваційних систем до глобального економічного простору.

Розкрито основні характеристики національної системи інноваційного підприємництва як організаційно-економічної форми підприємництва, що охоплює всі стадії інтегрованого інноваційного процесу і сфери інноваційної діяльності та забезпечує його спрямування на досягнення цілей розвитку країни шляхом визначення функцій: капіталізації інновацій на основі інвестицій у інтелектуальні продукти відповідно до стадій їх життєвого циклу та соціалізації інновацій та інноваційного підприємництва. З огляду на це, дослідження інноваційного підприємництва й обґрунтування на цій основі концептуальних засад удосконалення економічної політики держави, спрямованої на підвищення ефективності національної системи інноваційного підприємництва набуває важливого теоретичного та практичного значення.

Досліджено трансформацію інноваційного підприємництва, що зазнає сутнісних змін. Традиційні засоби діяльності трансформуються, фірма з класичного підприємства перетворюється в складну мережеву структуру, стає частиною цифрової бізнес-системи. Інноваційне підприємство – це діяльність економічних агентів – фізичних та юридичних осіб з комерціалізації інновацій, що охоплює всі стадії і сфери інтегрованого інноваційного процесу у формах комерційного обміну, комерційного впровадження (використання), дифузії і капіталізації інтелектуальних новачків-товарів (інноваційних продуктів) як ресурсів інноваційної діяльності з метою досягнення певних

соціально-економічних результатів їх виробниками і споживачами та отримання прибутку.

Охарактеризовано основні моделі інноваційного підприємництва: академічне (діяльність закладів наукової та освітньої сфер з комерціалізації інноваційних продуктів), виробниче (систематична діяльність суб'єктів підприємництва з впровадження інновацій у власному бізнесі у формі їх вертикального трансферу) та соціальне (спрямоване на впровадження соціальних інновацій).

Національна система інноваційного підприємництва (НСІП) – це організаційно-економічна форма інноваційного підприємництва на національному рівні, що охоплює всі стадії інтегрованого інноваційного процесу і сфери інноваційної діяльності та забезпечує його спрямування на досягнення цілей інноваційного розвитку економіки країни.

Показано, що суб'єкти інноваційного підприємництва можуть мати різні організаційні форми. У організаційному аспекті суб'єктами НСІП є підприємці-фізичні особи, інноваційні підприємства, інноваційно активні підприємства, стартапи, спінофф-компанії, об'єднання підприємств та ін., які діють на різних стадіях інтегрованого інноваційного процесу та здійснюють комерціалізацію інноваційних продуктів з метою отримання прибутку та досягнення певних соціальних результатів.

Інституціональне середовище НСІП формують суспільні регулятори інноваційного підприємництва: закони та інші державно-правові акти регулювання інноваційної діяльності та підприємництва, принципи корпоративного управління інноваційними організаціями, соціальні цінності та етичні норми, інноваційна культура. У культурі інноваційного підприємництва органічно поєднуються елементи підприємницької та інноваційної культур, їй притаманні регуляторна, мотиваційна і трансляційна функції. Це ціннісна основа розвитку і ефективності інноваційного підприємництва.

Обґрунтовано, що національна система інноваційного підприємництва як організаційно-економічна форма інтегрованого інноваційного процесу сполучає цілі, принципи та заходи інноваційної та підприємницької діяльності. Ця система:

1) складається з відносин (соціально-економічних, організаційно-управлінських, правових, соціокультурних) між: а) суб'єктами інноваційного підприємництва з приводу обміну, впровадження, дифузії, капіталізації та використання інновацій як ресурсів інноваційного бізнесу; б) суб'єктами інноваційного підприємництва та некомерційними споживачами результатів інноваційного процесу з приводу задоволення споживчого попиту на інноваційні продукти та інноваційну продукцію (послуги, роботи) через ринок інновацій; в) суб'єктами інноваційного підприємництва та організаціями інноваційної інфраструктури з приводу надання/отримання професійної організаційної, інформаційної, консультаційної, фінансової та ін. підтримки інноваційного бізнесу; г) суб'єктами інноваційного підприємництва та державою з приводу встановлення та дотримання певних «правил гри» у сфері інноваційного бізнесу;

2) інтегрує інноваційні системи комерційних підприємств, що діють на різних стадіях інноваційного процесу; регіональні та галузеві системи інноваційного бізнесу;

3) має своїми складовими суб'єктів інноваційного підприємництва, ринок інновацій, інфраструктуру та інституціональне середовище інноваційного бізнесу.

Аргументовано, що НСП – це екосистема інноваційного підприємництва, оскільки вона є організаційно-економічною формою мережевої співпраці всіх учасників інтегрованого інноваційного процесу – суб'єктів підприємницької діяльності, спрямованої на комерціалізацію та капіталізацію інновацій з метою задоволення суспільного попиту на інноваційні продукти та інноваційну продукцію (послуги, роботи) та

отримання прибутку. Екосистема інноваційного підприємництва (НСП) є складовою екосистеми інноваційної діяльності на національному рівні.

Узагальнено чинники сучасного стану національної інноваційної системи України, що обмежують її розвиток, а саме: зовнішні – поглиблення невідповідності технологічної структури національної економіки інноваційним цілям її розвитку та внутрішні – нерозвиненість інфраструктури, асинхронність функціонування структурних елементів національної інноваційної системи, низький рівень інноваційної активності суб'єктів національної інноваційної системи.

Вклад новітніх технологій в створення інноваційного типу розвитку необхідно доповнювати комплексом цивілізаційних та інституційних факторів, що супроводжують використання технологічних нововведень. Тільки в такій системній формі технології можуть забезпечувати інноваційний стрибок.

Цифровізація економіки, з одного боку, обумовлює радикальні трансформації інноваційного бізнесу, а з іншого боку, зміни моделей інноваційного підприємництва, його діджиталізацію. Формування цифрових бізнес-екосистем інновацій є сутнісною характеристикою сучасних глобальних соціально-економічних перетворень під впливом техніко-технологічних, управлінських та ринкових інновацій Індустрії 4.0.

Цифрова економіка є одним з найголовніших трендів XXI століття. Вона суттєво впливає на усю систему соціально-економічних відносин. В умовах цифровізації економіки з'являються нові правила гри для бізнесу. В цифровій бізнес екосистемі змінюються структури підприємницької діяльності, здійснюється перехід до економіки знань, що продукує постійні інновації.

Узагальнено, що сучасний інноваційний тип розвитку базується на наступних особливостях:

По-перше, в світовому господарстві актуалізуються інноваційні проекти, що базуються на інтеграційних процесах в економічному просторі. Особливими

та найбільш затребуваними його форматами стають глокалізаційні.

По-друге, глокалізаційний формат просторової організації інноваційної діяльності вимагає відповідного інституційного його супроводу, створення нових правил гри, що приймаються усіма суб'єктами бізнес-проектів.

По-третє, сучасний інноваційний тип розвитку дрейфує у бік гуманістичного та інклюзивного принципів його здійснення. Новітні технології та цифрова економіка, штучний інтелект, редагування людського геному, та інше несуть в собі не лише великий потенціал, але й загрози. Завдяки поєднанню провідних технологій з гуманітарними знаннями можливо мінімізувати негативні наслідки використання новітніх технологій.

В інституційному середовищі поступово змінюються всі фактори, але рушійними та такими, що змінюються в короткостроковому періоді, стають формальні інститути. Вони створюються свідомими діями соціальних груп і визначаються державою як нормативно-правові акти та легітимні організації.

Саме держава створює та впроваджує політику у сфері регулювання діяльності суб'єктів. При цьому інституціональну підтримку інноваційного підприємництва можна визначити як стимулювання державою та іншими суб'єктами створення найбільш ефективних формальних і неформальних інститутів, які сприяють розвитку такого підприємництва за допомогою мінімізації трансакційних витрат.

Прискорення розвитку інноваційного підприємництва вимагає від держави надання особливої актуальності в створенні комфортного інституційного середовища для суб'єктів інноваційної діяльності. Для цього середовища найважливішими характеристиками стають інклюзивність та високий рівень довіри. Інклюзивне зростання економіки, на нашу думку, є передумовою інноваційного прогресивного розвитку суспільства.

Ключові слова: цифрова економіка, інновації, інноваційне підприємництво, інноваційний тип розвитку, інституційне середовище, національна інноваційна система.

ABSTRACT

Fridman O. A. Entrepreneurship in the structure of the national innovation system. – Qualification scientific work as a manuscript.

Thesis for the Candidate of Sciences degree in Economics, specialty 08.00.01 – Economic Theory and History of Economic Thought. – V.N. Karazin Kharkiv National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2021.

In this thesis, I prove that innovative development is an urgent need in modern conditions caused by historic, economic, environmental, social and political factors. It is a response to modern challenges, a field to realize human culture and human intellectual potential.

A number of fundamental reasons for the transition to an innovative type of socio-economic development have been identified and characterized. The most important ones, among those, are:

- limited and uneven distribution of resources;
- ecological and technogenic crises and catastrophes growth;
- a new nature of the international division of labor and intensification of competition;
- tendencies towards improving the level and quality of life.

These reasons can act simultaneously and reinforce each other, which often leads to aggravation of the situation, increase in uncertainty, growth of risks and disasters. In their turn, they stimulate the demand for innovation.

It is substantiated that studying of innovative entrepreneurship requires an updated methodology that would use interdisciplinary links, harmonize provisions of the classical entrepreneurship evolution theory into a complex networked digital business ecosystem (erosion of property rights in space and time, spread of joint use of goods (leasing, sharing), co-working, co-living, etc.), the stakeholder theory (the influence of individuals, groups, or organizations on the decision-making in a firm); and the business system (interaction of suppliers, consumers and competitors to achieve the best results).

Ukraine, like other countries globally, seeks to move on to an innovative type of development, to create a national innovation system taking into account the coordinate system of the national economy and the current trends in economic progress. Among the latter, glocalization plays a significant role. A complementary approach to the development of the national innovation system in the conditions of glocalization is substantiated; it is based on a combination of glocalization components of innovation, systemic institutional support of international (intersectoral) cooperation, priority of national interests, inclusion of national innovation systems in the global economic space.

Innovative entrepreneurship is the core of the innovation system which can quickly respond to changes and effectively solve complex problems, increase national competitiveness and improve welfare of the population. The processes of improving innovative entrepreneurship are to be considered in their interrelation with forming and functioning of the national system of innovative entrepreneurship. I identify the main characteristics of the national system of innovative entrepreneurship seen as an organizational and economic form of entrepreneurship covering all stages of an integrated innovation process and innovation sphere and ensuring its direction towards achieving the country's development goals by defining the functions of innovations capitalization based on investment in intellectual products in accordance with their life cycle stages and socialization of innovations and innovative entrepreneurship. In view of this, the study of innovative entrepreneurship and substantiation on this basis of conceptual foundations of improving the state's economic policy aimed at strengthening the national system of innovative entrepreneurship has an important theoretical and practical value.

The transformation of innovative entrepreneurship, which is undergoing significant changes, is studied. Traditional means of activity are transformed, the firm turns from a classical enterprise into a complex network structure and becomes a part of the digital business system. Innovative entrepreneurship is the activity of economic agents, private and legal entities, aimed at commercialization of

innovations covering all stages and areas of integrated innovation process in the form of commercial exchange, commercial implementation (use), diffusion and capitalization of intellectual innovative goods (innovative products) seen as innovation resources. The activity is undertaken in order to achieve certain socio-economic results by their producers and consumers and in order to make a profit.

The main models of innovative entrepreneurship are characterized: academic (activities of scientific and educational institutions on commercialization of innovative products), production (systematic activities of business entities on implementing innovations in their own business as the vertical transfer of the latter) and social (aimed at implementing social innovations).

The National System of Innovative Entrepreneurship (NSIP) is an organizational and economic form of innovative entrepreneurship at the national level. It covers all stages of the integrated innovation process and innovation spheres and ensures its direction to achieve the country's innovative economic development goals.

It is shown that the subjects of innovative entrepreneurship can have various organizational forms. In terms of organization, the NSIP subjects are individual entrepreneurs, innovative enterprises, innovatively active enterprises, startups, spinoff companies, business associations, etc. which operate at different stages of the integrated innovation process and are engaged in commercialization of innovative products in order to make a profit and achieve certain social results.

The NSIP institutional environment is formed by social regulators of innovative entrepreneurship: laws and other state and legal acts regulating innovation and entrepreneurship, principles of corporate governance of innovation organizations, social values and ethical norms as well as innovation culture. It is noted that the culture of innovative entrepreneurship, which organically combines elements of entrepreneurial and innovative cultures, has regulation, motivation and translation functions aimed at developing innovativeness and business innovation, formation, accumulation, dissemination (inheritance) of innovative entrepreneurship

values. This is the value basis for the development and efficiency of innovative entrepreneurship.

It is substantiated that the national system of innovative entrepreneurship as an organizational and economic form of integrated innovation process merges goals, principles and activities of innovation and entrepreneurship. This system consists of:

1) relations (socio-economic, organizational and managerial, legal, socio-cultural) between: a) the subjects of innovative entrepreneurship concerning commercial exchange, implementation, diffusion, capitalization and use of innovations as resources of the innovative business; b) the subjects of innovative entrepreneurship and non-commercial consumers of the results of the innovation process aimed at meeting the consumer demand for innovative goods and innovative products (services, works) through the innovation market; c) the subjects of innovative entrepreneurship and organizations of innovation infrastructure regarding provision / reception of professional, organizational, informational, consulting, financial, etc. support for the innovative business; d) the subjects of innovative entrepreneurship and the state as regards the establishment and observance of certain "rules of the game" in the field of innovative business;

2) integrating innovation systems of commercial enterprises that operate at different stages of the innovation process; regional and branch systems of innovative business;

3) whose components are the subjects of innovative entrepreneurship, the innovation market, the infrastructure and the institutional environment of innovative business.

I argue that the NSIP is an ecosystem of innovative entrepreneurship, as it is an organizational and economic form of network cooperation of all the participants in the integrated innovation process – business entities aiming at commercialization and capitalization of innovations to meet public demand for innovative goods and innovative products (services, work) and to make a profit. The ecosystem of innovative entrepreneurship (NSIP) is a component of the ecosystem of innovative

activity at the national level.

The factors of the current state of the national innovation system of Ukraine that limit its development are generalized. They are external – intensification of inconsistency in the technological structure of the national economy and the innovation goals of its development – and internal – underdeveloped infrastructure, asynchrony of structural elements of the national innovation system, a low level of innovation activity shown by the subjects of the national innovation system.

This situation requires aggressive renewal of the technological basis of production, digitalization of the economy and a mandatory increase in the intellectual capital. In my opinion, the latter needs special attention to be paid by the state and the civil society. The intellectual capital is a highly literate society with a high level and quality of life. Only under such conditions it is possible to create an atmosphere in which the nation's creative potential is revealed, there exists a high level of institutional and personal trust. The contribution of new technologies to the creation of an innovative type of development is to be complemented by a set of civilizational and institutional factors that accompany the use of technological innovations. Only if system-based, technology can provide an innovative leap.

Digital economy is one of the most important trends of the 21st century. Basing on global information and communication networks that unite all subjects (producers, consumers, partners, customers, the young and the mature) into a single economic mechanism, the digital economy significantly affects the entire system of socio-economic relations. In the conditions of digitalization of the economy, there appear new rules of the game for business. In the digital business ecosystem, the structures of entrepreneurial activity are changing and the transition to the network economy is taking place. This is the economy of knowledge that produces constant innovation. It is possible to state that entrepreneurship, including innovative, is gradually becoming digital.

I sum up the following features of the modern innovative type of development:
Firstly, the world economy foregrounds innovative projects based on

integration processes in the economic space. Its special and most popular formats are those of glocalization.

Secondly, the glocalization format of the spatial organization of innovation requires appropriate institutional support, creation of new rules of the game adopted by all subjects of business projects.

Thirdly, the modern innovative type of development drifts towards humanistic and inclusive principles of its implementation. Novel technologies and digital economy, artificial intelligence, human genome editing, and many more have not only great potential, but also pose threats. Due to the combination of leading technologies with humanitarian background it is possible to minimize negative consequences of the novel technologies use.

In the institutional environment, all the factors are gradually changing, but formal institutions are the driving forces that are changing in the short term. They are created by conscious actions of social groups and are defined by the state as regulations and legitimate organizations.

The state is the main element in the institutional matrix structure. It is the state that creates and enforces policies in the field of regulating the entities' activities. At the same time, institutional support for innovative entrepreneurship can be defined as the state's and other subjects' stimulating the creation of the most effective formal and informal institutions that promote the development of this kind of entrepreneurship by minimizing transaction costs.

Accelerating the development of innovative entrepreneurship requires the state to ensure special relevance to creating a comfortable institutional environment for the subjects engaged in innovation. Inclusiveness and a high level of trust are the most important characteristics of this environment. Inclusive economic growth, in my opinion, is a prerequisite for innovative progressive development of the society.

Key words: digital economy, innovations, innovative entrepreneurship, innovative type of development, institutional environment, national innovation system.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

I. НАУКОВІ ПРАЦІ, В ЯКИХ ОПУБЛІКОВАНІ ОСНОВНІ НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ

СТАТТІ У НАУКОВИХ ФАХОВИХ ВИДАННЯХ УКРАЇНИ:

1. Тютюнникова С. В., Фрідман О. А. Трансформації інноваційного підприємництва в умовах становлення цифрової економіки. *Економічна теорія та право* : зб. наук. пр. 2020. № 2 (41). С. 26–48. (Особистий внесок здобувача: визначено характеристики інноваційного підприємництва в умовах цифровізації економіки) (*Index Copernicus*).

2. Тютюнникова С. В., Фрідман О. А. Інклюзивний інституційний режим – передумова інноваційного типу соціально-економічного розвитку. *Бізнес Інформ*. 2020. № 4 (507). С. 15–20. (Особистий внесок здобувача: визначення факторів впливу на інноваційний тип розвитку економіки України) (*Index Copernicus*).

3. Фрідман О. А. Інституційне середовище інноваційного підприємництва. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія : Економіка і управління. 2020. Т. 31 (70), № 3, ч. 1. С. 12–17 (*Index Copernicus*).

4. Фрідман О. А. Особливості інноваційного розвитку у світовому господарстві в умовах цифровізації економіки. *Вісн. Харків. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна*. Серія : Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. 2020. Вип. 11. С. 89–93.

5. Тютюнникова С. В., Фрідман О. А. Національна інноваційна система: сучасні тренди та виклики для України. *Вісн. Харків. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна*. Серія : Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. 2020. Вип. 12. С. 171-179. (Особистий внесок здобувача: визначення

ролі державно-приватного партнерства в інноваційній сфері).

II. ОПУБЛІКОВАНІ ПРАЦІ АПРОБАЦІЙНОГО ХАРАКТЕРУ:

6. Пенська І. О., Панченко О. А. Проблеми та перспективи розвитку малого підприємництва в Україні. *Розвиток системи вищої та післядипломної освіти в сфері підприємництва* : зб. наук. пр. Міжнар. наук.-практ. конф., 8–9 грудня 2007 р., Харків. Харків, 2008. С. 86–88 (0,125 д.а.).

7. Свидерский В. П., Фридман Е. А. Управление рисками при внедрении новых технологий. *Інституційні засади стабільного розвитку економічних суб'єктів в умовах інтеграційно-глобалізаційних процесів* : зб. наук. пр. Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. 23 квітня 2015 р., Харків, 2015. С. 132–135. (0,13 д.а.).

8. Свидерский В. П., Фридман Е. А. Оценка и управление риском при внедрении новых технологий. *Фізичні та комп'ютерні технології* : XXII Міжнар. наук.-практ. конф., 9 грудня 2016 р., м. Харків. Дніпропетровськ, 2016. С. 397–401. (0,15 д.а.).

9. Фридман О. А. Інновації як основа сучасної економіки. *Сучасне матеріалознавство та товарознавство: теорія, практика, освіта* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 12–13 березня 2020 р., м. Полтава. Полтава, 2020. С. 184–186. (0,1 д.а.).

10. Фридман О. А. Орієнтація на інклюзивність як основа сучасної економіки. *Інклюзивний розвиток економіки в умовах глобальних викликів сьогодення* : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова, Харків, 1–28 лютого 2020 р. Харків, 2020. С. 52–54. (0,125 д.а.).

III. ОПУБЛІКОВАНІ ПРАЦІ, ЯКІ ДОДАТКОВО ВІДОБРАЖАЮТЬ

НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ:

11. Фрідман О. А. Інноваційне підприємництво: зміст та особливості розвитку в умовах четвертої промислової революції. *Регіональна економіка та управління*. 2020. № 1 (27), ч. 2. С. 105–109.

ЗМІСТ

Стор.

ВСТУП.....	19
РОЗДІЛ 1 МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ.....	27
1.1. Підприємництво як ядро національної інноваційної системи: до визначення поняття.....	27
1.2. Еволюція поглядів на розвиток підприємництва в структурі національної інноваційної системи.....	60
1.3. Інноваційна спрямованість сучасного розвитку: оновлення методологічних засад дослідження.....	72
Висновки за розділом	88
РОЗДІЛ 2 ІННОВАЦІЙНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В СИСТЕМІ КООРДИНАТ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	90
2.1. Національна система інноваційного підприємництва: сутність і структура.....	90
2.2. Сучасний стан національної системи інноваційного підприємництва України: обмеження та напрями їх подолання	111
Висновки за розділом 2.....	131
РОЗДІЛ 3 ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ.....	133
3.1. Бізнес-моделі інноваційного підприємництва в умовах становлення цифрової економіки.....	133
3.2. Інституалізація національних систем інноваційного підприємництва.....	151

Висновки за розділом 3.....	174
ВИСНОВКИ.....	176
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	182
ДОДАТКИ.....	211

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Розвиток економіки відбувається переважно завдяки інноваціям. Інновації є основою розвитку країни та формують систему взаємовідносин між суспільством, наукою та промисловістю. Таким чином вони складають національну інноваційну систему. Впровадження інновацій в економіку є джерелом її конкурентоспроможності, переходу на новітні технології та зростання добробуту населення.

Інновації поряд з наукою стають фундаментальним інструментом стійкого розвитку. Саме вони здатні підвищити економічну, соціальну та екологічну результативність діяльності, вирішувати проблему створення ефективних засобів задоволення людських потреб, розширення можливостей розвитку людського потенціалу та організації майбутнього. Інноваційне підприємництво здатне швидко реагувати на зміни та якісно вирішувати складні завдання, підвищувати національну конкурентоспроможність та зміцнювати добробут населення. Процеси вдосконалення інноваційного підприємництва варто розглядати у взаємозв'язку з формуванням та функціонуванням національної системи інноваційного підприємництва.

Актуалізацію інноваційного підприємництва все частіше пов'язують із необхідністю розв'язання суперечностей сучасного соціально-економічного розвитку. До найбільш гострих проблем відносяться не тільки проблеми обмеженості ресурсів, але й зростаюча нерівність розподілу майна й доходів, бідність та демографічні трансформації.

Значний внесок у розробку концептуальних засад розвитку підприємництва внесли фундаментальні роботи Р. Кантільона, А. Тюрго, Ф. Кене, А. Сміта, Ж. Б. Сея, а потім К. Маркса, Й. Шумпетера, А. Маршалла, Ф. Хайєка, Л. Мізеса, М. Вебера, В. Зомбарта, П. Друкера та інших дослідників. Ці вчені й очолювані ними школи визначили основні моменти та

характеристики підприємництва.

Дослідженню інституціональних чинників ринкової трансформації економіки присвячені праці В. Гейця, А. Гриценка, Н. Гражевської, В. Лазаренка, В. Соболева, О. Яременка, М. Зверякова, С. Ілляшенка, Т. Кваші, та ін. Питанням управління інноваційним розвитком, формування інноваційних стратегій, ролі національної інноваційної системи в інноваційному розвитку, стану державного регулювання інноваційних процесів присвячені праці Л. Федулової, О. Довгаль, В. Бабенко, Г. Коломієць, І. Островського, П. Єценка, В. Кириленка, С. Панчишина.

Вагомий внесок у розв'язанні питань пошуку шляхів стимулювання інноваційної активності економіки та формування ефективної інноваційно-інвестиційної політики внесли роботи Ю. Бажала, В. Базилевича, П. Бубенка, В. Зянька, К. Краус, О. Носової, В. Осецького, І. Родіонова.

Результати цих досліджень склали методологічну основу дисертаційної роботи, присвяченої розкриттю особливостей підприємництва в структурі національної інноваційної системи, змісту його нових форм та тенденцій розвитку. Однак, попри наявні напрацювання з окресленої проблематики, донині дискусійними та недостатньо дослідженими залишаються питання інноваційної спрямованості соціально-економічного розвитку, сутності та механізмів трансформації інноваційного підприємництва в умовах цифровізації економіки, інституційного упорядкування новітніх бізнес-процесів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до планової теми НДР кафедри економічної теорії та економічних методів управління Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Якість життя в умовах становлення та розвитку цифрової економіки» (Державна реєстрація № 0119U103349). Особисто здобувачем розкрито роль теорії інноваційного підприємництва як фактору та джерела зростання якості життя населення та

надано пропозиції стосовно розширення сфери соціального інноваційного підприємництва.

Мета та завдання дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є розробка теоретико-методологічних і науково-практичних положень стосовно еволюції інноваційного підприємництва, розкриття змісту його нових форм та тенденцій розвитку. Досягнення зазначеної мети зумовило визначення та вирішення таких *завдань*:

- узагальнити та систематизувати теоретичні підходи дослідження інноваційної спрямованості в умовах глокалізації;
- визначити зміст інноваційного підприємництва, національної системи інноваційного підприємництва (НСІП);
- висвітлити сучасні методологічні підходи до еволюції інноваційного підприємництва, що дають змогу розкрити роль, форми та тенденції його розвитку;
- проаналізувати основні бізнес-моделі інноваційного підприємництва в умовах цифровізації економіки;
- охарактеризувати національну систему інноваційного підприємництва як екосистему інноваційного бізнесу;
- виявити та дослідити чинники, що обмежують формування та функціонування НСІП в Україні;
- розкрити особливості функціонування державно-приватного партнерства в національній інноваційній системі;
- виявити основні етапи розвитку досліджень інноваційного підприємництва та обґрунтувати результати практичного втілення в процес державного регулювання інноваційної діяльності в Україні.

Об'єкт та предмет дослідження. *Об'єктом* дослідження є процеси розвитку інноваційного підприємництва в Україні в умовах цифрової економіки. *Предметом* дослідження є системні зміни функцій, економічної та соціальної місії підприємництва в структурі національної інноваційної

системи.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційної роботи є загальнонаукові та спеціальні прийоми й методи наукового пізнання, а саме: застосування методів аналізу, синтезу, компаративістики та синергетики дозволило систематизувати наукові підходи й розкрити сутність інноваційного підприємництва; системний, структурно-функціональний підходи було використано для визначення структури НСПП та її функції; методи наукової абстракції та діалектики, інституціональний та еволюційний підходи допомогли виявити інноваційну спрямованість сучасного розвитку, виявити природу, характер сучасних трансформацій інноваційного підприємництва, охарактеризувати шляхи інституціоналізації НСПП; аналітичні та економіко-статистичні методи наукового пізнання були застосовані в процесі дослідження тенденцій розвитку НСПП в умовах цифрової економіки; у процесі використання міждисциплінарних зв'язків, статистичних, табличних та графічних методів здійснено теоретичну інтеграцію наукового й емпіричного матеріалу, який покладено в основу висновків і пропозицій.

Інформаційною базою дисертаційної роботи є фундаментальні праці, наукові статті вітчизняних та іноземних учених, нормативно-правові акти, матеріали Державної служби статистики України, аналітичні та статистичні матеріали Світового банку, організацій економічного співробітництва та розвитку, стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів; Доктрина збалансованого розвитку (Україна 2030); Інтернет-ресурси та власні розрахунки автора.

Наукова новизна результатів дослідження, отриманих особисто здобувачем, полягає у наступному:

Уперше:

– обґрунтовано теоретико-методологічні основи трансформації національної інноваційної системи в умовах глокалізації за рахунок поєднання

комплементарного підходу через поєднання глокалізаційних компонентів інноваційної діяльності, системного інституційного забезпечення міжнародного (міжсекторального) співробітництва, пріоритетності національних інтересів, включенні національних інноваційних систем до глобального економічного простору;

удосконалено:

– теоретичну характеристику суперечностей у формуванні національної системи інноваційного підприємництва між необхідністю прискореного оновлення технологічної основи виробництва, цифровізації економіки, становленням інклюзивного типу розвитку та розвитком обмежень домінування екстрактивних інститутів, монопольної влади великого бізнесу, неефективної підтримки малого та середнього бізнесу з боку держави, низької інвесторської активності та соціальної відповідальності бізнесу, його тінізації, нерозвиненості національного ринку інновацій, тощо;

– методологічні засади дослідження сучасного інноваційного підприємництва шляхом використання принципів міждисциплінарних зв'язків положень теорій еволюції класичного підприємництва в складну мережеву цифрову бізнес-екосистему (розмивання прав власності в просторі та часі, поширення сумісного використання благ, тощо), стейкхолдерів (вплив індивідів, груп, або організацій на прийняття рішень фірмою); та підприємницької системи (взаємодія компаній постачальників, споживачів та конкурентів задля досягнення найкращих результатів);

дістали подальшого розвитку:

– обґрунтування основних характеристик національної системи інноваційного підприємництва як організаційно-економічної форми підприємництва, що охоплює всі стадії інтегрованого інноваційного процесу й сфери інноваційної діяльності та забезпечує його спрямування на досягнення цілей розвитку країни шляхом визначення функцій: капіталізації інновацій на основі інвестицій в інтелектуальні продукти відповідно до стадій їх життєвого

циклу та соціалізації інновацій;

– теоретичне розкриття змісту державно-приватного партнерства з інновацій як співробітництва держави та суб'єктів національної системи інноваційного підприємництва зі здійснення інноваційних проектів з метою досягнення пріоритетних цілей інноваційного розвитку країни шляхом обґрунтування: сфер (наукова, НДДКР, інформаційна, освітня, виробнича, фінансова, соціальна, державного управління), рівнів (глобальний, національний, регіональний, галузевий) та характеристик функціонування державно-приватного партнерства з інновацій (комплексність, кластерна модель, інституціональне об'єднання державних і приватних ресурсів інноваційної діяльності, комерційність, соціалізація інновацій);

– визначення сучасного інноваційного підприємництва як системи економічних відносин із комерціалізації інтелектуальних результатів інтегрованого процесу за рахунок характеристики відкритих моделей бізнес-процесів, яким притаманне включення незалежних суб'єктів інноваційного процесу, поєднаних інноваційними мережами;

– узагальнення чинників негативного впливу на інноваційний розвиток національної економіки України шляхом виявлення зовнішніх (поглиблення невідповідності технологічної структури національної економіки інноваційним цілям її розвитку) та внутрішніх (нерозвиненість інфраструктури, асинхронність функціонування структурних елементів національної інноваційної системи, низький рівень інноваційної активності суб'єктів національної інноваційної системи).

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження впроваджено в науково-педагогічний процес кафедри фінансів, банківської справи і страхування Харківського інституту бізнесу і менеджменту (акт впровадження від 25.06.2015 р. № 0101/007-38) та кафедри економічної теорії та економічних методів управління Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (довідка від 18.12.2020 р. б/н).

Практичні рекомендації щодо розвитку державно-приватного партнерства у сфері інновацій використані Полтавською обласною радою в процесі підготовки та реалізації проєктів обласної програми «Бюджет участі Полтавської області на 2017 – 2020 роки» та в процесі реалізації заходів обласної програми «Екологічні ініціативи Полтавської області на 2019 – 2021 роки» (довідка-акт від 18.01.2021 р. № 01-35/100).

Практичні рекомендації стосовно поширення інструментів актуалізованої парадигми регіональної інноваційної політики були використані у роботі Департаменту у справах сім'ї, молоді та спорту Управління інноваційного розвитку та іміджевих проєктів Харківської міської ради (довідка від 20.01.2021 р. № 24).

Особистий внесок здобувача в статті [194], [195], [196], що видані у співавторстві з науковим керівником та зазначені у переліку опублікованих праць за темою дисертації, наведено в списку публікацій. У дисертації використано лише ті положення цих статей, що належать особисто дисертанту.

Апробація результатів дослідження. Основні результати досліджень були представлені на 6 міжнародних наукових конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток системи вищої та післядипломної освіти в сфері підприємництва» (Харків, 2007); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Інституційні засади стабільного розвитку економічних суб'єктів в умовах інтеграційно-глобалізаційних процесів» (Харків, 2015); XXII Міжнародній науково-практичній конференції «Фізичні та комп'ютерні технології» (Харків, 2016); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Сучасне матеріалознавство та товарознавство: теорія, практика, освіта» (Полтава, 2020); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Інклюзивний розвиток економіки в умовах глобальних викликів сьогодення» (Харків, 2020), Міжнародній конференції «Sustainable Innovation and Emerging Trends in Business and Management (ICSIEM'20)» (Афіни, Греція,

2020).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації опубліковано у 5 статтях у наукових фахових виданнях України загальним обсягом 3,9 д.а. (у т.ч. 3 статті – у виданнях, що індексуються у міжнародних наукометричних базах). Крім того додатково опубліковано 6 наукових праць апробаційного характеру (з них 5 тез доповідей на міжнародних наукових конференціях).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг роботи становить 219 сторінок. Основний зміст викладено на 163 сторінках. Дисертація включає 18 таблиць та 12 рисунків. Список використаних джерел включає 285 назв на 29 сторінках. 6 додатків розміщені на 8 сторінках.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ

1.1. Підприємництво як ядро національної інноваційної системи: до визначення поняття

Довготривалий період інноваційне підприємництво не розглядалося представниками економічної науки у якості окремого предмету досліджень, обґрунтування його сутнісних характеристик здійснювалося у контексті загальної теорії інновацій.

Історично вихідною концепцією інноваційного підприємництва, як складової теорії інновацій, слід вважати обґрунтування Й Шумпетером взаємозв'язку інновацій і підприємництва: інноваційність як здатність до інновацій є сутнісною ознакою підприємництва, у свою чергу, підприємець-новатор є рушійною силою інноваційного розвитку. У широко відомому творі Й. Шумпетера «Теорія економічного розвитку» інновація визначена як «...нова комбінація чинників виробництва, яка мотивується підприємницьким духом» [238, с. 158–159]. Як визначив український дослідник інноваційного підприємництва В. Зянько: «Й. Шумпетер обґрунтував положення про те, що процес розробки та впровадження інновацій є характеристикою найважливішої функції підприємництва, а підприємець є особливого типу господарник – економічний лідер, «новатор», діяльність якого знаходиться в основі будь-якого суспільного розвитку, і який має здатність аналізувати різноманітні ринкові можливості втілення новаторських ідей та інновацій» [76, с. 27].

На думку Е. Вулдріджа, Й. Шумпетер «вірив, що підприємці завжди виступають в ролі агентів руйнівних інновацій – людей, здатних побачити

майбутнє перш інших і перетворити своє бачення в життєздатний бізнес» [118, с. 255-256].

П. Друкер ознакою інноваційної економіки вважав провідну роль мільйонів малих і середніх підприємств, очолюваних підприємцями, що діють на свій страх і ризик. На його думку підприємці повинні навчитися цілеспрямовано займатися інноваційною діяльністю. «Суть послідовної інноваційної діяльності полягає в цілеспрямованому і організованому пошуку змін, а також послідовному аналізі тих можливостей, які несуть ці зміни для економічних і соціальних нововведень» [62, с. 61; 65].

Відповідно до періодизації розвитку теорії інновацій Р. Нурієва на першому етапі (1910 рік - перша половина 1940-х років) на передній план вийшли питання розуміння природи інновацій та їх ролі в розвитку суспільства. Другий етап (друга половина 1940-х-перша половина 1970-х рр.) характеризувався розвитком макроекономічного аналізу інноваційного розвитку, який визначався як синонім високих темпів зростання. Третій етап розпочався в середині 1970-х років. Для нього, на думку Р. Нурієва, була характерна поява і розвиток альтернативних макроекономічного підходу теорій: неоінституціоналізму (теорія фірми), менеджменту (управління інноваціями), компаративістики [133]. Сучасний етап розвитку теорії інновацій характеризується включенням у орбіту досліджень проблем цифровізації інноваційного процесу та розвитку технологій е-економіки.

Основи мікроекономічної теорії інноваційного підприємництва розроблено У. Дж. Баумолем, який у праці «Мікротеорія інноваційного підприємництва» визначав такі типи підприємців:

- реплікативні (репродуктивні, рутинні) підприємці, які створюють підприємства, незалежно від того, яка кількість подібних підприємств вже існує, які тиражують вже відомі рішення;
- інноваційні підприємці, завдання яких полягають у пошуку нових ідей і їх реалізації у практичній діяльності [10].

Визначення інновації як функції підприємництва, розкриття макро- і мікроекономічних засад її реалізації, є концептуальними основами дослідження інноваційного підприємництва як спеціального предмету економічної науки.

Теоретичний аналіз інноваційного підприємництва, його особливостей та напрямів розвитку в умовах цифровізації економіки та бізнесу має базуватися на визначенні змісту низки взаємопов'язаних економічних категорій, які у сукупності є науковим інструментарієм дослідження цього багатоаспектного економічного явища. До них слід віднести категорії, що розкривають зміст:

- інноваційної діяльності: інновація, інноваційний процес, власне інноваційна діяльність, національна інноваційна система;
- підприємницької діяльності: підприємництво, інноваційна функція підприємництва, інновативність та інноваційна активність підприємництва.

Обґрунтування зазначених категорій та їх змістовного взаємозв'язку дозволить розкрити сутність та основні характеристики інноваційного підприємництва як специфічної організаційно-економічної форми господарської діяльності, що сполучає цілі, ресурси, механізм інноваційної діяльності і підприємництва у цілісну систему. Причому, це не кумулятивна, а інтегративна цілісність інноваційної діяльності та підприємництва, що складає ядро змісту інноваційного підприємництва:

- по-перше, підприємництво і інноваційна діяльність не додаються одне до одного, а інтегруються, що знаходить своє концентроване відображення у змісті економічної категорії «інноваційне підприємництво»;
- по-друге, як змістовні складові інноваційного підприємства, інноваційна діяльність та підприємництво, інтегруючись, з одного боку набувають нових рис, а з іншого боку, їх змістовна модифікація є основою визначення сутнісних характеристик інноваційного підприємства.

Отже, інноваційна діяльність і підприємництво складають базовий рівень змісту інноваційного підприємництва, якому характерні сутнісні риси кожної із складових, а їх інтегративна цілісність – актуальний рівень визначення інноваційного підприємництва як специфічного виду ділової активності, що їх сполучає. (рис.1.1).

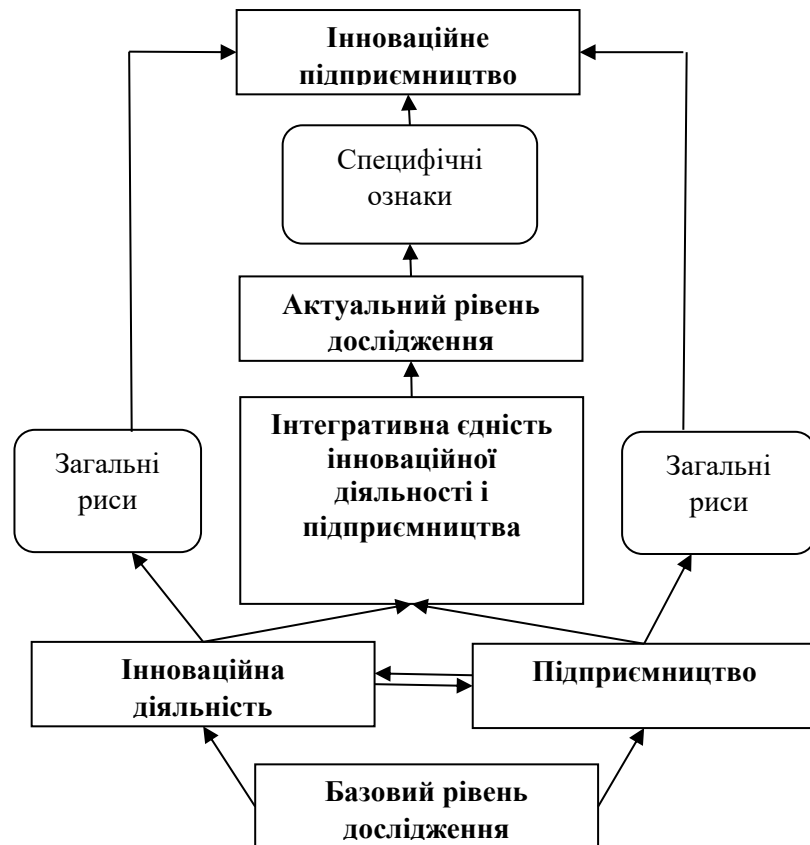

Рис. 1.1. Рівні дослідження змісту інноваційного підприємництва як економічної категорії.

Джерело: складено автором

Таким чином, на базовому рівні економіко-теоретичного дослідження інноваційного підприємництва виявляються ті його сутнісні риси, які змістовно об'єднують цю категорію з категоріями інноваційної діяльності та підприємництва, на актуальному рівні дослідження обґрунтовуються специфічні риси інноваційного бізнесу як підприємницької форми інноваційної діяльності та інноваційної форми підприємництва –

господарської діяльності «інноваційних підприємців» за класифікацією У. Дж. Баумоля. Важливо підкреслити, що зазначені рівні дослідження тісно взаємопов'язані, оскільки зміст економічної категорії «інноваційне підприємництво» відображає єдність його базових і актуальних характеристик.

1. Інноваційне підприємництво у контексті сутнісних характеристик інноваційної та підприємницької діяльності.

У вітчизняних і зарубіжних наукових джерелах, присвячених дослідженню різних проблем інноваційного розвитку економіки, досі відсутній єдиний підхід до визначення понять «інновація», «інноваційний процес», «інноваційна діяльність». Це пояснюється багатоаспектністю їх змісту як міждисциплінарного об'єкту наукового дослідження, зокрема, економічної теорії, інноватики, соціології, менеджменту, права та ін.

Основними підходами до визначення інновацій, представленими в різних наукових джерелах, є такі:

1) визначення новизни інтелектуального продукту у якості змістовного ядра інновації, що приймає різні форми, серед яких: наукова ідея, новація, винахід, корисна модель, дослідний зразок, промисловий зразок, технологія і ін. У Керівництві по збору та аналізу даних з інновацій (Керівництво Осло), яке є основним методологічним документом Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) в області інновацій визначено чотири концепції новизни інновацій:

– нове для підприємств: мінімальна вимога для того, щоб певна зміна в продукції або функціонуванні будь-якого підприємства визнавалася інновацією, полягає в тому, щоб ця зміна було новим (або суттєвим) удосконаленням для даного підприємства;

– нове для ринку: підприємство, що впровадило інновацію, виявилось першим на ринку або в галузі. Під ринком мається на увазі просто підприємство, що обстежується, в сукупності з його конкурентами, можливо,

ще з урахуванням географічного аспекту чи типової серії продуктів. Географічний аспект поняття «нове для ринку» визначається, таким чином, уявленнями самого підприємства про ринок, на якому воно діє;

– нове для всього світу: підприємство є першим у цьому відношенні на всіх ринках і серед всіх галузей як в національному, так і в міжнародному масштабі. Таким чином, поняття «нове для світу» демонструє більш великий рівень новизни, ніж поняття «нове для ринку» [87];

2) результативний підхід, за яким інновація – це кінцевий результат нововведень, спрямований на досягнення відповідного ефекту і створення нових або вдосконалених конкурентоспроможних товарів (послуг, технологій та ін.), які задовольняють запити споживачів, можуть охоплювати всі сфери діяльності підприємства і сприяють розвитку його ефективності [79, с. 35];

3) визначення інновацій як значних виробничих, соціальних, організаційних та інших змін, що мають певний суспільний ефект. За визначенням П. Друкера: «Інновація – це зміни на ринку або в суспільстві. Вона забезпечує користувачеві велику вигоду, суспільству – більш ефективний механізм виробництва суспільних благ, велику цінність або більше задоволення» [62, с. 393].

4) поєднання у визначенні інновацій аспектів новизни. «Інновація – це нове явище, новаторство або будь-яка зміна, що вноситься суб'єктом господарювання у власну діяльність з метою підвищення своєї конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках». [2, с. 14];

5) процесний підхід: інновація – це процес розроблення, впровадження, комерціалізації новацій, що забезпечує отримання певних результатів. Б. Санто визначає інновацію як «суспільний, технічний чи економічний процес, який через практичне використання ідей і винаходів приводить до створення кращих за своїми властивостями виробів, технологій, і у випадку, якщо вона орієнтується на економічну вигоду, на прибуток, її поява на ринку може принести додатковий дохід» [168, с. 86];

б) системний підхід. За визначенням В. Тарасевича, об'єктивно природа інновацій у багатьох відношеннях є синергетичною. По-перше, сучасні інновації – не елементарні феномени, а надскладні і переважно такі, що самоорганізуються, з розгалуженою структурою внутрішніх і зовнішніх взаємодій між не стільки традиційними елементами, що утворюють певну цілісність, скільки когерентними інтерактивними процесами, які детермінують динамізм системи. Це «інновації-системи» [190]. У світлі системного підходу інновація являє собою результат інноваційної діяльності, що інтегрує ресурси і зусилля всіх її суб'єктів від, наприклад, вченого, який висунув новаторську ідею, що втілилася у винаході, до підприємця, який забезпечив отримання соціально-економічного ефекту від його впровадження.

Узагальнюючи характеристики інновацій, що визначено на основі різних підходів – новизна, зміни, результат, ефекти, процес, система, слід вказати, що вони є процесом та результатом розроблення, впровадження, комерціалізації нововведень як інтелектуальних продуктів, що призводить до техніко-технологічних, економічних, соціальних суспільних змін, проявом яких є якісно новий стан підприємства, ринку, суспільства в цілому. П. Друкер підкреслював, що інновації впливають на економіку і суспільство, вони змінюють поведінку споживачів, вчителів, фермерів, хірургів – людей в цілому. Або ж вони ведуть до змін в тих чи інших процесах, тобто в тому, як люди працюють і щось роблять» [62, с. 229].

Інновації є метою і результатом інноваційного процесу, основні походи до визначення якого представлені в таблиці 1.1.

У сучасний період найбільш поширеним є нелінійний підхід до визначення інноваційного процесу, але лінійний інноваційний ланцюжок відповідно до життєвого циклу інновацій є основою та інструментом дослідження інноваційної діяльності підприємців та її особливостей. У свою чергу, нелінійна інноваційна модель відкриває можливості для поглиблення

Таблиця 1.1

Основні підходи до визначення інноваційного процесу

Визначення інноваційного процесу	Джерела
1	2
1. Лінійний підхід (життєвий цикл інновацій)	
Життєвий цикл інновацій – це період від зародження ідеї, розробки, створення, впровадження, поширення, використання інновацій, до її утилізації (занепаду). Послідовність цих процесів отримала назву інноваційного процесу.	[127, с.27]
Інноваційний процес — це підготовка та здійснення інноваційних змін. Він поєднує в собі декілька взаємопов'язаних фаз, таких як: спочатку усвідомлюється необхідність змін, визначається мета, розробляється інновація, освоюється, поширюється, використовується і «відмирає».	[51, с. 16].
Структурними елементами інноваційного процесу є: фундаментальні дослідження, прикладні дослідження, дослідне виробництво і розробки, підготовка до виробництва, виробництво, збут	[168, с. 115]
Інноваційний процес – комплексний процес створення, поширення та використання нового практичного засобу (нововведення) для нової або для поліпшення задоволення уже відомої потреби людей; водночас цей процес пов'язаний із запровадженням нововведення змін у тому або тому соціальному й речовому середовищі, де здійснюється його життєвий цикл; здійснення повного життєвого циклу інновацій	[115]
2. Трансформаційний підхід	
Інноваційний процес – це перетворення наукового знання, наукових ідей, винаходів у фізичну реальність (нововведення), яка змінює суспільство. Інновація – це процес, у якому інтелектуальний товар – винахід, інформація, ноу-хау або ідея – набуває економічного змісту.	[192]
3. Виробничий підхід (ресурси-продукт)	
Виробництво інноваційної продукції – процес, біля витоків якого стоять винаходи або інші нематеріальні результати інтелектуальної діяльності, а в кінці знаходиться виробнича інновація, що приносить прибуток (інноваційна продукція, інноваційні послуги, інноваційні роботи).	[228, с. 7]
4. Нелінійний (інтегрований) підхід	
Тотальне уявлення про лінійність інноваційного процесу, яке було правдивим в доінноваційну епоху, в даний час замінено іншим, в основі якого - уявлення про переважну нелінійність інноваційних процесів. Відповідно до цієї моделі, інноваційна ідея (ідея нового продукту, ідея нового бізнесу) може виникати на будь-якому етапі інноваційного циклу, найбільш часто - як результат маркетингового аналізу.	[17, с. 32.]

Джерело: складено автором

аналізу інноваційного процесу з точки зору його зростаючої інтегрованості і паралельності стадій, а також використання мережевих відносин [78, с. 124].

Лінійний та нелінійний підходи до аналізу інноваційного процесу втілюються у його моделях, історична еволюція яких розкрита Р. Росвелом у праці «Назустріч інноваційному процесу п'ятого покоління» [272]:

– лінійні моделі: а) модель «технологічного поштовху» G1 (з середини 50-х до середини 60-х років ХХ ст.) представляла собою ланцюжок послідовних дій від фундаментальних досліджень до дифузії інновацій. При цьому результат попередньої стадії був ресурсом наступної. У цей період ринок не був насиченим новою продукцією, проблема комерціалізації інновацій залишалася поза увагою як дослідників інноваційного процесу, так бізнесу; б) модель «тяжіння попитом» G2 (середина 60-х - середина 70-х років ХХ ст.) У даному періоді ринок уже використовував нову продукцію, що обумовило необхідність зосередження на комерціалізації інновацій. Вихідною стадією у лінійному ланцюжку вважається аналіз ринку і виявлення попиту на інновації;

– спряжена модель G3 (початок 70-х - середина 80-х років ХХ ст.), яка є лінійною, але їй притаманні зворотні зв'язки, сполучення ринкових і технологічних чинників інновацій, науково-технічної, виробничої і маркетингової діяльності;

– нелінійні моделі: а) японська модель передового досвіду G4, яка спирається на паралельну діяльність інтегрованих груп і зовнішні горизонтальні та вертикальні зв'язки (середина 80-х років ХХ ст. по теперішній час). G4 – це модель інтегрованих бізнес-процесів, яка передбачає розвиток вертикального (всередині фірми) і горизонтального (між фірмами) інноваційного співробітництва. При цьому однією з найважливіших функцій інтегрованих бізнес-груп є маркетинг; в) модель стратегічних систем і мереж G5 (90-ті роки ХХ ст.), в якій нелінійний інноваційний процес доповнюється маркетингом, як складової всіх його стадій.

Слід підкреслити, що розвиток наукових уявлень про зміст і моделі інноваційного процесу безпосередньо пов'язаний зі зміною оцінки місця і ролі в ньому комерціалізації інновацій. У лінійних моделях комерціалізація інновацій або не враховується, або згадується як одна зі стадій або один з видів діяльності в рамках інноваційного ланцюжка. Причому комерціалізація, як правило, розглядається в якості його завершальній стадії: «... фахівці і вчені, розглядаючи інноваційний процес з точки зору конкретної новації і конкретного підприємства, стверджують, що цей процес має початок і має кінець, який завершиться комерційним, прибутковим використанням інновацій» [142, с. 17].

У нелінійних (інтегрованих) моделях комерціалізація інновацій вже визнана складовою всіх стадій інноваційного процесу. Якщо звернутися до результатів аналізу підходів американських учених до структуризації інноваційного процесу, проведеного авторами монографії «США: управління наукою і нововведеннями», то його схема являє собою таку послідовність стадій: фундаментальні дослідження – прикладні дослідження – розробки – дослідження ринку – конструювання – ринкове планування – дослідне виробництво – ринкові випробування – комерційне виробництво» [77, с. 18]. Як бачимо, в даній схемі комерціалізація в тій чи іншій формі визначена складовою практично всіх стадій інноваційного процесу.

Моделі G1- G5 є основою обґрунтування їх сучасних модифікацій та нових моделей інноваційного процесу:

– «кібернетична модель» Б. Санто, за якою інноваційний процес є комплексною системою, елементи якої утворюють підсистеми, що перебувають у постійному зв'язку і взаємодії та характеризуються зворотними зв'язками;

– модель К. Оппенлендера, за якою інноваційний процес здійснюється як взаємодія трьох систем: новатор, організація, зовнішнє середовище [137];

- модель Уілрайта-Кларка («Воронка»), що розкриває процес відбору (скринінгу) інноваційних ідей [284];
- функціональна інноваційна модель Р. Купера («Ворота»), за якою весь інноваційний процес поділено на міжфункціональні стадії, перед кожною з яких є «ворота», які контролюють якість виконання проекту, оцінюють його пріоритетність, приймають рішення про продовження або закриття тощо [98; 251];
- векторна модель, що поділяє інноваційний процес на ієрархічні науково-дослідні, техніко-технологічні, комерційні функції. Виходячи з цілей підприємства, цей процес починається з оцінки ресурсів, з науково-дослідних робіт, спрямованих на визначення стратегічної мети (цілі розвитку), і завершується поверненням вкладених коштів [229, с. 52];
- модель «відкритих інновацій» Г. Чесбро, що сполучає інноваційні ланцюжки «зовні-всередину» (інновація залучається підприємством із зовнішнього середовища); «зсередини-назовні» (частина функцій передається підприємством незалежним учасникам зовнішньої інноваційної мережі); «подвійний (спарений) процес», якщо підприємство фірма у інноваційній діяльності сполучає перші дві моделі [230; 231].

Спираючись на нелінійний (інтегрований) підхід та сучасні моделі інноваційного процесу, зміст останнього слід визначити як інтегрований процес здійснення інноваційного ланцюжка (стадій життєвого циклу інновацій), починаючи з моменту виникнення інноваційної ідеї та розроблення інтелектуального продукту-новації та завершуючи рутинізацією інновацій.

Інноваційний процес за його змістом є більш широким поняттям, ніж інноваційна діяльність, основні підходи до визначення якої представлені в таблиці 1.2.

В контексті процесного підходу інноваційна діяльність охоплює всі стадії життєвого циклу інновацій, навпаки, відповідно до впроваджувального підходу – тільки стадію впровадження, трансформаційний підхід дозволяє

Таблиця 1.2.

Основні підходи до визначення інноваційної діяльності

Визначення	Джерела
1	2
1. Процесний підхід	
Інноваційна діяльність включає в себе всі види діяльності в рамках повного життєвого циклу інновацій.	[127, с.44]
Інноваційна діяльність є комплексом економічних, технічних, правових, соціальних заходів, пов'язаних із розробкою, впровадженням та використанням інновацій, який має на меті досягнення певного економічного та / або соціального ефектів.	[57, с. 8.]
2. Впроваджувальний підхід	
Інноваційна діяльність підприємств виявляється через впровадження нових технологічних процесів та інноваційних видів продукції.	[48, с. 79]
3. Інвестиційний підхід	
Інноваційною діяльністю у сфері господарювання є діяльність учасників господарських відносин, що здійснюється на основі реалізації інвестицій з метою виконання довгострокових науково-технічних програм з тривалими строками окупності витрат і впровадження нових науково-технічних досягнень у виробництво та інші сфери суспільного життя.	[43]
4. Трансформаційний підхід	
Вид діяльності, пов'язаний з трансформацією ідей (результатів наукових досліджень і розробок або інших науково-технічних досягнень) у новий чи вдосконалений продукт, впроваджений на ринку, в новий чи вдосконалений технологічний процес, використаний у практичній діяльності, або в новий підхід до соціальних послуг. Передбачає комплекс наукових, технологічних, організаційних, фінансових і комерційних заходів, і саме сукупно вони сприяють інноваціям	[72, с. 13]
Діяльність, пов'язана з трансформацією наукових досліджень і розробок, винаходів і відкритті у новий продукт або новий технологічний процес, які впроваджуються у виробничий процес	[180]
5. Ринковий (комерційний) підхід	

Продовження табл. 1.2

1	2
Наукова, технологічна, організаційна та фінансова діяльність, що веде до комерційного введення нового (або поліпшеного) продукту або нового (або поліпшеного) виробничого процесу або обладнання з метою досягнення максимальної комерційної віддачі від інвестицій в науку та технології.	[253, с. 2.]
Інноваційна діяльність - це діяльність, безпосередньо пов'язана з продукуванням нових наукових ідей, їх реалізацією в матеріальній і нематеріальній сфері, що обумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів, робіт і послуг	[142, с. 17]
«... вид діяльності економічної, пов'язаний з трансформацією ідей у впроваджені на ринку технологічно нові або удосконалені продукти (послуги), в нові або поліпшені інноваційні технологічні процеси, які використовуються у виробничій діяльності	[68, с. 4]
Інноваційна діяльність - діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг.;	[156]
Здійснення інноваційної діяльності опосередковується комерційною доцільністю.	[92, с. 35]

Джерело: складено автором

представити інноваційну діяльність як процес набуття інтелектуальними продуктами - новаціями (ідея, проєкт, винахід та ін.) товарної форми; інвестиційний підхід формує розуміння того, що інновації як об'єкт інвестицій повинні окупитися і забезпечити інвесторам отримання економічної вигоди. В даному аспекті інвестиційний підхід не суперечить ринковому, за яким інноваційна діяльність трактується як підприємницька діяльність по комерційному впровадженню результатів всіх стадій інноваційного процесу, орієнтованому на забезпечення економічної віддачі інвестицій.

Визначення інноваційної діяльності у Законі України «Про інноваційну діяльність» сполучає впроваджувальний та ринковий підходи, в Законі України «Про інвестиційну діяльність» поєднуються – процесний,

інвестиційний та ринковий підходи: «Інноваційною діяльністю є сукупність заходів, спрямованих на створення, впровадження, поширення та реалізацію інновацій відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність» з метою отримання комерційного та/або соціального ефекту, які здійснюються шляхом реалізації інвестицій, вкладених в об'єкти інноваційної діяльності» [155].

Таким чином, інноваційна діяльність – це цілеспрямована діяльність з трансформації знань у інноваційні продукти у формі здійснення інноваційного процесу як єдності його науково-технічної, інвестиційної, ринкової складових з метою задоволення суспільних потреб в інноваціях як чинниках соціально-економічного розвитку.

Щодо характеристик підприємницької діяльності у цілому і зокрема у сфері інновацій, то слід підкреслити, що, по-перше, інноваційність є невід'ємною рисою підприємництва, його сутнісною ознакою. «Якщо домінантою ділової поведінки є інновації, а рутинна робота з метою забезпечити відтворювальний господарський кругообіг займає підлегле місце, можна говорити про типі підприємця. Якщо ж, головні зусилля спрямовані на підтримку стабільності, а нововведенням притаманний лише епізодичний характер, то господарника такого типу не можна назвати підприємцем» [121, с. 16]. По-друге, підприємництво – найважливіший економічний ресурс, однією з функцій якого є функція інноваційна. Таким чином, підприємництво за своєю природою інноваційно, незалежно від виду господарської діяльності, яким безпосередньо займається підприємець.

Розкриття сутнісних характеристик інновацій, інноваційного процесу, інноваційної діяльності, підприємництва є основою обґрунтування змісту інноваційного підприємництва.

2. Інноваційне підприємництво у контексті інтегративної єдності інноваційної та підприємницької діяльності.

Дослідження особливостей інноваційного підприємництва, зміст якого, з одного боку, сполучає сутнісні ознаки інноваційної та підприємницької

діяльності, а з іншого боку, має власні (специфічні) характеристики, спирається на підприємницький підхід до визначення інновацій, інноваційного процесу, інноваційної діяльності та охоплює такі етапи:

- характеристика інновацій як об'єкту та результату інноваційного підприємництва;
- розкриття змісту підприємницької форми інноваційного процесу;
- обґрунтування загальних (інноваційна діяльність) і специфічних характеристик (інноваційне підприємництво) інноваційної діяльності суб'єктів підприємництва.

Актуальність і наукова доцільність підприємницького підходу, що пропонується, обумовлені тим, що в сучасних умовах інновації, по-перше, є пріоритетним фактором ефективного підприємництва, по-друге, їх різні види є об'єктом ринку інновацій, що забезпечує взаємозв'язок і взаємодію їх продуцентів і споживачів. Тому, важливим для визначення змісту базових категорій інноваційного підприємництва є дослідження його підприємницької складової, сутнісними ознаками якої є орієнтація на ринкове визнання інновацій, націленість на задоволення попиту на інноваційні товари та отримання прибутку.

Застосування підприємницького підходу дозволяє виявити та розкрити роль підприємця в інноваційному процесі як суб'єкта інноваційної діяльності, який забезпечує комерційне впровадження та дифузії інновацій. Як підкреслював А. Никифоров, в сучасних умовах ринкової економіки важливим суб'єктом інноваційної діяльності стає підприємець, який визначає динамізм розвитку економіки і є рушійною силою інноваційних змін [127, с. 42]. Відповідно до підприємницького підходу характеристиками інновацій є такі:

- по-перше, інновація як товар повинна мати ринкове визнання через наявність та зростання попиту на нові види продукції, послуг, що бізнес пропонує ринку. «Інновації ... завжди повинні мати відношення до ринку, бути орієнтованими на нього, більш того, вимоги ринку повинні лежати в їх основі»

[62, с. 220]. Тобто, інновація повинна бути комерціалізованою. Необхідними властивостями інновацій Б. Твісс вважав науково-технічну новизну, їх практичне застосування і комерційну реалізованість для задоволення суспільних потреб [192]. «Інновація – реалізоване в тій чи іншій системі діяльності нововведення, незалежно від його природи і джерела виникнення, у багатьох випадках можна говорити, що інновація – це продане нововведення» [44, с.11]. Важливо підкреслити, що підприємницький підхід до визначення інновацій є основою розкриття відмінностей та взаємозв'язку змісту понять інновацій та нововведень: інновація – це впроваджене, комерціалізоване нововведення;

– по-друге, інновація як процес – це бізнес-процеси комерційного впровадження інновацій. Інноваційне табло ЄС (European innovation scoreboard, EIS) серед десяти індикаторів інновацій визначає інноваційно сприятливе середовище, що включає підприємницьку діяльність, орієнтовану на нові можливості, які з'являються в результаті інновацій, та на їх застосування [86];

– по-третє, ефектом інновацій є вигоди бізнесу від їх комерційного впровадження, а саме: зростання доданої вартості та прибутку. «Інновації – головний елемент забезпечення інтенсивного росту валових доходів і поліпшення результатів – чистого прибутку [50, с. 5]. Впровадження інновації опосередковується ринком і має забезпечити отримання економічного ефекту (доходу, інших вигод) її продуцентом і споживачем, що становить найважливіший мотив інноваційного підприємництва. При цьому слід вказати на необхідність: 1) розмежування комерціалізації інновацій та комерційного успіху інноватора, оскільки цілі впровадження інновацій можуть бути не досягнуті. У п. 42 Керівництва Осло успішним результатом інноваційної діяльності називається саме впровадження інновацій, а не досягнення комерційного успіху, оскільки у інноватора можуть бути збитки, пов'язані, наприклад, з недостатнім рівнем попиту на інноваційну продукцію [87];

2) підприємницькі інновації забезпечують досягнення не тільки певних результатів (вигод) бізнесу, а й соціальних результатів шляхом задоволення суспільних потреб в інноваціях через ринок;

– по-четверте, ефектом інновацій є також вигоди інноваційного бізнеса і суспільства від їх дифузії. Підприємець може отримувати прибуток: 1) від комерційного впровадження інновацій; 2) від поширення інновацій через ринок інноваційної продукції (визнання споживачами як зростання попиту); через ринок інновацій та технологій (визнання суб'єктами господарювання як зростання попиту). «Інноваційний процес не закінчується так званим впровадженням, тобто першою появою на ринку нової продукції, послуги або доведенням до проектної потужності нової технології. Цей процес продовжується й після впровадження, адже з поширенням (дифузією) нововведення вдосконалюється, стає ефективнішим, набуває раніше невідомих властивостей. Це відкриває для нього нову область застосування і ринки, а отже – й нових споживачів» [166, с. 287]. Дифузія інновацій як процес їх поширення і визнання покупцями (споживачами, виробниками) є важливим бізнес-процесом інноваційного підприємництва та джерелом прибутку.

Таким чином, за підприємницьким підходом, інновація – це бізнес-процеси та результати комерційного впровадження та дифузії інтелектуальних продуктів-новацій, що забезпечують отримання і зростання прибутку та задоволення суспільних потреб в інноваційній продукції (послугах, роботах) через механізм ринку інновацій.

Інноваційне підприємництво є *специфічною формою інноваційного процесу та інноваційної діяльності.*

У сучасних наукових джерелах визначають такі форми інноваційного процесу: [21; 70; 148; 200]:

1) простий внутрішньо-організаційний інноваційний процес, що спрямований на створення і використання нововведення усередині організації. Ця форма інноваційного процесу не передбачає комерціалізації інновацій;

2) простий товарний (міжорганізаційний) інноваційний процес – «нововведення стають предметом купівлі-продажу між виробниками та споживачами» [21, с. 62]. Ця форма інноваційного процесу базується на комерціалізації інновацій;

3) розширений інноваційний процес, що формується з появою нових виробників нововведення, його характеристиками є «створення великої кількості нововведень, порушення монополії виробника, що сприяє через взаємну конкуренцію вдосконаленню споживчих властивостей товару, що випускається» [148, с. 146]. На нашу думку, це процес дифузії інновацій як у комерційній, так і некомерційній формах.

Інноваційне підприємництво поєднує риси товарного і розширеного інноваційного процесу. Це специфічна форма інноваційного процесу, яка:

- сполучає процеси комерціалізації (товарний інноваційний процес) і дифузії інновацій (розширений інноваційний процес);

- поєднує змістовні характеристики інноваційного процесу за трансформаційним і виробничим підходами. Підприємницький інноваційний процес, по-перше, спрямований на трансформацію інноваційних знань, ідей, інтелектуальних продуктів у інтелектуальний товар -нововведення як об'єкт купівлі продажу на ринку інновацій; по-друге, це процес здійснення інноваційної функції бізнесу як перетворення інтелектуальних ресурсів інноваційної діяльності – інтелектуальних продуктів-новацій у нововведення, що набувають товарної форми;

- спирається на сучасні інтегровані моделі інноваційного процесу.

Таким чином, підприємницька форма інноваційного процесу – це *сукупність упорядкованих та координованих бізнес-процесів комерціалізації та дифузії інновацій як результатів інноваційного процесу шляхом трансформації різних видів інтелектуальних новацій – ресурсів інноваційного бізнесу у нововведення - товари, які є об'єктом ринку інноваційної продукції, послуг, робіт.*

Важливо підкреслити, що незважаючи на загальні ознаки, зміст інноваційної діяльності та підприємництва у сфері інновацій не є тотожним (таблиця 1.3). Інноваційна діяльність може мати як комерційну (підприємницьку), так і некомерційну форми.

Підприємництво як вид інноваційної діяльності/інноваційне підприємництво – *це комерційна (підприємницька) господарська діяльність, що сполучає новаторську виробничу та ринкову діяльність підприємців з комерційного впровадження інновацій та їх дифузії з метою досягнення певного суспільного результату та отримання прибутку.*

Пропоноване визначення інноваційного підприємництва є логічним узагальненням підходів до трактування: а) інновації як інтелектуального продукту-новації (нововведення), що отримав комерційне впровадження (використання) через ринок; б) інноваційного процесу як інтегрованого процесу продукування та комерціалізації інновацій; в) інноваційної діяльності як єдності новаторською інтелектуальною діяльністю та комерціалізації її результатів на всіх стадіях інноваційного процесу.

У науковій і прикладній літературі з економіки, менеджменту, інноваційної економіки, права та ін. представлені різні підходи до визначення інноваційного підприємництва (табл. 1.4).

Спираючись на результати аналізу підходів науковців до визначення змісту поняття інноваційного підприємництва, слід підкреслити:

1) змістом інноваційного підприємництва як економічної категорії є система економічних відносин з приводу комерціалізації інтелектуальних результатів інноваційної діяльності відповідно до стадій інноваційного процесу, складовими якої є відносини інтелектуальної власності, комерційного обміну інтелектуальних продуктів-новацій, використання інновацій як ресурсів бізнесу, виробництва інтелектуального товару (інтелектуального виробництва), співпраці учасників інноваційних мереж, основу яких складають інтегровані моделі інноваційного процесу, дифузії

Таблиця 1.3

Загальні та специфічні ознаки інноваційної діяльності та підприємництва в інноваційній сфері

Базові категорії	Загальні ознаки	Специфічні ознаки
Інновації	Процес та результат розроблення, впровадження, комерціалізації та використання нововведень як інтелектуальних продуктів, що призводить до техніко-технологічних, економічних, соціальних суспільних змін, проявом яких є якісно новий стан підприємства, ринку, суспільства в цілому.	Бізнес-процеси та результати комерційного впровадження та дифузії інтелектуальних продуктів-новацій, що забезпечують отримання і зростання прибутку та задоволення суспільних потреб в інноваційній продукції (послугах, роботах) через механізм ринку інновацій.
Інноваційний процес	Інтегрований процес здійснення інноваційного ланцюжка (життєвого циклу інновацій), починаючи з моменту виникнення та обґрунтування інноваційної ідеї і розроблення інтелектуального продукту-новації та завершуючи рутинізацією інновацій	Сукупність упорядкованих та координованих бізнес-процесів комерціалізації та дифузії інновацій як результатів інноваційного процесу шляхом трансформації різних видів інтелектуальних новацій – ресурсів інноваційного підприємництва у нововведення - товари, які є об'єктом ринку інноваційної продукції, послуг, робіт.
Інноваційна діяльність	Цілеспрямована діяльність з трансформації знань у інноваційні продукти у формі здійснення інноваційного процесу як єдності його науково-технічної, інвестиційної, ринкової складових з метою задоволення суспільних потреб в інноваціях як чинниках соціально-економічного розвитку.	Вид комерційної (підприємницької) господарської діяльності, що сполучає новаторську виробничу та ринкову діяльність підприємців з комерційного впровадження інновацій та їх дифузії з метою досягнення певного суспільного результату та отримання прибутку.

Джерело: складено автором

Таблиця 1.4

Основні ознаки інноваційного підприємництва

Визначення	Джерело	Ознаки
Інноваційне підприємництво – це підприємництво у сфері інновацій, це підприємницька діяльність з продукування, поширення та впровадження інновацій.	[132, с. 160]	Підприємницька форма інноваційного процесу
У політекономічному значенні інноваційне підприємництво характеризується як особлива підсистема економічних відносин, які формуються з приводу створення, впровадження та розширеного відтворення нововведень.	[142]	Підсистема економічних відносин з приводу створення, впровадження та розширеного відтворення нововведень
У розвинених країнах світу активно стимулюють інноваційне підприємництво, що дозволяє адаптувати й пришвидшити структурні зміни в економіці. У таких перетвореннях у ролі драйвера можуть бути малі стартапи, інноваційні підприємства, що продукують та поширюють нововведення.	[56, с.7]	Драйвер економічного зростання
Вихідними для розуміння інноваційного підприємництва стали роботи Й. Шумпетера, в яких підприємництво вперше було пов'язано з розвитком технологій, нововведеннями та економічним зростанням.	[167, с.136]	Підприємництво, пов'язане з нововведеннями
Врешті-решт будь-яка реформа і будь-який розвиток взагалі потребують посилення інвестиційного потоку в інноваційне підприємництво на основі виявлення “больових точок” соціально-економічного середовища окремих регіонів.	[177]	Інвестиційна складова інноваційного підприємництва
Інноваційне підприємництво можна визначити як суспільний техніко-економічний процес, що приводить до створення кращих за своїми властивостями товарів, послуг чи технологій шляхом практичного використання нововведень.	[110, с. 110]	Процес практичного використання нововведень

Продовження таблиці 1.4

<p>Загалом інноваційне підприємництво забезпечується своєю корпоративною культурою, де значна частка робочого часу відводиться на обговорення ідей, на «нестандартне» групове мислення, мозговий штурм. Важливо стерти бар'єри між різними відділами підприємства: тоді забезпечиться вільний обмін думками і поглядами, а також фахівцями, які на деякий час можуть перейти в інший підрозділ для участі в певному проекті, якщо в них є досвід, знання чи певні переконання.</p>	[187]	Культурна складова інноваційного підприємництва
<p>Під інноваційним підприємництвом розуміється бізнес, який для одержання прибутків застосовує якісно нові підходи, сировину, ідеї, продукцію з метою задоволення попиту споживачів. Інноваційне підприємництво включає такі стадії: пошук інноваційної ідеї, оцінку ідеї, розробку бізнес-плану інноваційного проекту, пошук необхідних ресурсів, управління створеним нововведенням.</p>	[61]	Підприємницька форма інноваційного процесу
<p>До суб'єктів інноваційного підприємництва відносяться підприємства та організації, які здійснюють інноваційну діяльність. Інноваційне підприємництво є динамічною формою публічно-приватного партнерства, де інтенсивно здійснюються процеси реорганізації, зміна виду діяльності, створення нових та ліквідація в установленому порядку неефективних підприємств.</p>	[60]	Суб'єкти інноваційного підприємництва. Форма публічно-приватного партнерства в сфері інновацій.
<p>Інноваційним слід вважати підприємство, основу діяльності якого становить виробництво науково-технічної продукції (товарів, послуг) та інтелектуальне виробництво</p>	[200, с. 70]	Інтелектуальне виробництво, виробництво науково-технічної продукції.

Закінчення таблиці 1.4

Інноваційне підприємництво – це особливий вид комерційної діяльності, що має за мету одержання прибутку шляхом створення й активного поширення інновацій у всіх сферах економіки.	[111]	Особливий вид комерційної діяльності.
Інноваційне підприємництво – це комерційна інноваційна діяльність, орієнтована на ринок інновацій, метою якої є отримання прибутку.	[176]	Комерційна інноваційна діяльність
З'ясування сутності інноваційного підприємництва як сукупності економічних господарських відносин, що спрямована на створення або пошук інтелектуального товару, його виробництва та розповсюдження з метою отримання комерційного прибутку.	[134]	Сукупність економічних відносин з приводу здійснення інноваційного ланцюжка руху інтелектуального товару з метою отримання прибутку.
Інноваційний бізнес диференційований за розмірами компаній, тому виокремлення таких двох груп суб'єктів інноваційного виробництва, як великі корпорації та малі інноваційні підприємства, є практично виправданим та мотивованим, оскільки кожна з них потребує різних заходів підтримки в рамках інноваційної політики держави.	[16, с. 151]	Суб'єкти інноваційного підприємництва
Інноваційне підприємництво - це самостійна, ініціативна, на власний ризик діяльність з метою впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво і соціальну сферу, що забезпечить отримання прибутку і (або) соціального ефекту.	[80, с. 263]	Впроваджувальне підприємництво
Якщо інноваційний праця пов'язана насамперед зі створенням інновацій, то інноваційне підприємництво - з їх комерціалізацією.	[127, с. 42]	Підприємництво з комерціалізації інновацій

Джерело: складено автором

інновацій, формування та розподілу підприємницького доходу суб'єктів інноваційного бізнесу;

2) важливо розрізнати інноваційне підприємництво і: а) інноваційну природу (функцію) підприємництва, що знаходять свою найповнішу

практичну реалізацію (конкретизацію) в господарській практиці суб'єктів інноваційного підприємництва; б) інноваційну активність підприємців, яка, на відміну від інноваційного підприємництва, не має постійного, системного характеру та не є ознакою діяльності реплікативних підприємців;

3) інноваційному підприємництву притаманні характеристики:

а) інноваційної діяльності: орієнтованість на пошук нового, ємність знання в ресурсному і продуктовому аспектах, пріоритетна роль інтелектуальних ресурсів, інтелектуального капіталу, інтелектуальної власності та ін.; б) підприємницької діяльності: новаторство, системність, економічна, фінансова і юридична відособленість і господарська самостійність, прийняття ризиків і економічна відповідальність, орієнтованість на отримання прибутку та інших вигод і ін.;

4) відмінною рисою інноваційного підприємництва порівняно з інноваційною діяльністю є націленість на комерціалізацію її результатів, отриманих на всіх стадіях інноваційного процесу. На нашу думку, визначення інноваційного підприємництва як діяльності по впровадженню інновацій істотно обмежує його зміст: з одного боку, впровадження інновацій є однією з стадій інноваційного процесу, а суб'єкти підприємницької діяльності можуть: а) брати активну участь у здійсненні всіх його (або декількох) стадій; б) обрати впровадження інновацій в якості спеціалізації бізнесу (наприклад, впроваджувальні фірми, які спеціалізуються на впровадженні невикористаних власниками патентів технологій, просуванні на ринок ліцензій перспективних винаходів, їх доведення до промислової стадії, виробництві невеликих експериментальних об'єктів промислової власності з подальшим продажем ліцензій). Тому, інноваційним є підприємництво, пов'язане із здійсненням як стадії впровадження інновацій у формі їх комерціалізації, так і всіх (і кожної окремо) стадій інноваційного процесу;

5) бізнес-процеси комерціалізації інновацій охоплюють: а) комерційний обмін інновацій. При комерціалізації «відбувається не тільки трансформація

результатів інноваційної діяльності в продукти чи послуги, а й підтверджується їх затребуваність на ринку та перспективність [48, с. 82]; б) виробниче впровадження інновацій; в) дифузію інновацій, що є найважливішим етапом і умовою їх комерціалізації, оскільки вона безпосередньо пов'язана з формуванням попиту на інновації та залежить від його рівня. У п. 90 Керівництва по збору та аналізу даних з інновацій (Керівництво Осло) зазначено, що дифузія нових знань і технологій є центральним елементом інноваційного процесу. Процес дифузії часто включає більше, ніж просте освоєння знань і технологій, так як підприємства, що адаптують нові знання і технології, навчаються і будують на них свою подальшу діяльність [87]; г) рутинізацію інновацій як їх використання в стабільних господарських умовах, що забезпечує трансформацію інноваційного продукту з дослідного або виставкового зразка в серійну інноваційну продукцію.

В інтегрованому інноваційному процесі комерціалізація є невід'ємним елементом кожної його стадії. Як підкреслює Л. І. Федулова: «Світова практика переконливо доводить, що в даний час найбільш ефективним способом просування результатів НДДКР в практику є взаємовигідна комерційна взаємодія всіх учасників перетворення наукового результату в ринковий товар – комерціалізація науково-технічних досліджень і розробок» [199, с. 271].

Основними взаємопов'язаними формами комерціалізації інновацій є комерційний обмін і капіталізація інновацій. «Під комерціалізацією розуміють: процес виділення коштів на інновації і поетапний контроль за їх витрачанням, включаючи оцінювання та передачу завершених і освоєних в промислових умовах результатів інноваційної діяльності; процес трансформації новітніх технологій в комерційно привабливі продукти» [210, с. 126].

1. *Комерційний обмін інновацій* – передача продуцентом споживачеві інтелектуальних продуктів (нових ідей, нововведень, дослідних і промислових

зразків та ін.) як товарів у формі їх купівлі-продажу на ринку інновацій, внаслідок чого учасники ринкової трансакції отримують певні комерційні вигоди (корисність, дохід). Комерційну вигоду отримують обидві сторони трансакції на ринку інновацій: продавець – дохід від продажу прав володіння, розпорядження, використання інтелектуальної власності; для покупця витрати на придбання прав інтелектуальної власності є інвестиціями, ефективне освоєння яких через певний період може принести значний дохід [174, с. 21]. Важливо підкреслити, що обмін інновацій може здійснюватися і в некомерційній формі, наприклад, при проведенні наукових конференцій, особистих контактах, обміні досвідом, у формі публікацій в наукових виданнях та ін. При некомерційному обміні інтелектуальний продукт не приймає товарної форми, не стає об'єктом інноваційного ринку і не приносить розробникам доходу. Як видається, некомерційний обмін інновацій, з одного боку, істотно знижує мотивацію до інноваційної діяльності в цілому, з іншого боку, у зв'язку з реальною загрозою плагіату, призводить до застосування різних форм, прийомів, методів обмеження доступу до наукової інформації, що вимагає значних витрат.

Крім того, можлива також ситуація тіньового комерційного обміну інновацій, при якому, продавець, «... може і не бути власником прав на інтелектуальну власність, а тільки володіти необхідною інформацією про неї. Тому, він отримує чисту вигоду (з урахуванням витрат тільки на пошук інформації). Для приймаючої сторони отримання авторських прав нелегальним способом дешевше їх офіційного придбання і реєстрації. Однак, використання отриманих у такий спосіб прав в перспективі може бути пов'язано з проблемами організаційно-адміністративного характеру, якщо будуть з'ясовуватися джерела походження інновацій» [174, с. 21]. Слід доповнити, що інформацію для тіньового комерційного обміну продавці можуть отримувати, беручи участь в некомерційному обміні. Іншими словами, некомерційний обмін інновацій може бути одним з факторів розвитку

тіньового комерційного обміну. На нашу думку, важливим напрямом подолання негативного впливу некомерційного обміну і тіньового комерційного обміну на інноваційну діяльність є створення та розвитку цивілізованого ринку інновацій, ефективного функціонування якого повинно регулюватися системою правових норм, що забезпечують ефективний комерційний обмін інновацій у правовому полі.

2. *Капіталізація інновацій* як інвестування в інноваційні продукти, які мають різні форми, з метою отримання доходу. В цьому випадку комерційне використання інновацій є процесом кругообігу капіталу, інвестованого в інноваційну діяльність, процесом зростання вартості. Як зазначає А. А. Гриценко, капіталізація втілюється в русі різних форм капіталу і локалізується в різноманітних засобах виробництва, факторах, технологіях, фінансових активах і інноваціях, інститутах, що мають свій власний ритм і життєвий цикл [45]. «Механізм комерціалізації – це відтворення руху інтелектуального капіталу з метою отримання продукту» [108, с. 362.]. Важливо уточнити, що «отриманням продукту», тобто впровадженням, капіталізація інновацій не завершується, оскільки, найважливішими стадіями інноваційного процесу у його підприємницькій формі є також дифузія (тиражування, поширення) та рутинізація інновацій.

По-друге, капіталізація інновацій – це процес зростання їх вартості. А. А. Гриценко визначає капіталізацію економіки як перетворення вартості, втіленої в різноманітних ресурсах, в джерело отримання додаткової вартості, втіленої у вироблених благах [45]. Інновація як ресурс інноваційного підприємництва капіталізується у процесі перетворення її вартості у додаткову вартість, створення якої є результатом її впровадження у виробництво.

Таким чином, комерціалізація – це діяльність суб'єктів інноваційного підприємництва, спрямована на комерційне впровадження (використання), дифузію та рутинізацію інновацій, її основними формами є: 1) здійснення комерційного обміну інновацій, що передбачає діяльність по формуванню і

реалізації ринкового потенціалу інноваційного продукту як товару;
2) капіталізація інновацій, тобто їх перетворення в джерело зростання вартості – капітал.

Зазначені форми комерціалізації інновацій тісно взаємопов'язані:

– з одного боку, комерційний обмін інновацій є умовою їх капіталізації, оскільки кругообіг капіталу, інвестованого в інновацію, передбачає послідовну трансформацію (зміну) його форм, наприклад, нематеріальної форми (нематеріальні активи) в грошову форму, що здійснюється через механізм ринку інновацій. По-перше, якщо це виробничі інновації, то вони повинні бути визнані факторними ринками як ресурс і об'єкт попиту; по-друге, якщо це споживча інновація, то вона повинна бути визнана споживчим ринком як ресурс та об'єкт попиту;

– з іншого боку, капіталізація інновацій передбачає комерціалізацію результатів інноваційної діяльності в формі їх комерційного обміну, сприяючи тим самим розвитку ринку інновацій.

Взаємозв'язок і взаємозалежність форм комерціалізації інновацій є основою для висновку, що базовими бізнес-процесами інноваційного підприємництва є процеси комерційного обміну і капіталізації інновацій.

Таким чином, інноваційне підприємництво *в широкому сенсі* – це підприємницька діяльність з комерціалізації інновацій, що охоплює всі стадії і сфери інтегрованого інноваційного процесу, основними формами якої є комерційний обмін, комерційне впровадження (використання), дифузія і капіталізація інтелектуальних новацій-товарів (інноваційних продуктів) як ресурсів інноваційної діяльності з метою досягнення певних соціальних результатів та отримання прибутку.

У вузькому сенсі інноваційне підприємництво (власне інноваційне підприємництво) – це систематична діяльність суб'єктів підприємництва з комерційного використання інновацій у власному бізнесі.

Залежно від стадії інноваційного процесу, її суб'єктів та інноваційного продукту, що комерціалізується, основними *моделями інноваційного бізнесу є академічне, виробниче, комерційне та соціальне.*

У теперішній час *академічне інноваційне підприємництво (АІП)* в Україні ще не отримало необхідного рівня як теоретичного та прикладного аналізу, так і визнання у якості пріоритету інноваційної політики держави. Як підкреслюють автори дослідження «Академічне підприємництво в Україні»: «Академічне підприємництво є способом передачі знань і технологій від наукової та освітньої сфер до приватного бізнесу, що, у свою чергу, сприяє підвищенню інноваційності та конкурентоспроможності економіки, особливо в секторі малих і середніх підприємств (МСП). Саме тому багато країн роблять підтримку академічного підприємництва частиною своєї політики підтримки МСП. У той же час, в Україні на найвищому політичному рівні академічне підприємництво обговорюється не надто активно». [89].

Академічне підприємництво є інноваційним, оскільки безпосередньо пов'язано з горизонтальним трансфером результатів досліджень, що здійснюється науковими та освітніми закладами на комерційних засадах. Основні характеристики АІП відображено у таблиці 1.5.

Спираючись на проведений аналіз, слід визначити таке:

1) АІП – це діяльність закладів наукової та освітньої сфер з комерціалізації інноваційних продуктів (нових знань, інноваційних ідей, інтелектуальних продуктів-новацій та ін.) з метою задоволення попиту на них економічних агентів та отримання прибутку;

2) за спрямованістю, АІП може бути: а) внутрішнім, якщо інноваційні продукти впроваджуються їх розробниками у власному академічному середовищі з метою отримання прибутку та інших вигод (вертикальний трансфер); б) зовнішнім – комерційний обмін інноваційних продуктів з національними та міжнародними суб'єктами інноваційної діяльності;

Таблиця 1.5

Основні характеристики академічного інноваційного підприємництва

Визначення академічного інноваційного підприємництва	Джерела	Характеристики академічного інноваційного підприємництва
1	2	3
Спосіб передачі знань і технологій від наукової та освітньої сфер до приватного бізнесу	[89]	Спосіб трансферу інноваційних знань та продуктів від наукових та освітніх закладів суб'єктам бізнесу.
Наукові знання як товар передаються за гроші або їх еквівалент і таким чином, комерціалізація наукових знань здійснюється через особливий вид підприємницької діяльності – академічне підприємництво.	[114]	Особливий вид підприємницької діяльності з комерціалізації наукових знань.
Зусилля і заходи, які університети та їх партнери по промисловості роблять з метою комерціалізації результатів досліджень факультету	[285]	Співпраця університетів і бізнесу з комерціалізації результатів досліджень.
Головну роль у розвитку академічного підприємництва відіграють установи, що підтримують контакти сфер науки і бізнесу, зокрема центри трансферу технологій інкубатори академічного підприємництва, науково-технологічні парки, які виконують роль посередника між науково-дослідним сектором і економікою.	[234, с. 450]	Академічне підприємництво як зв'язок науково-дослідного сектору та бізнесу у різних галузях економіки, посередниками формування та розвитку якого є організації інноваційної інфраструктури.
Процес, за допомогою якого особа або група людей, пов'язані через свою роботу в університеті чи дослідницькому центрі, використовують знання, створені у своїх дослідженнях, для створення бізнесових підприємств або віддалених компаній.	[262]	Процес комерціалізації знань як результатів досліджень у формі бізнес-проектів та підприємств.
Академічне підприємництво в університетах реалізується через патентування і ліцензування (як інструменти передачі технологій) і стартапи.	[275]	Інструменти академічного підприємництва як процесу передачі нових знань – патенти, ліцензії, стартапи.

Продовження таблиці 1.5

1	2	3
<p>Механізмом реалізації та розвитку інноваційних проектів як наряду академічного підприємництва є трансфер технологій передача технологій, що оформляється шляхом укладення між фізичними та/або юридичними особами двостороннього або багатостороннього договору, яким устанавлюються, змінюються або припиняються майнові права та обов'язки щодо технології та/або її складових.</p>	[41, с.292]	Трансфер технологій як механізм академічного підприємництва у формі інноваційних проектів.
<p>Головними завданнями інноваційного академічного підприємництва є:</p> <ul style="list-style-type: none"> - продукування і капіталізація нових знань; широке розповсюдження (трансфер) нових знань і прогресивних технологій; розвиток інноваційної діяльності ВНЗ; - розробка, реалізація концепцій і впровадження методів, технологій і прийомів інноваційного економічного та соціального розвитку місцевих громад, регіонів, країни; - внесок у національне економічне зростання, національний ВВП і конкурентоспроможність економік країн; розвинення і розповсюдження нового типу підприємницької діяльності в інтелектуальній галузі – академічного підприємництва у ВНЗ; сприяння ефективному навчанню підприємців і розвитку підприємницької освіти; сприяння фінансовій самодостатності і незалежності ВНЗ, підвищенню рівня матеріального забезпечення професорсько-викладацького складу та інших співробітників ВНЗ 	[67]	Завдання інноваційного академічного підприємництва

Закінчення таблиці 1.5

1	2	3
З одного боку, під ним розуміють комплекс зусиль університетів, спрямованих на сприяння комерціалізації на території університетського кампусу та навколишніх регіонів результатів наукових (прикладних і фундаментальних) досліджень та інших форм знань. З іншого – під академічним підприємництвом можна розглядати інвестування зусиль, часу та капіталу представників академічної спільноти як в масштабах внутрішнього академічного середовища, так і в масштабах регіону, країни чи міжнародного простору з метою отримання підприємницької вигоди чи соціально-економічного ефекту.	[81]	Внутрішнє та зовнішнє за спрямованістю діяльності академічне інноваційне підприємництво

Джерело: складено автором

3) АП використовує патенти, ліцензії, здійснюється у формі інноваційних проектів для впровадження яких створюються стартапи та спінофф-компанії, головне завдання яких полягає у доведенні результатів наукових досліджень наукової (освітньої) установи до стану, придатного для використання у промисловості, наприклад, до технології, з подальшим переданням її промисловому підприємству, або для власного використання [227];

4) АП слід вважати елементом екосистеми інноваційного бізнесу регіонального та національного рівнів. Завданнями АП є не тільки комерціалізація інноваційних продуктів наукових та освітніх закладів, а й: а) поширення нових знань, навчання підприємців новітнім заходам та методам інноваційної діяльності; б) розвиток взаємовигідних зв'язків науки, освіти та бізнесу, їх співпраці у інноваційній сфері.

Модель *виробничого інноваційного підприємництва* (ВП) характеризується систематичною діяльністю підприємців у різних сферах та галузях господарської діяльності, з впровадження інновацій у власний бізнес

(виробничий, комерційний, фінансовий та ін.) як ресурсу, що забезпечує отримання прибутку. ВІП представлено суб'єктами інноваційного підприємництва у сферах виробництва товарів, надання послуг, здійснення робіт. Як правило – це вертикальний трансфер інновацій. Підприємства виробничого сектору можуть впроваджувати як результати власних досліджень та розробок, так і інноваційний продукт суб'єктів АІП.

Модель *комерційного інноваційного підприємництва* (КІП) як посередництва у горизонтальному трансфері інноваційних продуктів через ринок інновацій. Слід підкреслити, що моделі академічного, виробничого і комерційного інноваційного підприємництва є взаємопов'язаними: 1) інноваційний продукт АІП, трансфер яких є функцією КІП, впроваджується суб'єктами ВІП, які є замовниками інноваційних проєктів наукових та освітніх закладів; 2) досягнення цілей АІП, ВІП та КІП базується на співпраці їх суб'єктів як учасників єдиного інноваційного процесу.

Соціальне інноваційне підприємництво (СІП), спрямоване на впровадження соціальних інновацій з метою досягнення певних соціальних змін та отримання прибутку. СІП поєднує характеристики соціального підприємництва, націленого на розв'язання соціальних проблем і інноваційного підприємництва. Як соціальне підприємництво СІП є соціально-відповідальним бізнесом. «Тут ідеться про бізнес із соціальною місією, тобто про застосування найкращих практик підприємницької діяльності до вирішення тих чи інших соціальних проблем. Це можуть бути проблеми різного роду: чи це стосується якоїсь вразливої групи осіб, наприклад, безробітних осіб похилого віку або людей з особливими фізичними чи розумовими потребами, чи подолання бідності, чи вирішення несприятливої екологічної ситуації регіону тощо» [182]. Як бізнес інноваційний, СІП орієнтовано на соціальні інновації, якими є різні види інноваційних продуктів, що задовольняють соціальні потреби. Слід підкреслити, що соціальні інновації, які здійснюються суб'єктами

інноваційного підприємництва спрямовані на досягнення соціального ефекту та отримання прибутку.

Таким чином, інноваційне підприємництво – це діяльність економічних агентів – фізичних та юридичних осіб з комерціалізації інновацій, що охоплює всі стадії і сфери інтегрованого інноваційного процесу у формах комерційного обміну, комерційного впровадження (використання), дифузії і капіталізації інтелектуальних новацій-товарів (інноваційних продуктів) як ресурсів інноваційної діяльності з метою досягнення певних соціально-економічних результатів їх виробниками і споживачами та отримання прибутку. Залежно від виду інновацій, стадій інноваційного процесу, цілей інноваційної діяльності суб'єктів бізнесу інноваційне підприємництво є академічним, виробничим, соціальним.

Важливим напрямом розкриття змісту та ролі інноваційного підприємництва у сучасний період є аналіз еволюції наукових поглядів щодо його змісту.

1.2. Еволюція поглядів на розвиток підприємництва в структурі національної інноваційної системи

Дослідження еволюції наукових підходів щодо визначення сутності та ролі інноваційного підприємництва у соціально-економічному розвитку є необхідним етапом розкриття його особливостей та тенденцій в умовах формування цифрової економіки.

В Україні розвиток досліджень інноваційного підприємництва охоплює певні етапи, визначення яких здійснювалось відповідно до таких взаємопов'язаних критеріїв:

- історичні трансформації національної економіки: перехідна економіка, економіка з емерджентними ринками, сучасні економічні трансформації;
- стан та динаміка інноваційної діяльності у певний період;

- здобутки вітчизняної науки з обґрунтування сутності інноваційного підприємництва та його ролі як чинника розвитку національної економіки;
- наявність та рівень зацікавленості держави та суспільства щодо наукового обґрунтування цілей, заходів та напрямів інноваційного розвитку;
- пріоритети та принципи державної економічної політики в інноваційній сфері.

На основі сполучення зазначених критеріїв, слід виокремити такі етапи розвитку досліджень інноваційного підприємництва та практичного використання їх результатів у процесі державного регулювання інноваційної діяльності в Україні.

1 етап (1991-1999 роки). В Україні в умовах системної кризи перехідного періоду спостерігалось значне падіння інноваційної активності підприємств, що мало негативний вплив на загальну економічну динаміку (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

**Інноваційна активність промислових підприємств України
(1994-1999 рр.)**

Роки	Питома вага підприємств, які займалися інноваціями, %	Питома вага підприємств, які впроваджували інновації, %
1994	26,8	26,0
1995	22,9	22,9
1996	19,3	19,3
1997	17,0	17,0
1998	18,7	15,1
1999	18,1	13,5

Джерело: Складено автором за даними: [125; 201, с. 17].

За даними А. П. Ревенко, у 1993 р. ВВП становив 70,6 % до рівня 1990 р., а в розрахунку на душу населення – 70,2 відсотка. У 1996 р. ці показники відповідно знизилися до 43,0 і 43,9 відсотка відповідно [163]. У цих умовах, як

було визначено у Концепції науково-технологічного та інноваційного розвитку України, схваленої постановою Верховної Ради України від 13 липня 1999 року N 916-XIV, в Україні швидко втрачаються можливості розвивати належним чином наукові дослідження, оперативно впроваджувати їх результати у практику, реагувати на світові науково-технологічні досягнення та ефективно використовувати їх у національних інтересах. Значна частина вітчизняних товарів не відповідає рівню сучасного наукового та технологічного забезпечення, що зумовлює їх неконкурентоспроможність як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках» [96].

На цьому етапі діяльність вітчизняних науковців щодо пошуків заходів подолання негативних наслідків економічної ситуації, що склалася, була спрямована на обґрунтування концептуальних основ та об'єктивної необхідності здійснення системних техніко-технологічних, економічних, організаційних, соціальних трансформацій, спрямованих на формування інноваційного типу розвитку української економіки, одним із напрямів якого є створення умов для ефективної реалізації інноваційної функції підприємництва як рушійної сили інновацій та економічного розвитку. У цей період у певному сенсі програмними були монографії і наукові статті відомих українських вчених А. С. Гальчинського, В. М. Гейця, Ю. М. Бажала, В. П. Семиноженка, В. П. Соловйова та ін., у яких обґрунтовувалися концептуальні основи формування інноваційного типу економічного розвитку [28, 7, 8, 6, 11, 178, 179]. Результати одного з перших досліджень інноваційного розвитку цього періоду були висвітлені у праці А. Гальчинського, В. Гейця і В. Семиноженка «Україна: наука та інноваційний розвиток», у якій автори визначили інноваційну активність економічних інституцій і агентів важливим чинником економічного розвитку на основі інновацій.

У цей період здійснювалися перші спроби впровадження у науковий оборот терміну «інноваційне підприємство», прикладом цього є праці П. Ю. Беленького, В. П. Соловйова, М. О. Сенишина, Н. М. Притуляк, [11; 153].

Таким чином, цей етап досліджень українськими науковцями інноваційного підприємництва можна охарактеризувати як період обґрунтування його рушійної ролі у забезпеченні економічного розвитку та виокремлення у спеціальний предмет економічного аналізу. Але, в Концепції науково-технологічного та інноваційного розвитку України (1999 р.) інноваційне підприємництво не було представлено.

2 етап (2000-2008 роки). Цей етап, як і попередній, характеризувався падінням інноваційної активності підприємств, не зважаючи на здійснення державою певних заходів відповідно до Концепції науково-технологічного та інноваційного розвитку України, прийнятої у липні 1999 році (табл. 1.7).

Таблиця 1.7

Інноваційна активність промислових підприємств та темпи зростання ВВП України (2000-2009 рр.)

Роки	Питома вага підприємств, які займалися інноваціями, %	Питома вага підприємств, які впроваджували інновації, %	Питома вага реалізованої інноваційної продукції у обсягу промислової продукції, %	Темпи зростання ВВП (у відсотках до попереднього року)
2000	18,0	14,8	-	105,9
2001	16,5	14,3	6,8	109,2
2002	18,0	14,6	7,0	105,2
2003	15,1	11,5	5,6	109,6
2004	13,7	10,0	5,8	112,1
2005	11,9	8,2	6,5	102,7
2006	11,2	10,0	6,7	102,7
2007	14,2	11,5	6,7	107,3
2008	13,0	10,8	5,9	107,9
2009	12,8	10,7	4,8	102,1

Джерело: Складено автором за даними: [22; 183, с. 14].

Верховною Радою були прийняті закони України «Про інноваційну діяльність» (2002 р.), «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» (2003 р.), «Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій» (2004 р.). Зазначені нормативно-правові акти державного регулювання інноваційної діяльності сприяли формуванню необхідного інституціонального середовища розвитку інноваційного підприємництва. Але, 31 березня 2005 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік» та деяких інших законодавчих актів», який істотно погіршив умови інноваційного бізнесу, оскільки було скасовано встановлені законом «Про інноваційну діяльність» пільги суб'єктам інноваційної діяльності.

На цьому етапі, на відміну від попереднього, падіння інноваційної активності майже дев'ять років здійснювалось в умовах позитивної економічної динаміки. У 2000 році вперше збільшився обсяг ВВП – на 5,9%. У наступні роки темпи зростання ВВП коливалися з 12,1% (2004 р.) до 2,7% (2005 р.) [183].

У Національній доповіді «Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави» (2009 р.) ситуація сполучення від'ємної динаміки інноваційної активності і позитивної економічної динаміки пояснювалася тим, що державна економічна політика була спрямована на підтримування експорту, основна частина якого забезпечується сировиною та продукцією з незначним ступенем переробки. Унаслідок цього у привабливішому економічному становищі опинились виробництва нижчих економічних укладів, які характеризуються капіталомісткістю та низьким рівнем розроблення і впровадження інновацій. Але падіння інноваційної активності було обумовлено не тільки тим, що інноваційний розвиток не було визнано пріоритетом економічної політики, а й відсутністю умов для інноваційного підприємництва. Про це свідчать висновки Національної

доповіді про відсутність попиту на інноваційну продукцію, недостатні темпи становлення масштабного сучасного ринку інноваційної продукції в Україні, неспроможність більшості вітчизняних товаровиробників виступати рівноправними партнерами на міжнародному ринку інноваційних товарів та послуг [183, с. 129]. Інноваційне підприємництво – це процес комерціалізації інновацій, який є неможливим в умовах відсутності попиту на інноваційну продукцію, що, у свою чергу, свідчить про відсутність у підприємців мотивації щодо впровадження інновацій.

Необхідність розв'язання суперечностей, притаманних економічному розвитку та економічній політиці на цьому етапі, сприяла актуалізації досліджень змісту, умов та чинників розвитку інноваційного підприємництва. У цей період, по-перше, з'явилися наукові роботи, присвячені системному економічному аналізу інноваційного підприємництва, зокрема це праці Л. В. Овчаренко «Економічна природа і особливості розвитку інноваційного підприємництва в перехідній економіці» (2002 р.), І. А. Павленко «Інноваційне підприємництво у трансформаційній економіці України» (2007 р.), В. В. Зянько «Інноваційне підприємництво: сутність, механізми і форми розвитку» (2008 р.) та ін. [76; 134; 135; 142; 160]. По-друге, інноваційне підприємництво досліджувалося у контексті: 1) розроблення інноваційної стратегії України [29; 37; 175]; 2) концепції національних інноваційних систем – це праці І. П. Макаренко, Л. Федулової, А. Нікіфорова та ін. [126; 129; 200; 212] 3) синергетичного підходу [190].

Концептуальні основи інноваційного розвитку знайшли своє втілення у Концепції розвитку національної інноваційної системи, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р. № 680-р. В Концепції у якості підсистеми національної інноваційної системи визначено виробництво, що складається з організацій та підприємств, які виробляють інноваційну продукцію і надають послуги та (або) є споживачами технологічних інновацій, а також підкреслено необхідність сприяння

створенню інноваційних структур, орієнтованих на підтримку малого інноваційного бізнесу [97].

Отже, на другому етапі, по-перше, завдяки комплексним дослідженням українських вчених, було сформовано концептуальні засади інноваційного підприємництва та його ролі в економічному розвитку, по-друге, інноваційне підприємництво було визнано, хоча і неповною мірою, об'єктом і інструментом державної економічної політики.

3 етап (2009-2014 роки). В період глобальної рецесії у 2009 році відбулося значне зменшення обсягів виробництва в усіх основних секторах економіки, крім сільського господарства (завдяки рекордному врожаю 2008 р.), що спричинило падіння ВВП на 20,3% у I кв. та на 17,8% у II кв. 2009 р. порівняно з відповідними періодами попереднього року. [63]. Тоді глибина спаду українського ВВП у цілому (- 14, 8%) у сім разів перевищила середньосвітовий (-2,1%) [162].

Починаючи з 2010 року цей етап характеризувався короткостроковою позитивною динамікою інноваційної активності і ВВП. Але у 2014 році, внаслідок багатьох причин, зокрема значних економічних втрат, пов'язаних з АТО і тимчасовою окупацією певних територій країни, позитивна динаміка інноваційної активності та ВВП змінилася на від'ємну (табл. 1.8).

Як видно з таблиці 1.8, у період 2010-2013 рр. частка промислових підприємств, які займалися інноваціями зросла з 13,8% до 16,8%. Але, інноваційна активність була значно нижчою порівняно з показниками першого етапу.

Фактично, рівень інноваційної активності тільки почав відновлюватися. Це обумовило необхідність пошуку нових дієвих заходів та шляхів розвитку інноваційної діяльності, що у свою чергу вимагало комплексних теоретичних досліджень та удосконалення інноваційної політики держави.

У цей період було прийнято Рекомендації парламентських слухань на тему: «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів», схваленої Постановою Верховної Ради України від

Таблиця 1.8

Інноваційна активність промислових підприємств та обсяг ВВП в Україні (2010-2014 рр.)

Роки	Питома вага підприємств, які займалися інноваціями, %	Питома вага підприємств, які впроваджували інновації, %	Питома вага реалізованої інноваційної продукції у обсягу промислової продукції, %	ВВП у поточних цінах(млрд дол. США
2010	13,8	11,5	3,8	136,013
2011	16,2	12,8	3,8	163,160
2012	17,4	13,6	3,3	175,781
2013	16,8	13,6	3,3	183,310
2014 ¹	16,1	12,1	2,5	133,503

Джерело: Складено автором за даними: [19; 22].

21 жовтня 2010 року N 2632-VI, у яких було зазначено, що вплив інноваційного фактору на економіку повинен відбуватися за умови досягнення єдності інтересів і встановлення злагоджених стосунків між суспільством, державою, владою, бізнесом (курсив автора) та іншими громадськими і науковими інституціями [185].

У 2012 році Кабінет Міністрів України схвалив «Концепцію реформування державної політики в інноваційній сфері», у якій зокрема передбачалося створення сприятливих умов для активізації інноваційної діяльності, впровадження інновацій, функціонування інноваційної інфраструктури, ринку інновацій та технологій; удосконалення правових засад функціонування технологічних парків, створення та забезпечення функціонування технологічних платформ, спрощення процедур утворення інноваційних кластерів, малих інноваційних підприємств на базі вищих

¹ Дані 2014 року наведені без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

навчальних закладів та науково-дослідних установ з метою підтримки виробництва високотехнологічних товарів та надання послуг, стимулювання суб'єктів господарювання до утворення наукових парків, впровадження сучасних технологій управління розвитком виробництва [158]. Ці та багато інших заходів, що визначені в Концепції, були безпосередньо спрямовані на розвиток інноваційного підприємництва.

Розвиток теорії інноваційного підприємництва на цьому етапі охоплював два основні взаємопов'язані напрями:

- перший напрям характеризувався інтеграцією концепції інноваційного підприємництва у загальну теорію економіки знань як її невід'ємної складової. Розуміння знань та інформації як пріоритетних ресурсів інноваційного підприємництва склало основу обґрунтування: 1) його сутнісних характеристик – креативність, інтелектуальність, соціальна відповідальність; 2) провідної ролі інтелектуального та людського капіталів у інноваційному бізнесі; 3) мережевого принципу здійснення бізнес-процесів інноваційного підприємництва. Методологічну основу дослідження інноваційного підприємництва у контексті суспільних трансформацій в умовах економіки знань склали праці А. С. Гальчинського «Політична нооекономіка: начала оновленої парадигми економіки знань», «Економічний розвиток: методологія оновленої парадигми», В. М. Гейця «Про єдність і суперечності у розвитку суспільства, держави та економіки», «Довіра як елемент капіталу в економічному розвитку України», А. А. Гриценка «Фундаментальные и актуальные основания обновления классической политической экономии», «Методологічні основи модернізації України», А. А. Чухна «Модернізація економіки та економічна теорія» та ін. [26; 27; 34; 35; 46; 47; 64; 112; 208; 233];

- другий напрям пов'язаний з застосуванням міждисциплінарного підходу на основі сполучення методів та результатів дослідження інноваційного підприємництва як предмету економічної теорії та прикладних

економічних наук, інноватики, менеджменту, маркетингу, права та ін. [44; 128; 151; 191; 193].

4 етап (2015 рік і по цей час). У 2015 році КМУ України затвердив План заходів з реалізації Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері на 2015-2019 роки, у якому було передбачено заходи стимулювання суб'єктів господарювання до комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності; внесення змін до Податкового кодексу України щодо стимулювання інноваційної діяльності; розроблення методики прогнозування обсягу ринкової потреби у кінцевій інноваційній продукції; запровадження неподаткового механізму стимулювання суб'єктів господарювання до впровадження винаходів та технологій та ін. [149]. Але падіння інноваційної активності в Україні продовжувалося. Особливо це стосується обсягу реалізованої інноваційної продукції, що свідчить не про недостатність, а про відсутність попиту на її ринку. В таких умовах бізнес перестає виконувати інноваційну функцію, трансформується з інноваційного у реплікативний. Безумовно, цьому є багато причин, об'єктивних і суб'єктивних, але у кінцевому підсумку країна втрачає інноваційне підприємництво як ресурс економічного розвитку, відновлення якого потребує кардинальної зміни пріоритетів економічної політики держави.

Про сучасні пріоритети, серед яких, вважаємо, інноваційний розвиток не є першочерговим, свідчить ситуація, що склалася: інноваційне підприємництво згортається, але це майже не впливає на економічну динаміку, яка за показником обсягу ВВП залишається позитивною (табл. 1.9). Як бачимо, повторюється ситуація періоду 2000-2009 років. Але на цьому етапі це був короткостроковий тренд економічного зростання.

За даними Державної служби статистики України ВВП у I кварталі 2020 року порівняно з попереднім кварталом (з урахуванням сезонного фактору) зменшився на 0,8%, а порівняно з I кварталом 2019 року – на 1,5%. [69].

Довгостроковий економічний розвиток потребує інноваційних рішень та

**Інноваційна активність промислових підприємств та обсяг ВВП в
Україні (2015-2019 рр.)**

Роки	Питома вага підприємств, які впроваджували інновації, %	Питома вага реалізованої інноваційної продукції у обсягу промислової продукції, %	Номінальний ВВП у цінах (млн грн)	ВВП за даними Світового банку та МВФ (млн дол.)
2015	15,2	1,4	1979458	90615
2016	16,6	-	2383182	93270
2017	14,3	0,7	2982920	112154
2018	13,6	0,8	3558706	130832
2019	13,8	1,3	3974564	153781

Джерело: складено автором за даними [20, 22]

заходів, що є викликом для української економічної науки, визначає спрямованість досліджень на доведення та розкриття ролі інноваційного підприємництва у забезпеченні економічного зростання в умовах суспільних трансформацій, необхідності його розвитку та використання як ресурсу ефективної макроекономічної політики сталого розвитку національної економіки.

У цей період, інноваційному розвитку і зокрема інноваційному підприємництву було присвячено не тільки наукові монографії і статті [24; 56; 152; 167; 197], а й навчальні посібники, що свідчить про його визнання як складової сучасної економічної системи країни, фактора інноваційного розвитку. Наприклад, навчальний посібник для вищих навчальних закладів «Інноваційне підприємництво: креативність, комерціалізація, екосистема» [85] який забезпечує формування системних знань сутності, ознак, умов та механізму інноваційного підприємництва як креативного процесу.

10 липня 2019 року було прийнято Стратегію розвитку сфери

інноваційної діяльності на період до 2030 року, методолого-методичну основу якої було закладено науковими працями українських дослідників. Стратегія містить низку положень, що безпосередньо стосуються розвитку інноваційного бізнесу в Україні, серед яких:

- започаткування комунікаційного механізму технологічних платформ, де бізнес і держава можуть стати потенційними замовниками інновацій: з одного боку, бізнес та держава роблять заявку на розв'язання їх проблем, а з іншого, науковці, студенти, винахідники пропонують інноваційні рішення, які надалі масштабуються і стають основою для власного інноваційного бізнесу;
- стимулювання діяльності венчурного бізнесу;
- спрощена система оподаткування та звітності для новоутвореного малого інноваційного бізнесу;
- законодавче унормування заходів щодо державної підтримки малого інноваційного бізнесу за умови співфінансування за рахунок інших джерел;
- налагодження зв'язків українських інноваторів з партнерами (представниками бізнесу та держави), потенційно заінтересованих у комерціалізації їх інновацій [159].

Таким чином, українські науковці, почавши у 90-і роки з досліджень окремих аспектів інноваційної активності суб'єктів господарювання, у теперішній час зосереджені на обґрунтуванні міждисциплінарної парадигми інноваційного розвитку національної економіки. Здобутки української науки є теоретичною базою економічної політики держави у інноваційній сфері, але довготривалий період в Україні спостерігався розрив між теорією інноваційного розвитку і практикою державного регулювання інноваційної діяльності.

Протягом 1991-2019 рр. українська наука накопичувала знання з теоретичних та прикладних засад інноваційного підприємництва, що дозволило сформулювати концептуальні засади аналізу його сутності, характерних ознак, середовища та чинників, що сприяють його розвитку чи

обмежують його. Але, майже весь цей період інноваційне підприємництво не визнавалося об'єктом державного регулювання, а його розвиток – чинником економічного зростання. Фактично, тільки в «Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року» створення умов для розвитку інноваційного підприємництва визначено у якості завдання державної економічної політики.

Сучасні глобальні постіндустріальні трансформації економічних систем обумовлюють істотні зміни у моделях та процесах інноваційного бізнесу, що актуалізує наукові дослідження, спрямовані на формування концептуальних засад інноваційного підприємництва в умовах цифровізації економіки та розвитку технологій смарт-промисловості.

1.3. Інноваційна спрямованість сучасного розвитку: оновлення методологічних засад дослідження

Для більш змістовного аналізу еволюції інноваційного підприємництва доцільним є звернутися до характеристики сучасного соціально-економічного розвитку, до основних його цілей та проблем, що вимагають трансформації у сфері інноваційної діяльності. Зазначимо, що в сучасних умовах загострюють протиріччя, зростає невизначеність у всіх сферах життєдіяльності людей, ускладнюються глобальні виклики. У світі сформувалась ситуація «очікування змін», саме тому актуалізуються питання, що пов'язані з інноваціями.

Для підтвердження цього звернемося до класифікації глобальних загроз для людства, яку підготувала комісія людського майбутнього (The Commission for The Human Future) з Австралії [278, с. 4]:

- 1) зменшення природних ресурсів, особливо води;
- 2) колапс екосистеми та втрата біорізноманіття;
- 3) зростання чисельності популяції, несумісної з несущою здатністю Землі;
- 4) глобальне потепління та антропологічні зміни клімату;

- 5) хімічне забруднення Землі, у тому числі атмосфери та океанів;
- 6) проблеми продовольчої безпеки та погіршення якості харчування;
- 7) ядерна зброя та інша зброя масового знищення;
- 8) пандемії;
- 9) появлення могутніх неконтрольованих нових технологій;
- 10) національне та глобальне нерозуміння та прийняття звичайних мір

по відношенню до цих ризиків.

Аналіз цих загроз свідчить, що основні з них пов'язані з людською діяльністю, що означає, що боротьба з ними лежить у площині господарської діяльності людини.

До кількості найбільш поширених та загально визначених засобів розв'язання багатьох проблем сучасності відносяться інновації. Не випадково у сучасному світі актуалізувався новий тип соціально-економічного розвитку – інноваційний. Але з врахуванням складності сучасного етапу інноваційний розвиток повинен бути комплексним та таким, що спрямований на розуміння проблем, що виникли, та знаходження шляхів їх розв'язання. Сучасні суспільні трансформації, що, на думку А. Гальчинського, «породжують системні виклики всій сукупності суспільних наук, зокрема економічній теорії», диктують необхідність методологічного оновлення [25, с. 6].

Інноваційний розвиток виступає джерелом пошуку нових підходів до дослідження сучасних економічних процесів. Сучасний етап розвитку як раз відрізняється тим, що в ньому є і передумови, і умови інноваційного розвитку. Розповсюдження інновацій змінює пріоритети у соціально-економічному розвитку – ознака верховенства у минулому капіталу відходить на другий план, перше місце відводиться інноваціям, як необхідній умові розвитку.

Актуалізація інноваційного розвитку, окрім наявності об'єктивних передумов, обумовлена рядом основоположних причин. Найважливішими серед них, безумовно, є наступні: обмеженість и нерівномірність розподілу ресурсів; зростання екологічних та техногенних криз та катастроф; новий

характер міжнародного розподілу праці та посилення конкурентної боротьби; тенденції підвищення рівня та якості життя. Ці та багато інших причин можуть діяти одночасно, посилюючи одна одну, що часто веде до ускладнення ситуації, посилення невизначеності, зростання ризиків та катастроф.

Інновації поряд з наукою стають фундаментальним інструментом стійкого розвитку. Саме вони здатні підвищити економічну, соціальну та екологічну ефективність діяльності, вирішувати проблему створення більш стійких засобів задоволення людських потреб, розширення можливостей розвитку людського потенціалу та організації майбутнього. В Цілях сталого розвитку (2016-2030 роки), що прийняті в рамках «Порядку денного 2030» ООН, було особливо обговорено значущість інноваційного розвитку. Таким чином можна зробити висновок, що у сучасних умовах зростає взаємозв'язок між інноваціями та цілями сталого розвитку, що вимагає пошук можливостей для досягнення кумулятивного ефекту в інтересах реалізації декількох цілей одночасно, максимізації взаємодоповнюючих ефектів між взаємозалежними цілями сталого розвитку.

Складний, стрімкий та суперечливий процес економічної перебудови в сучасному глобалізованому світі обумовлює активне переосмислення інноваційної складової цього розвитку як з позиції подальшої модернізації, так і з позицій якості цього розвитку, а саме – його стійкості. Як вважають автори національної доповіді «Інноваційна Україна, 2020», у наступні п'ять – десять років технологічні зміни (наприклад, інноваційний розвиток на базі розумної спеціалізації, створення технологічних платформ та інші) будуть відігравати поряд з традиційними формами провідну роль в інноваційному розвитку країни [84, с. 193].

Зазначимо, що незважаючи на деякі відмінності в розумінні змісту категорії «стале зростання», в міжнародних документах дається її узагальнений зміст. Під терміном «стале зростання» розуміється фундаментальний, збалансований розвиток економічних, соціальних та

екологічних компонент [117, с. 59-60]. Підхід з ускладненим розумінням інновацій та їх ролі в розвитку знаходять відображення в концепціях економічного розвитку як основи економічної науки, що відкрили шлях пошуку нової методології дослідження.

Дослідження американського вченого Р. Солоу виробничих функцій дозволило визначити технічний прогрес нарівні з традиційними елементами економічних теорій (працею, заощадженнями, зайнятістю та іншими). В праці «Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку» В. Геєць виокремлює за останні 50-60 років три хвилі наукового інтересу до розробки економічних моделей, які присвячені економічній динаміці та ролі інновацій. Кожна з них була відгуком на провали та протиріччя в працях попередників, оскільки економічне та суспільне життя постійно трансформується у напрямку зростання ролі знань та інноваційних процесів у економічному розвитку. Перша хвиля була пов'язана з роботами Дж. М. Кейнса, Р. Харрода та Е. Домара; друга з розвитком неокласичного підходу в теорії зростання, особливо у роботах Р. Солоу та інших; третя – пов'язана з відродженням після багатьох років втрати інтересу до цієї тематики наприкінці восьмидесятих, завдяки працям Д. Ромера та Р. Лукаса, що базуються на підходах у рамках так званого «нового неокласичного напрямку» [36, с. 609]. Інноваційні теорії технологічних змін сформували концептуальні основи соціально-економічного розвитку, що базуються на постійному оновленні технологічної бази виробничої діяльності.

Спонукальним мотивом таких змін стає прагнення підприємців до отримання більшого прибутку. Чим більше впроваджуються інновації, тим гостріше потреба у нових інноваціях. Таким чином виникає постійний потік нових впроваджень, що прискорюють темпи науково-технічного прогресу, сприяють підвищенню продуктивності праці в усіх сферах діяльності, що, безумовно, формує соціально-економічний розвиток суспільства. У постіндустріальному суспільстві, як вказує А. Гальчинський, економічна

ефективність втрачає свою пріоритетність, домінантною стає соціально-економічна ефективність [25, с. 60].

Техногенний тип економічного розвитку, який панує у світі в даний час, привів до деградації природних ресурсів і зростання забруднення навколишнього середовища. Глобальна екологічна криза зайшла так далеко, що існує серйозна загроза переростання її в катастрофу. Тому інноваційна діяльність в новому тисячолітті пов'язана з наведенням екологічного порядку. Інновації мають носити комплексний характер і забезпечувати зниження витрат на виробництво, зменшення антропогенного навантаження на природу, внаслідок як відносного скорочення відходів виробництва, так і більш ефективної утилізації відходів споживання. Основні принципи і цілі екологічної політики носять глобальний характер. Найбільш повний виклад вони отримали на Конференції ООН зі сталого розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992 р.). Прийнята на конференції екологічна програма дій для людини, відображена в «Порядку денному на XXI століття» і «Декларації по навколишньому середовищу та розвитку», що стали програмними документами для розробки національних екологічних політик.

Інноваційність в економічній політиці повинна проявлятися насамперед у таких аспектах: накопичення знань про природу, про закономірності й особливості її функціонування та їх практичну інтерпретацію; в практичній реалізації досягнень науково-технічного прогресу в області технологій, споживання, соціальної взаємодії.

Накопичення знань в галузі більш глибокого пізнання закономірностей функціонування природного середовища передбачає не тільки проведення фундаментальних досліджень, а й поширення знань серед усіх верств суспільства. У середніх і вищих навчальних закладах необхідно поглиблювати екологічну культуру. Дуже важливо, щоб накопичені знання були спрямовані на економічні та технологічні перетворення з урахуванням екологічних

обмежень і, відповідним чином, коригували ці перетворення, пристосовуючи їх до природних закономірностей, робили їх екологічно прийнятними.

Накопичені знання стають важливим джерелом посилення інноваційності та ефективності екологічної політики й практики за рахунок відбору та адаптації адекватних природним закономірностям інноваційних стратегій і технологічних проєктів. Особливе місце в системі цих знань займають знання про зміни клімату та їх вплив на економічні процеси. Нові стратегії і проєкти в енергетиці, промисловості, сільському господарстві, на транспорті та ін. повинні використовувати нові технології з обмеженням на викиди парникових газів.

Основним для зниження навантаження на навколишнє природне середовище, є інновації, технологічні зміни, широке використання нових, екологічно сприятливих технологій. Всі нові технології, які впроваджуються, повинні відповідати необхідним екологічним стандартам і нормативам.

Особливо актуальні еколого-збалансовані технологічні зміни для країн, що розвиваються, і трансформаційних економік. Спроба технологічного повторення траєкторій розвитку розвинених країн може різко загострити екологічну обстановку. Тому дуже важливо, щоб технологічний «стрибок» здійснювався на наукомістких, ресурсозберігаючих технологіях, використанні альтернативних видів енергії. Але так як багато країн, що розвиваються, і транзитивні країни не мають таких технологій, то потрібні механізми трансферу з розвинених країн прогресивних технологій.

Особливу роль відіграє технологічна інноваційність в економії енергії, потоки якої особливо важливі для стійкості біосфери планети. Як відомо, кількість, що існує в рамках певного енергетичного коридору, що характеризується тією максимальною часткою від загальних енергопотоків в біоті, яку воно може використовувати на свої потреби без ризику дестабілізації біосфери. За оцінками вчених зараз ця частка становить приблизно 1 % і вже перевищена людством [53, с. 152-155].

Звернемо увагу, що екологічні принципи нерідко поєднуються з економічними, відповідають їм й є односпрямованими, що ведуть до екологічно збалансованої структурно-технологічної перебудови економіки, дозволяють здійснювати ефективне ресурсозбереження, знижувати забруднення навколишнього середовища.

Інновації ми розуміємо як відповідь людини на реальні проблеми сучасності. Глибоке знання цих проблем допомагає спрямувати інноваційне підприємництво на розв'язання найактуальніших питань. В умовах цифровізації економіки, розбудови новітнього технологічного укладу ключову роль відіграють новітні технології (NBIC, nano, bio, infognitive), що в сукупності формують так звану «економіко-технологічну реальність». На нашу думку, технологічні інноваційні рішення мають синтезуватися з гуманітарними знаннями, що дозволить оцінити гуманітарні наслідки використання новітніх технологій.

В таких умовах зростає значення інституційного фактора, на що вказував Дж. Самуельсон. Він підкреслював, що інституційна теорія прямо узгоджує технологію та інститути, які розглядаються «як спосіб вибору між технологічними альтернативами [188, с. 15]. Така трактовка інститутів ще раз підкреслює актуалізацію інституційного напряму дослідження питань інноваційного розвитку. Стійкий зв'язок сталого розвитку, якого прагне досягти сучасне людство, з його інноваційною спрямованістю вимагає міждисциплінарного підходу до вивчення всіх цих питань, у тому числі й економіко-технологічних. Як справедливо зазначає О. Романова, ця реальність має тісний предметний зв'язок із синергетикою, що вивчає процеси самоорганізації й виникнення, підтримки стабільності та розпаду структур різної природи [165, с. 88-89].

Сьогодні четверта промислова революція набуває все більшого розвитку. Йдеться про хвилю відкриттів, обумовлених можливістю

встановлення зв'язку: роботи, дрони, розумні міста, штучний інтелект і дослідження головного мозку [235, с. 92].

Термін «промислова революція» з'явився в Німеччині на Ганноверському ярмарку в 2011 році при обговоренні «Індустрії 4.0», під якою було зазначено процес докорінного перетворення глобальних ланцюгів створення вартості через розповсюдження технології «розумних заводів» [273].

Для прогнозування майбутнього перевлаштування економіки доцільним є визначення проривних технологій, саме таких, які найбільш точно відображають суть нової технологічної хвилі й несуть в собі найбільший потенціал для реалізації змін в господарській системі. Технологічні зміни пов'язані з інноваціями, перш за все, з базисними інноваціями [116; 261]. Базисні або проривні технології є основою нової технологічної хвилі та володіють могутнім потенціалом перебудови господарської системи під більш відповідний сучасним технологіям та механізмам їх розповсюдження стан.

На нашу думку, першочергово треба звернути увагу на два напрями нововведень. Один напрям пов'язано з використанням штучного інтелекту як важливого фактору господарського розвитку, що здатний принципово змінювати виробничу діяльність та повсякденне життя людини. Конкурентна боротьба в сучасних умовах розгортається в площині використання штучного інтелекту. Країни, яким вдається першими оволодіти цими технологіями, стають лідерами. В перспективі очікувані результати використання штучного інтелекту мають забезпечити широке розповсюдження «розумних роботів» із здатністю до самовдосконалення, особистого програмування та взаємодії з іншими. Потенційно розвиток технологій штучного інтелекту поступово призведе до створення автоматизованого та самостійно налаштованого виробництва на основі безлюдних технологій.

Четверта промислова революція на основі використання штучного інтелекту, по-перше, для сфери виробництва виступає базою широкого

використання цифрових технологій, по-друге, завершує поступове звільнення людини від безпосередньої виробничої діяльності та забезпечує зростання ефективності виробництва.

Другий напрям розвитку нововведень – використання технологій редагування геному людини, що може призвести до зміни природи людини. Такі технології здатні не тільки позбавити людину багатьох захворювань, шкідливих звичок та ін., але й також сприяти розкриттю та вдосконаленню її творчого та креативного потенціалу. Але зазначимо ще раз, що новітні технології свідчать як про могутній ресурсний потенціал, так й про можливість багатьох негативних наслідків їх використання.

Враховуючи вище зазначене, вважаємо, що потрібне корегування розуміння місця та значення науково-технологічного прогресу. Сучасні інновації слід оцінювати комплексно, не тільки за позитивними результатами, а й з врахуванням можливих втрат в сфері екології та соціального розвитку.

Слід зробити наступний висновок: сучасний інноваційний розвиток – це погоджена взаємодія та взаємопроникнення всього комплексу розроблених та тих, що розробляються новацій в соціально-господарському житті.

Необхідність інтенсивного впровадження та поширення інновацій в усі сфери господарства пов'язана з проблемою конкурентоспроможності. Досвід розвинених країн свідчить про те, що країни, здатні забезпечити на своїй території масовий інноваційний процес в усіх галузях економіки, експортують наукомістку продукцію, привертають до себе не тільки капітали, а й людські ресурси, досягають високого рівня й якості життя всього населення, демонструючи моральну складову всього процесу.

Курс на інноваційний розвиток узятий в абсолютній більшості постсоціалістичних країн, бо для цих країн це не тільки шлях успішного завершення ринкової трансформації економіки, а й створення національних конкурентних переваг, радикальний шлях підвищення народного добробуту. Найбільш успішно цим шляхом просунувся Китай, де успішно реалізується

теза про те, що наука і технології є першою продуктивною силою. Важливим уроком китайської стратегії інноваційного розвитку є проведення економічних реформ за рахунок підйому власної науки й освіти і миттєвого впровадження запозичених з-за кордону нових технологій і виробів.

Глобальна економічна криза до наявних аргументів щодо необхідності переведення економіки на інноваційний шлях розвитку додала нові. Сьогодні стало очевидним: місце України, як і будь-якої держави в світі, безпосередньо залежить від того, чи зможе вона подолати технологічне відставання від провідних країн.

Одним з дискусійних питань інноваційного шляху розвитку є питання про участь держави у формуванні інноваційної економіки. Розріз думок дуже широкий: від економічного дирижизму до ультраліберальної концепції, що залишає державі мінімум функцій. Оптимальне рішення далеко від крайнощів і, як завжди, знаходиться десь посередині. У своєму фундаментальному дослідженні академік В. Геєць вказує, що абсолютизація держави, як і ринку - це шлях до системної кризи. «Новим ринковим країнам, які прагнуть стати на шлях інтенсивного розвитку, **потрібні нетрадиційні рішення**, які б не копіювали минуле (як відтворення концепції **наздоганяючого розвитку**), а формували можливості створювати прориви до більш високої ефективності та продуктивності (**концепція випереджального розвитку, заснована на ідеології технологічних проривів**). Пріоритетним в стратегічному відношенні завданням в умовах глобалізації для зазначених країн буде **включення в «нову економіку» світогосподарської системи за умови збереження і розвитку власного науково-технічного потенціалу**» [36, с. 298].

Інноваційний розвиток необхідно оцінювати не тільки з точки зору економічної ефективності, корисності, а й морально-етичної. Етичний вимір передбачає оцінку з позицій моральних законів. Найбільш повне уявлення про відмінності економічного та морального аспектів інноваційних процесів можна простежити в новій інституційній економічній теорії на прикладі

взаємин моралі та права, як відмінності між неформальними і формальними правилами з одного боку, а також внутрішніми та зовнішніми механізмами примусу до їх виконання - з іншого.

Як поєднати вигоду, що є іманентною сутнісною характеристикою інноваційного розвитку, з самоцінністю моральних норм? Інновації бувають різними. Вони можуть бути пов'язані як з проривними технологіями в області медицини та фармакології, так й зі створенням нових зразків озброєння або предметів розкоші.

Є ряд методологічних підходів до вирішення зазначеного протиріччя. Утилітаризм (Дж. Бентам, Дж. С. Мілль) передбачає вирішення, згідно з яким людина повинна керуватися принципом користі. Це вибір дій і оцінки вчинків, орієнтованих на максимально велике благо. На жаль, в рамках такого підходу дана суперечність не вирішується.

Наступний методологічний підхід був запропонований неокласичною економічною теорією. У ній протиріччя знаходить своє вираження в протиставленні мети і засобів. В рамках такого підходу максимізація вигоди відбувається при заданих обмеженнях без будь-яких вимог до самої мети. Нерозв'язаність протиріччя в рамках даного напрямку є результатом вузького підходу до людини - як раціонального максимізатора.

Необхідність об'єднання економічного і етичних підходів при вивченні інноваційної діяльності впливає із самої природи людської діяльності, яка передбачає як економічну, так і етичну орієнтацію поведінки людини. Сучасний підхід до вирішення проблеми оцінки інноваційного розвитку з економічної та етичної точок зору представлений «етичною економією» П. Козловські. З його точки зору етична економія є чимось більшим, ніж результатом підсумовування економічної науки й етики [91, с. 7]. Методологічно привабливим і цінністним для теорії інноваційного розвитку є аналіз взаємовідносин економіки і культури, перш за все в аспекті впливу на економіку культурних і етичних норм.

Інноваційну спрямованість сучасного типу соціально-економічного розвитку слід доповнити характеристикою суспільства споживання. Його можна визначити як сукупність суспільних відносин, в яких ключове місце відіграє індивідуальне споживання, опосередковане ринком. У будь-якому суспільстві, без сумніву, індивідуальне споживання поряд з виробництвом складає його базис. «Але лише на певному етапі розвитку індивідуальне споживання піддається глибокій інституціоналізації і перетворюється на ключовий фактор економічного розвитку країни» [53, с. 34].

В рамках даного підходу слід оцінити і суспільство споживання, яке в останнє десятиліття минулого століття набуло широкого поширення в економічно розвинених країнах, з двох позицій. По-перше, з точки зору інноваційності виробництва споживчих благ. В цьому плані споживчий сектор – найбільш швидко розвивається й є ефективним сегментом інноваційної економіки. З іншого боку, суспільство споживання посилює та породжує нові соціально-економічні протиріччя, пов'язані з безмірним, неефективним і цільовим витрачанням обмежених ресурсів, спотворює систему цінностей, підриває світоглядні установки, підсилює нерівність і диференціацію населення. Суспільство споживання орієнтує людей не на виробництва, а на споживання. Праця, особливо творча інноваційна, здатна приносити людині найвищу насолоду. Пригнічення цінності праці в суспільстві споживання веде до дуже багатьох негативних наслідків як для розвитку людини, так і для розвитку суспільства в цілому. Актуальним є питання про соціальну відповідальність підприємництва, особливо інноваційного, яке виконує в сучасних умовах провідну функцію.

Важливим питанням, що виникає в ході становлення інноваційного типу розвитку в практичній площині, є питання про те, чи повинна країна або фірма сама бути ініціатором інновації або досить переймати їх у інших, імітувати чужі винаходи.

Як відомо, первинним продуктом інноваційної діяльності є нові знання, ідеї про те, як виробляти нові продукти або послуги. Самі знання знаходяться в неконкурентному середовищі і можуть бути в силу загального використання взяті для реалізації іншими країнами або фірмами. Захист інтелектуальної власності недосконалий. Єдиним серйозним обмеженням виступають патенти й авторські права. К. Ерроу розробив наукову концепцію переважання позитивних зовнішніх ефектів від інновацій, побудовану на відкритому доступі до знань і технологій [243]. Дослідження показали, що фірмам часто вигідніше імітувати чужі розробки. Такі фірми, як правило, виходять на ринок пізніше, ніж інноватор, але їх витрати на 25-30 % нижче, а врахування помилок інноватора часто дозволяє випускати більш конкурентоспроможний продукт [258; 260].

Особливої гостроти використання інноваційного типу розвитку набуває для країн з неусталеними ринками. Це, на нашу думку, пояснюється наступними причинами: 1) незрілістю ринкових механізмів та відповідною до цього більш низькою ефективністю; 2) відставанням в техніко-технологічному розвитку; 3) структурною та інвестиційною недосконалістю ринкових перетворень; 4) слабкою та неефективною інтеграцією в систему міжнародного поділу праці; 5) інституційною недосконалістю ринкового середовища тощо.

Для країн з транзитивною економікою логічно виникає дилема вибору шляху: «інноваційного» розвитку або «імітаційного». Як показує зарубіжний досвід шляхом запозичення чужих технологій і продуктів пішли країни Південно-Східної Азії. У короткостроковий період це допомогло їм провести індустріалізацію та залучити значні інвестиції. Вдале використання цих ресурсів дозволило в подальшому перейти на інноваційний шлях розвитку. Україна відноситься до країн з високим рівнем освіченості населення, розвиненою наукою та наявністю певних технологічних досягнень в окремих сегментах економіки. Логічно, що ці фактори лежать в площині орієнтації на інноваційний шлях. Це зовсім не заперечує можливості використання нових

відкриттів, технологій, продуктів і послуг, які вже апробовані в розвиненій економіці. Інноваційний шлях розвитку передбачає комплексний підхід до вирішення проблем розвитку національної економіки, науки і освіти.

Серед причин низького рівня інноваційної діяльності в країнах пострадянського простору слід назвати високі інституційні ризики в сфері економічної діяльності взагалі, і в сфері інноваційної активності в особливості. До таких можна віднести недосконалість і нестійкість податкового і митного законодавства, негарантованість прав власності, їх слабку специфікацію, ненадійний юридичний захист прав у сфері економічної діяльності, високий рівень тінізації.

Зміна механізму господарювання була необхідною в умовах, коли економічна система вичерпала свій потенціал розвитку, коли втрата керованості перейшла в стан розпаду. Подолання накопичених протиріч стало можливим за рахунок переходу до іншої економічної системи, яка базувалася на ринкових механізмах господарювання. Однак на цьому шляху Україна зазнала багатьох втрат і сформувала неефективну модель господарювання. Як зазначає В. Геєць, - «сформувався «політично орієнтований» капіталізм, коли експлуатація одних груп іншими здійснюється, в тому числі, за допомогою держави, а також супроводжується бідністю та надмірною нерівністю доходів та способів життя. Це з одного боку. З другого – не вдалося досягти успіху, так як сформувалися екстрактивні інститути як основа взаємозв'язку держави та бізнесу» [32, с. 4]. М. Зверяков, в свою чергу, вважає, що в Україні склалася модель капіталізму, що не володіє внутрішнім механізмом сталого економічного зростання [75, с. 31].

Відомо, що в країнах з розвинутими ринковими відносинами, відтворювальний процес, що асимілює досягнення науки, постійно змінює господарські моделі, підвищує їх ефективність [75, с. 25]. В ринкових економіках, що формуються, до яких відноситься й Україна, ефективний механізм стійкого розвитку на інноваційній основі ще не створено. Сучасний

стан інноваційного розвитку в Україні важко вважати задовільним, незважаючи на визнання важливості інновацій для вирішення нагальних соціально-економічних проблем.

Ще раз звернемо увагу на той факт, що інноваційний розвиток в сучасних умовах - це безумовна необхідність, зумовлена історичними, економічними, екологічними, соціальними і політичними факторами. Це відгук на сучасні виклики, поле реалізації людської культури, людського інтелектуального потенціалу.

Сьогодні світова економіка перебуває в цивілізаційній трансформації, кризі, що поглиблюється. Сучасна криза, спровокована ковід-інфекцією, стала багатоплановою. Вона охопила медичну і економічні сфери, політику, культуру, мораль тощо. У всьому світі шукають джерела цієї кризи та шляхи її подолання. Вихід з кризи можливий тільки завдяки інноваційному розвитку, але такому, який базується на виявленні основних проблем розвитку та ефективному їх розв'язанні. Еколого-орієнтована політика інноваційного розвитку стоїть у порядку денному багатьох країн світу. КНР зафіксувала в своїй конституції завдання формування екологічної цивілізації. Європейська комісія представила «Зелену угоду», якою передбачено стимулювання «зеленого зростання» (екологічно безпечного), створення чистої економіки та підштовхування інших країн світу до більш рішучих дій по відношенню до змін клімату.

Оцінюючи зміст інноваційного розвитку, звернемо увагу на зростання впливу людини на процес відтворення. Тим більше, що цей вплив здатний кардинально і безповоротно змінити всю систему. З огляду на складність, динамічність, відкритість, нелінійність розвитку, гносеологічною підставою його дослідження виступає інструментарій постнекласичної науки. Відмова від лінійного розвитку означає, що процес сучасного інноваційного розвитку розглядається не як послідовний перехід від одного стану системи до іншого, а як непередбачена зміна станів системи, кожний з яких не є ні наслідком

попередніх станів, ні причиною наступних. Для систем, що само розвиваються, однаково важливими є випадковість (біфуркація) і необхідність (детермінізм), а еволюційний процес визначається як їх унікальна комбінація. Основними характеристиками системи, що саморозвиваються є: складність, багаторівневість структурної ієрархії, цілісність, нерівноважність, наявність програми саморегулювання, сукупність яких дозволяє системі самовідтворюватися.

Методологія синергетики, яка широко розробляється і в економічній науці, дозволяє досліджувати сучасний господарський розвиток на принципах універсального еволюціонізму. Характеристики нелінійності системи проявляються в її неоднозначності, безповоротності, нестійкості, а також в біфуркаційному характері еволюції самої системи. В результаті цього за точкою фуркації лежить спектр альтернатив і випадковостей, що дозволяє в рамках синергетичної парадигми розуміти свободу як можливість вибору при одночасній відповідальності за нього. Значення суб'єктивного впливу, впливу людини, її знань і інформації на вибір вектора розвитку істотно зростає. Як ми вже відзначали, знання та інформація стають не тільки основними факторами виробництва, але і системоутворюючими чинниками інновацій. Таким чином, в сучасному економічному розвитку функцію енергетичного базису перебирає на себе людина, творча особистість [26]. Саме людина, що віддає собі звіт про характер, логіку і суперечності свого соціального буття, що рефлектує з приводу свого перебування в часі-просторі, правовій реальності, схильна уважно досліджувати свої відносини, виявляти соціально-економічні протиріччя, сотворяти інноваційні форми буття, які виступають способом вирішення виявлених протиріч.

Парадигма економічного розвитку інноваційного характеру, привнесена в економічну науку, як уже вказувалося раніше, Й. Шумпетером, дозволила більш уважно поставитися до вивчення суб'єктів інноваційної діяльності - інноваторів. При цьому інноваторами можуть бути реально і одночасно і ті,

хто займається винаходами, які вони ж і комерціалізують (прообраз сучасних малих інноваційних форм, що з'єднують в собі і винахідника, і підприємця), і корпоративні формування, інноваційно організовані великим бізнесом, здатним самотійно не тільки вивести на ринок новий продукт, але і досягти його транснаціоналізації, поширення його тим самим на весь світ [36]. Інноваційне підприємництво повинно бути визнано в якості найважливішого міждисциплінарного об'єкта наукового дослідження закономірностей інноваційного розвитку.

Висновки за розділом 1

Інноваційна діяльність та підприємництво складають базовий рівень змісту інноваційного підприємництва. Саме завдяки такому інтегрованому поєднанню маємо синергетичний ефект та якісно нову форму підприємництва, яка є найактуальнішою у теперішній час – інноваційне підприємництво.

Можна вважати, що підприємницька форма інноваційного процесу – це сукупність упорядкованих та координованих бізнес-процесів комерціалізації та дифузії інновацій як результатів інноваційного процесу шляхом трансформації різних видів інтелектуальних продуктів.

Проблема інноваційного розвитку багатоаспектна: стан науки та освіти, рівень технологічної та інженерної культури, здатність бізнесу сприймати інновації, інфраструктурне забезпечення, якість інституційного середовища. На нашу думку, саме в сфері інституційних змін, створенні ефективного інституційного середовища особлива роль належить саме інноваційному підприємству.

Методологія формування національної інноваційної системи повинна спиратися на реальні соціально-економічні відносини, міжнародний поділ праці та геоекономічні інтереси. Трансформаційні зміни вибору інструментів інноваційної політики підкорюються глокалізації, як сучасному тренду

розвитку продуктивних сил. Природа сучасних бізнес-процесів вимагає відповідного розвитку, який би базувався на засадах глокалізації як концепції комплементарного поєднання глокальних компонентів інноваційного розвитку країни в цілому або її регіонів. Перш за все комплементарність спирається на поєднання соціального капіталу направлено на результативність інноваційної діяльності. Особливу роль в цьому процесі відіграють інститути, що регулюють інноваційну діяльність. Саме вони забезпечують концентрацію людського та соціального капіталу, сприятливий підприємницький клімат, створення інноваційної інфраструктури, оптимальне використання фінансового капіталу та інтеграцію національних інноваційних систем до глобальних мереж, що забезпечує синергію процесу глокалізації.

Основними принципами інноваційної політики в умовах глокалізації мають бути: системний підхід, багаторівневе управління інноваційною діяльністю, діалектика глобального та локального підходів до розвитку інновацій, міжсекторальне співробітництво, ресурсозабезпеченість на конкурентних перевагах, результативність та пріоритетність національних інтересів.

Саме завдяки використанню методології комплементарного поєднання ресурсів інноваційного розвитку Україна зможе перейти від ресурсорієнтованої економіки, яка має переваги тільки в короткостроковий період до інноваційної економіки, яка стане запорукою ефективного розвитку країни в довгостроковій перспективі.

Основні положення розділу викладено у статтях автора [194], [196].

РОЗДІЛ 2

ІННОВАЦІЙНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В СИСТЕМІ КООРДИНАТ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

2.1. Національна система інноваційного підприємництва: сутність та структура

Методологічну основу дослідження сучасних тенденцій розвитку інноваційного підприємництва складають:

1) системний підхід, за яким підприємництво у інноваційній сфері розглядається :

– по-перше, як соціально-економічна та техніко-технологічна система, представлена сукупністю взаємопов'язаних елементів, функціонування яких спрямовано на: а) безпосереднє здійснення бізнес-процесів комерціалізації інновацій як їх впровадження, дифузії, капіталізації і рутинізації з метою досягнення суспільних результатів (задоволення суспільного попиту на нововведення та інноваційну продукцію, послуги, роботи; ресурс інноваційного розвитку), та отримання прибутку; б) забезпечення умов ефективного підприємницького інноваційного процесу.

– по-друге, як підсистема національних інноваційних систем, що диктує необхідність визначення місця та ролі інноваційного підприємництва у досягненні цілей НІС;

2) територіально-галузевий підхід, що дозволяє обґрунтувати основні рівні системи інноваційного підприємництва та їх взаємозв'язок: на мікрорівні – це система інноваційної діяльності суб'єктів комерційної (підприємницької) господарської діяльності, зокрема, інноваційна система підприємств; на мезорівні – регіональні та галузеві системи інноваційного підприємництва; на макрорівні – це національна система інноваційного підприємництва (НСІП);

3) функціональний підхід, на основі якого визначаються взаємопов'язані складові НСПП відповідно до їх функцій у системі.

Структуру НСПП за її рівнями (територіально-галузевий підхід) відображено на рис. 2.1

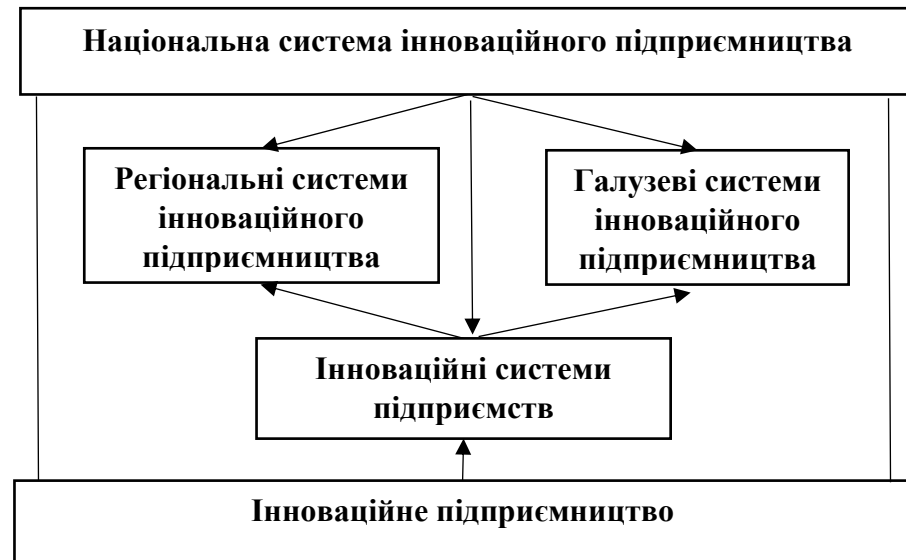

Рис. 2.1. Рівні системи інноваційного підприємництва

Джерело: складено автором

Інноваційна система підприємства (ІСП) є первинною ланкою НСПП, а також її регіональних та галузевих складових. Розкриттю змісту та структури інноваційної системи підприємства присвячено дослідження українських науковців, серед яких: Ю. З. Драчук, К. О. Копішинська, Я. О. Колешня, Я. І. Кологривов, К. О. Кузнєцова, Л. І. Федулова.

Л. І. Федулова, обґрунтовує концептуальні засади ІСП як сукупності організаційних, структурних і функціональних компонентів (інституцій), задіяних у процесі створення та застосування наукових знань та технологій, що визначають правові, економічні, організаційні та соціальні умови інноваційного процесу в межах підприємства та забезпечують розвиток інноваційної діяльності як на рівні підприємства, так і на рівні регіону та

країни в цілому. На її думку, ІСП складається з таких підсистем: генерації знань; освіти; виробництва високотехнологічних продуктів та послуг; технологічної інфраструктури; загальної економічної політики підприємства (включає також інноваційну політику, корпоративне управління та соціальну відповідальність) [204, с. 200]. У монографії «Забезпечення інноваційного розвитку промисловості України», ІСП характеризується як сукупність елементів організаційного, структурного та функціонального характеру, які у процесі взаємодії визначають умови та забезпечують реалізацію інноваційної діяльності з метою створення, обміну, адаптації, трансферу та комерціалізації результатів НДДКР для розвитку та підвищення рівня інновативності підприємства [59, с. 11]. Визначення ІСП розкривають роль та потенціал підприємств у здійсненні інноваційного процесу, але, на нашу думку, не ураховують її підприємницькі ознаки і чинники. Річ у тому, що за законодавством України підприємства можуть бути некомерційними і комерційними (підприємницькими). Отже, по-перше, наведені трактування ІСП розкривають умови та чинники інноваційної діяльності підприємств, незалежно від їх виду (некомерційні, комерційні), по-друге, інноваційна система комерційного підприємства повинна включати не тільки інноваційні, а й підприємницькі складові – це система інноваційного підприємництва у межах комерційного підприємства як сукупність ресурсних, управлінських, соціальних, правових та культурних умов та чинників інноваційного бізнесу. Її складовими є:

- 1) ресурсний потенціал підприємства як суб'єкта інноваційного підприємництва, тобто інноваційний потенціал бізнесу у сфері інновацій: матеріальні, нематеріальні, трудові, фінансові ресурси інноваційного бізнесу, орієнтованого на комерціалізацію інноваційних продуктів з метою отримання прибутку;

- 2) система управління інноваційним бізнесом;

3) система соціальної відповідальності та культура інноваційного підприємництва;

4) внутрішні та зовнішні інноваційні мережі підприємства.

Структура та роль регіональних інноваційних систем у інноваційному розвитку національної економіки є предметом дослідження багатьох українських та зарубіжних науковців – Б. Ашейм, Е. Аутіо, С. Горблюк, З. Конопельський, П. Кук, Л. Кунен, І. Мушеник, Л. Федулова та ін. [42; 95; 122; 209; 244; 245; 249].

Концептуальну основу виокремлення та аналізу регіональних систем інноваційного підприємництва складає визначення англійським економістом П. Куком типів регіональної інноваційної системи (РІС) – це інституційна регіональна інноваційна система (ІРІС) та підприємницька регіональна інноваційна система (ПРІС), у якій інновації керуються підприємцями з різних секторів і венчурними фондами [249; 250]. Як модель ПРІС, регіональна система інноваційного підприємництва (РСІП) охоплює суб'єктів інноваційного підприємництва певного регіону (однієї чи кількох адміністративно-територіальних одиниць) та їх взаємозв'язки, а також інфраструктури – інноваційну, ринкову, інституціональну, що забезпечують та підтримують інноваційний бізнес. У сучасний період організаційною моделлю РСІП є інноваційні кластери – сконцентровані за географічною ознакою (географічно сусідні) групи взаємопов'язаних підприємств-виробників і постачальників, пов'язаних із ними освітніх і наукових організацій, надавачів послуг, а також некомерційних організацій, які, попри конкуренцію, координують свою діяльність у певних напрямках [136].

Галузеві системи інноваційного підприємництва базуються на інноваційних галузевих кластерах, системоутворюючою складовою яких є підприємницький сектор [30, с. 107].

Слід підкреслити, що НСІП має зовнішньоекономічний сектор, що включає діяльність національних суб'єктів інноваційного підприємництва,

орієнтовану на зарубіжні ринки інновацій: експорт наукомісткої продукції закордоном, створення з іноземними учасниками спільних інноваційних підприємств, участь у міжнародних інноваційних мережах тощо.

Термін «національна система інноваційного підприємництва» у науковий оборот уперше було впроваджено українською дослідницею І. А. Павленко у монографії «Інноваційне підприємництво у трансформаційній економіці України» [142, с. 39]. К. Смірнова визначає НСПП як «сукупність його суб'єктів, діяльність яких спрямована на комерціалізацію інновацій, та інститутів, що регулюють інноваційне підприємництво». [176, с. 361].

На нашу думку, НСПП – це організаційно-економічна форма інноваційного підприємництва на національному рівні, що охоплює всі стадії інтегрованого інноваційного процесу і сфери інноваційної діяльності та забезпечує його спрямування на досягнення цілей інноваційного розвитку економіки країни. У цьому контексті, НСПП є організаційно-економічною формою «підприємницького товариства» за визначенням П. Друкера: «Нам потрібно підприємницьке товариство, в якому інновації та підприємництво – нормальне явище, постійна безперервна діяльність» [62, с. 397].

Структурні елементи НСПП як цілісної інтегративної системи інноваційного бізнесу макроекономічного рівня виконують певні функції, спрямовані на досягнення його цілей.

За функціональним підходом у структурі НСПП слід визначити такі взаємопов'язані складові (рис. 2.2):

1) суб'єкти інноваційного підприємництва, основною функцією яких є комерціалізація інновацій як їх комерційний обмін, дифузія та капіталізація;

2) ринок інновацій як суспільний механізм комерційного обміну і капіталізації інноваційних продуктів, що поєднує суб'єктів інноваційного підприємництва як учасників інноваційного процесу, функціями якого є загальні функції ринку, що набувають нового змісту відповідно до особливостей економічних відносин комерціалізації інновацій, та специфічні

функції, пов'язані з кругооборотом інновацій як товару, їх пропозицією та виробничим і споживчим попитом на інноваційні товари, конкуренцією та ринковою ціною;

3) інфраструктура, що представлена діяльністю організацій інноваційної, фінансової, ринкової інфраструктури інноваційного бізнесу, спрямованою на сприяння досягненню його цілей. Функцією інфраструктури НСП є підтримка її суб'єктів шляхом надання організаційних, інформаційно-комунікаційних, науково-технічних, консалтингових, освітніх, фінансових та ін. послуг.

4) інституціональне середовище інноваційного підприємництва, функціями якого є координація та спрямування діяльності суб'єктів НСП відповідно до певних соціальних правил та норм інноваційної діяльності та підприємництва, забезпечення необхідного рівня соціальної відповідальності та культури інноваційного бізнесу.

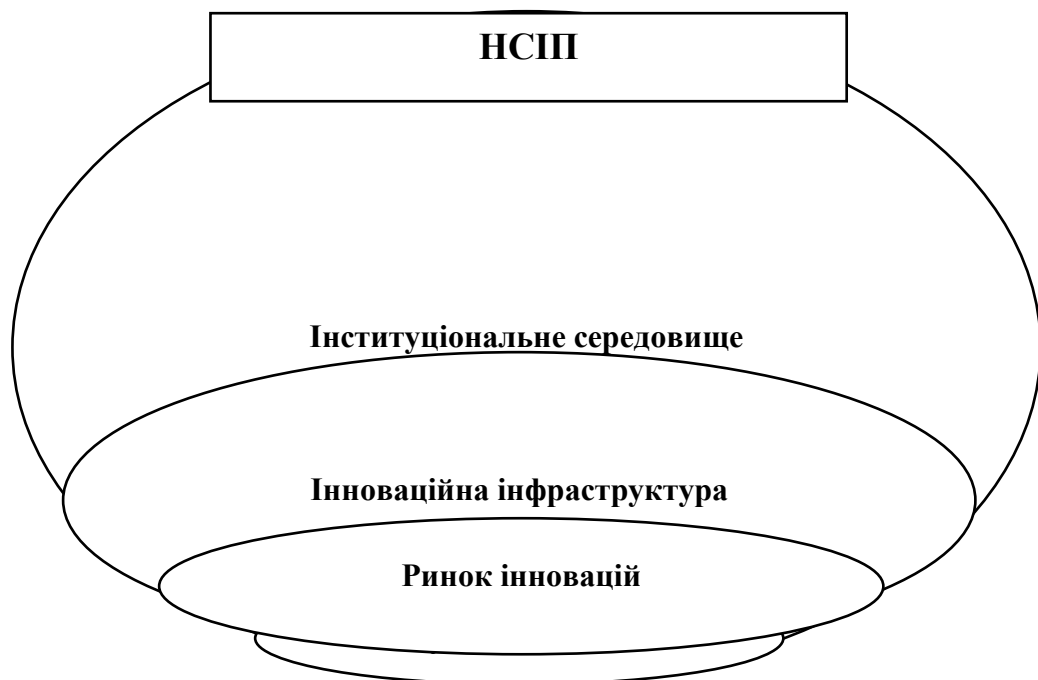

Рис. 2.2. Структура національної системи інноваційного підприємництва за функціональним підходом.

Джерело: складено автором

Суб'єкти НСПП сполучають характеристики:

– суб'єктів інноваційної діяльності – це «... фізичні і (або) юридичні особи України, фізичні і (або) юридичні особи іноземних держав, особи без громадянства, об'єднання цих осіб, які здійснюють в Україні інноваційну діяльність і (або) залучають майнові чи інтелектуальні цінності, вкладають власні чи позикові кошти в реалізацію в Україні інноваційних проєктів» [156]; Основною функцією підприємців як суб'єктів інноваційної діяльності є комерціалізація результатів інтегрованого інноваційного процесу у цілому та його певної стадії зокрема;

– суб'єктів комерційної (підприємницької) господарської діяльності. Суб'єкти НСПП здійснюють комерційну господарську діяльність (підприємництво), яка є самостійною, ініціативною, систематичною, на власний ризик господарську діяльність, здійснювану суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [43].

Виходячи з цього, суб'єкти НСПП – це учасники інтегрованого інноваційного процесу, які, діючи на його певних стадіях і в конкретних сферах інноваційної діяльності (НДДКР, освіта, виробництво, послуги та ін.), здійснюють комерційне впровадження (використання) інновацій в різних формах або сприяють цьому, маючи на меті отримання прибутку.

До суб'єктів НСПП належать:

1) суб'єкти наукової і науково-технічної діяльності – наукові працівники, науково-педагогічні працівники, аспіранти, ад'юнкти і докторанти, інші вчені, наукові установи, університети, академії, інститути, музеї, інші юридичні особи незалежно від форми власності, що мають відповідні наукові підрозділи, та громадські наукові організації [157], які здійснюють комерційну господарську діяльність у сфері НДДКР. В рамках НСПП це суб'єкти академічного інноваційного підприємництва, безпосередньо пов'язані зі

створенням і комерціалізацією інноваційного продукту – інтелектуальної новації у різних її формах з метою отримання прибутку.

2) організації інноваційної інфраструктури: технопарки, інноваційні центри, інноваційні бізнес - інкубатори та ін., що надають послуги з комерціалізації інновацій;

3) підприємці та підприємства виробничої сфери у широкому розумінні, що впроваджують нововведення та виробляють інноваційну продукцію (послуги, роботи) – суб'єкти виробничого інноваційного підприємництва;

4) підприємницькі організації і підприємці, які надають послуги з комерціалізації інновацій, зокрема суб'єкти сфери наукоємних послуг: консалтингові фірми і незалежні консультанти, інжинірингові організації, впроваджувальні фірми і ін.;

5) суб'єкти підприємницької діяльності, що формують інфраструктуру ринку інновацій: венчурні фонди та фірми, інвестиційні компанії, консалтингові фірми та ін.;

6) суб'єкти соціального інноваційного підприємництва, інновації яких сприяють формуванню сприятливого соціо-культурного середовища інноваційного підприємництва загалом.

Таким чином, суб'єктами НСП є фізичні особи і організації – юридичні особи, які діють в інноваційній сфері, діяльність яких спрямована на комерціалізацію (комерційний обмін і дифузю) з метою задоволення суспільних потреб в інноваційних продуктах та інноваційній продукції через механізм ринку інновацій та отримання прибутку. Важливо підкреслити, що суб'єкти інноваційного підприємництва можуть мати різні організаційні форми, тому, не слід обмежувати їх склад тільки інноваційними підприємствами, якими, відповідно до закону України «Про інноваційну діяльність», можуть бути підприємства, що розробляють, виробляють і реалізують інноваційні продукти і (або) продукцію чи послуги, обсяг яких у грошовому вимірі перевищує 70 відсотків його загального обсягу продукції і

(або) послуг» [156]. У організаційному аспекті суб'єктами НСП є підприємці-фізичні особи, інноваційні підприємства, інноваційно активні підприємства [14], стартапи, спінофф-компанії, об'єднання підприємств та ін., які діють на різних стадіях інтегрованого інноваційного процесу та здійснюють комерціалізацію інноваційних продуктів з метою отримання прибутку та досягнення певних соціальних результатів.

Ринок інновацій як суспільний механізм їх комерційного обміну і капіталізації інноваційних продуктів у сучасних теоретичних та прикладних джерелах трактується по-різному, що відображає як багатоаспектність змісту цього поняття, так і особливості цілей та інструментарію науковців з економічної теорії, маркетингу, інноватики, менеджменту та ін., які його досліджують (табл. 2.1.)

Таблиця 2.1.

Визначення та основні характеристики ринку інновацій

Визначення ринку інновацій	Джерела	Характеристики ринку інновацій
Суб'єкти інноваційного ринку – держава, підприємства, фонди, фізичні особи (учені, фахівці). Об'єкти ринку – це результати інтелектуальної діяльності, які представлені: в упредметненій формі (у вигляді устаткування, агрегатів, дослідних установок, інструментів і зразків, технологічних ліній тощо); в не упредметненій формі (дані науково-дослідних, проектно-конструкторських, технологічних робіт у вигляді аналітичного звіту, що узагальнює опису способу, конструкторської і технічної документації); у вигляді знань, досвіду, консультування у виді консалтингу, маркетингу, проектного керування, інжинірингу й інших науково-практичних послуг, пов'язаних із супроводом та обслуговуванням інноваційної діяльності	[51]	Суб'єкти та об'єкти ринку інновацій.

Продовження таблиці 2.1

<p>Ринок інновацій – це узагальнене поняття, що охоплює всі процеси комерціалізації, які виконуються на різних етапах розроблення і впровадження інновацій.</p>	[104]	<p>Економічна система узгодження і реалізації економічних інтересів виробників і споживачів інноваційного продукту в процесі його комерціалізації на різних етапах розроблення і впровадження інновацій.</p>
<p>Складовими ринку інновацій як системоутворюючого структурного елементу національної системи інноваційного підприємництва є наступні:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ринок інноваційних технологій, у складі якого ринки науково-технічного товару (об'єктів авторського права, промислової власності та ін.) і інноваційної продукції; - ринок інноваційного інвестування, сегментами якого є кредитно-інвестиційний і фондовий ринки капіталу для інновацій. Інтеграційна функція ринку інновацій полягає у сполученні інноваційного інвестування і комерційного обміну інновацій у єдиний інвестиційно-інноваційний процес, що забезпечує взаємопов'язане заміщення і накопичення інвестицій і інновацій на національному і міжнародному рівнях. 	[176, с. 362]	<p>Складові ринку інновацій: ринок інноваційних технологій та ринок інноваційного інвестування. Інтеграційна функція ринку інновацій</p>
<p>Комерційний обмін об'єктами інноваційного продукту здійснюється на ринку інновацій. Ринок інновацій являє собою сукупність організаційно-економічних відносин, що виникають в процесі обміну результатами інноваційної діяльності та узгодження інтересів його учасників за цінами, термінами і масштабами такого обміну</p>	[92, с. 258]	<p>Сукупність організаційно-економічних відносин, що виникають в процесі обміну результатами інноваційної діяльності.</p>

Закінчення таблиці 2.1.

Ринок інновацій - це система економічних форм і механізмів, пов'язаних з формуванням і функціонуванням інноваційних комунікацій, умовами торгівлі науково-технічним товаром.	[200, с. 473]	Механізм інноваційних комунікацій.
--	---------------	------------------------------------

Джерело: складено автором

Як складова та регулятор функціонування НСП, ринок інновацій є системою соціально-економічних відносин між учасниками інтегрованого інноваційного процесу з приводу комерціалізації інновацій у формі горизонтального трансферу – комерційного обміну інтелектуальних новацій, що продукуються на різних його стадіях.

Ринок інновацій сполучає ознаки:

– ресурсних ринків, оскільки інтелектуальні продукти-новації, що мають різні форми, є ресурсом інноваційного підприємництва. Попит суб'єктів господарської діяльності на цьому ринку залежить від попиту на результат впровадження нововведень у виробництво – інноваційну продукцію (послуги, роботи), пропозиція – від стану національної інноваційної системи, розвитку НДДКР, умов інноваційної діяльності, інноваційної активності підприємств, пріоритетів економічної політики держави та ін;

– споживчих ринків, якщо інноваційна продукція орієнтована на задоволення не виробничих, а споживчих потреб її покупців.

Сегментами ринку інновацій є ринки об'єктів інноваційних продуктів і ринки інноваційної продукції (послуг, робіт), структурним елементом кожного з яких є ринок об'єктів інтелектуальної власності (рис. 2.3).

Інноваційний продукт є «результатом виконання інноваційного проекту і науково-дослідною і (або) дослідно-конструкторською розробкою нової технології (в тому числі - інформаційної) чи продукції з виготовленням експериментального зразка чи дослідної партії» [156].

Об'єктами інноваційних продуктів є продукти інтелектуальної діяльності, що є новаціями (нові знання, рішення, проекти, розробки, методи), винаходи, промислові зразки, технології та ін.

Інноваційна продукція є кінцевим результатом вертикального трансферу інновацій, втіленням інноваційного продукту у певні види нових товарів (послуг) «Це нові конкурентоспроможні товари чи послуги» [74, с. 235]. В законі України «Про інноваційну діяльність» визначено, що інноваційна продукція є результатом виконання інноваційного проекту; виробляється (буде вироблена) в Україні вперше, або якщо не вперше, то порівняно з іншою аналогічною продукцією, представленою на ринку, є конкурентоздатною і має суттєво вищі техніко-економічні показники, може бути результатом тиражування чи застосування інноваційного продукту. Інноваційною продукцією може бути визнано інноваційний продукт, якщо він не призначений для тиражування [156].

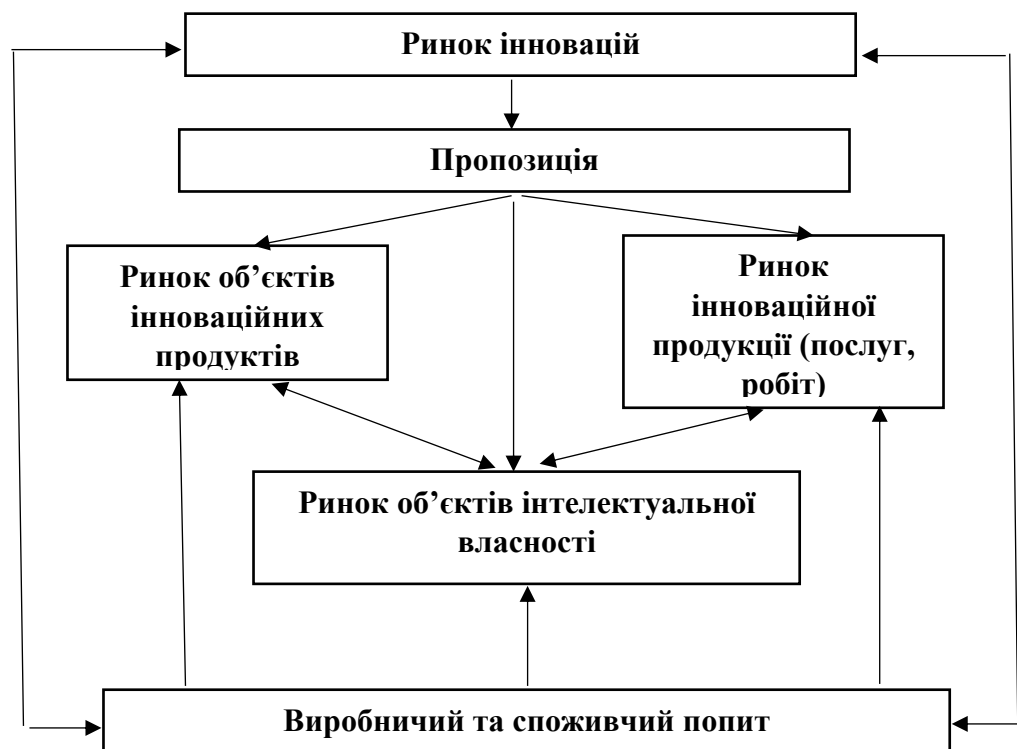

Рис. 2.3. Структура ринку інновацій

Джерело: складено автором

Ринку інновацій як економічному механізму узгодження інтересів суб'єктів інноваційного підприємництва, пов'язаних з комерціалізацією інновацій притаманні, по-перше, загальні функції – регулююча, алокаційна, стимулююча, інформаційна, сануюча, що мають змістовні особливості, обумовлені специфікою його об'єктів, суб'єктів, попиту та пропозиції:

– ринок інновацій є економічним механізмом розподілу інтелектуальних продуктів-новацій, що мають різні форми, як результатів та ресурсів інноваційної діяльності, залучення та ефективного використання яких є умовою досягнення цілей інноваційного бізнесу. Функції ринку спрямовані на оптимізацію комерціалізації та використання ресурсів інноваційного бізнесу;

–ринковий механізм стимулює суб'єктів інноваційного підприємництва, які конкурують за інноваційні ресурси, здійснювати необхідні заходи підвищення ефективності їх впровадження та використання, що є чинником формування та розвитку конкурентоспроможного інноваційного бізнесу, підвищення інноваційної активності підприємств, розвитку інноваційної діяльності.

По-друге, ринку інновацій притаманні специфічні функції, серед яких:

– трансформуюча функція: ринок інновацій як механізм комерціалізації інноваційних продуктів забезпечує перетворення (трансформацію) інноваційних знань, ідей, інтелектуальних продуктів-новацій та інших результатів певних стадій інноваційного процесу у інноваційну продукцію (послуги, роботи), що задовольняє виробничий та споживчий попит на інновації;

– інтегруюча функція: ринок інновацій є економічним механізмом, що поєднує учасників інтегрованого інноваційного процесу у єдину систему інноваційного підприємництва;

– капіталізуюча функція: ринок інновацій як економічний механізм комерціалізації інноваційних продуктів забезпечує кругообіг капіталу, інвестованого в інновації.

Загальні та специфічні функції ринку інновацій як складової НСПП забезпечують узгодження інтересів продуцентів і споживачів інноваційних продуктів (продукції), сприяють розвитку інноваційного підприємництва, та інноваційному розвитку економіки.

Інфраструктура НСПП представлена: 1) організації суто інноваційної інфраструктури, які здійснюють організаційну та інформаційну підтримку суб'єктів інноваційного підприємництва – технопарки, інноваційні центри, інноваційні бізнес-інкубатори, технологічні кластери, та ін., 2) освітні та наукові організації, які надають наукомісткі послуги інноваційному бізнесу – це навчальні заклади, що забезпечують інноваторів новими знаннями відповідно до сфери їх діяльності, консалтингові фірми, науково-технічні організації, центри трансферу технологій та ін.; 3) організації фінансової інфраструктури інноваційної діяльності – це фонди (бюджетні, венчурні, страхові, інвестиційні), кредитно-банківські установи, що надають фінансові послуги інноваторам, інфраструктура фондового ринку тощо. Основна функція цієї складової НСПП – це організаційна, інформаційно-комунікаційна, науково-технічна, освітня, фінансова підтримка суб'єктів інноваційного бізнесу.

Інституціональне середовище НСПП формують суспільні регулятори інноваційного підприємництва: закони та інші державно-правові акти регулювання інноваційної діяльності та підприємництва, принципи корпоративного управління інноваційними організаціями, соціальні цінності та етичні норми, інноваційна культура. Слід підкреслити, що культура інноваційного підприємництва, в якій органічно поєднуються елементи підприємницької та інноваційної культур, притаманні регуляторна, мотиваційна і трансляційна функції, спрямовані на розвиток інноваційності та

інновативності бізнесу, формування, накопичення, поширення (успадкування) цінностей інноваційного підприємництва. Це ціннісна основа розвитку і ефективності інноваційного підприємництва.

Таким чином, національна система інноваційного підприємництва як організаційно-економічна форма інтегрованого інноваційного процесу, що сполучає цілі, принципи та заходи інноваційної та підприємницької діяльності, це система:

1) відносин (соціально-економічних, організаційно-управлінських, правових, соціокультурних) між: а) суб'єктами інноваційного підприємництва з приводу комерційного обміну, впровадження, дифузії, капіталізації та використання інновацій як ресурсів інноваційного бізнесу; б) суб'єктами інноваційного підприємництва та некомерційними споживачами результатів інноваційного процесу з приводу задоволення споживчого попиту на інноваційні продукти та інноваційну продукцію (послуги, роботи) через ринок інновацій; в) суб'єктами інноваційного підприємництва та організаціями інноваційної інфраструктури з приводу надання/отримання професійної організаційної, інформаційної, консультаційної, фінансової та ін. підтримки інноваційного бізнесу; г) суб'єктами інноваційного підприємництва та державою з приводу встановлення та дотримання певних «правил гри» у сфері інноваційного бізнесу;

2) що інтегрує інноваційні системи комерційних підприємств, що діють на різних стадіях інноваційного процесу; регіональні та галузеві системи інноваційного бізнесу;

3) складовими якої є суб'єкти інноваційного підприємництва, ринок інновацій, інфраструктура та інституціональне середовище інноваційного бізнесу.

Сполучаючи системний, територіально-галузевий та функціональний підходи до характеристики НСП, слід її визначити як екосистему інноваційного бізнесу. У теперішній час значна увага вітчизняних та

зарубіжних науковців присвячена розкриттю змісту та структури інноваційних екосистем, що визначаються як «мережеве співтовариство, члени якого комбінують свої ресурси на взаємовигідних принципах заради спільного досягнення інноваційних результатів» [248], «динамічний і адаптивний організм, що створює, споживає й трансформує знання в інноваційні продукти» [264], «синергія держави, підприємницького та дослідницького середовища з використанням організаційних, нормативних, навчально-методичних та фінансових ресурсів і запровадження механізму передачі знань з метою трансформації в інноваційні продукти» [104, с. 258].

НСП – це екосистема інноваційного підприємництва, оскільки вона є організаційно-економічною формою мережевої співпраці всіх учасників інтегрованого інноваційного процесу – суб'єктів підприємницької діяльності, спрямованої на комерціалізацію та капіталізацію інновацій з метою задоволення суспільного попиту на інноваційні продукти та інноваційну продукцію (послуги, роботи) та отримання прибутку. Екосистема інноваційного підприємництва (НСП) є складовою екосистеми інноваційної діяльності на національному рівні.

Основними функціями НСП є такі:

1. Функція комерційного обміну і дифузії інноваційних продуктів.

Суб'єкти НСП прямо або опосередковано здійснюють комерціалізацію інновацій, що включає їх горизонтальний трансфер – операції з комерційного обміну, дифузії інновацій; вертикальний трансфер як освоєння інновацій власними силами і продаж інноваційної продукції.

Формою горизонтального трансферу інновацій і необхідною умовою їх вертикального трансферу є комерційний обмін інновацій, універсальними видами якого є купівля-продаж патентних ліцензій на винаходи та безпатентних ліцензій на ноу-хау, патентних прав (патенту), дослідних зразків виробів або обладнання, що втілює нову технологію, або здача їх в оренду (лізинг). Звичайно, інноваційний продукт як об'єкт комерційного

впровадження може бути отриманий і з інших джерел. Ними можуть бути некомерційний обмін інновацій, власні НДДКР. Однак, найважливішим джерелом інноваційних продуктів для комерційного впровадження у формі вертикального трансферу є саме купівля-продаж комерційний обмін інновацій, про що, зокрема, свідчать досить високі темпи розвитку світової патентно-ліцензійної торгівлі.

Розробники інтелектуальних продуктів-новацій, як суб'єкти НСПП, застосовують такі форми їх горизонтального трансферу, як: підряд на розробку нової технології, спільна розробка з зацікавленими в отриманні інноваційного продукту суб'єктами інноваційного підприємництва, що передбачає участь останніх у фінансуванні проєкту, комерціалізації нововведення та встановлення прав інтелектуальної власності на нього; формування спільних з зацікавленим партнером колективів (організацій) розробників за участю в бюджеті (капіталі) цих колективів (організацій) у формі вкладу своїм науково-технічним доробком (по його договірної вартісній оцінці) або прав на використання запатентованих винаходів і / або ноу хау; науково-дослідницька кооперація з покупцем результатів досліджень і розробок; аутсорсинг як включення розробника у команду покупця нововведення, що здійснює вертикальний трансфер останнього та ін. [80; 102; 124]. Важливо підкреслити, що економічна віддача результатів науково-дослідних робіт відбувається тільки після їх впровадження в господарський оборот, тобто комерціалізації.

Суб'єкти НСПП можуть також спеціалізуватися на комерційному обміні інновацій як посередники між розробниками інноваційного продукту і його споживачами (покупцями). В цьому випадку суб'єктами інноваційного підприємництва є, наприклад, фірми, що надають інжинірингові, консалтингові, науково-технічні послуги. Слід підкреслити, що діяльність суб'єктів НСПП може охоплювати як здійснення вертикального і горизонтального трансферу інновацій, так і кожного з них окремо.

2. *Функція капіталізації інновацій* на основі здійснення інвестицій в інновації на різних стадіях їх життєвого циклу (в їх розробку, оформлення прав інтелектуальної власності, придбання, освоєння, впровадження та ін.). Слід підкреслити, що горизонтальний і вертикальний трансфери інновацій є необхідними фазами кругообігу капіталу, інвестованого в інновації. Наприклад, якщо інвестування здійснюється у формі придбання інноваційного продукту на ринку інновацій, то фазами кругообороту капіталу, що був інвестований у інновації (фазами капіталізації інновацій) є такі: 1) горизонтальний трансфер (витрати на придбання інноваційного продукту в процесі комерційного обміну); 2) вертикальний трансфер (інвестиції у комерційне впровадження інноваційного продукту у виробництво; 3) реалізація в тій чи іншій формі результату комерційного впровадження інновації (реалізація інноваційної продукції або послуги, горизонтальний трансфер нової науково-технічної продукції певного виду, трансфер технологій та ін.) та отримання доходу, що забезпечує позитивну віддачу інвестицій у інновації.

3. *Функція соціалізації інновацій*, яка полягає у сприянні визнанню суспільством у цілому, окремими суспільними групами, індивідуумами провідної ролі інновацій та інноваційного підприємництва у соціально-економічному розвитку, що є базовою умовою формування суспільного інтересу до інноваційної діяльності та розуміння її як пріоритетного чинника довготривалого тренду економічного зростання та розв'язання соціальних проблем. Суспільний інтерес до інновацій є основою попиту на них, який є каталізатором розвитку інноваційного підприємництва. Слід підкреслити, що соціалізації інновацій на обмежується забезпеченням дифузії останніх. Дійсно, поширення інновацій є засобом і складовою процесу їх соціалізації. Але, визнання суспільством необхідності та ролі інновацій для його розвитку – це умова ефективності як НСП у цілому, так і кожної її складової.

НСП є підсистемою національних інноваційних систем (НІС). Слід підкреслити, що системоутворюючим по відношенню до НІС є господарський фактор інноваційного розвитку – інноваційна діяльність економічних суб'єктів, яка приймає форми комерційної (підприємницької) і некомерційної господарської діяльності, що не націлена на комерціалізацію інновацій, їх комерційний обмін і капіталізацію. Інноваційне підприємництво як єдність інтелектуального новаторства і комерціалізації його результатів орієнтовано на ринок інновацій та отримання прибутку. У наукових джерелах представлено багато підходів до структуризації НІС (табл. 2.2), на основі узагальнення яких визначено місце та роль НСП у НІС (табл. 2.3.).

Таблиця 2.2

Структура НІС

Структура НІС	Джерело
Ключовими елементами (складовими) національної інноваційної системи є: 1) генерації знань — сукупність організацій, що здійснюють фундаментальні дослідження і розробки, зокрема науково-дослідних установ, провідних університетів тощо; 2) виробництва інноваційних продуктів — виробництво наукомісткої, високотехнологічної продукції, а також надання послуг, комерціалізація нових організаційних та маркетингових рішень та інше, яке здійснюється безпосередньо суб'єктами-інноваторами; 3) інноваційної інфраструктури — технопарки, бізнес-інкубатори, інноваційні центри, наукові парки тощо. Водночас вважаємо, інститути, які регулюють інноваційну діяльність не є безпосередньо складовою національної інноваційної системи, як це зазначено у низці підходів до її тлумачення.	[54, с. 11, 12]
Підсистема генерації знань, технологій. Підсистема комерційного використання знань, технологій внаслідок виготовлення та реалізації інноваційної продукції та послуг. Підсистема відтворення знань і формування кадрів для наукової та інноваційної діяльності. Підсистема інноваційної інфраструктури, яка створює необхідні умови для інноваційної діяльності. Важливим суб'єктом НІС є держава. Її завдання полягає у забезпеченні правового регулювання діяльності суб'єктів, контролі за функціонуванням суб'єктів НІС.	[99; 176]
Вважаємо, що така елементарна структура НІС може бути представлена таким чином: 1) підсистема науки, у межах якої відбувається генерація нових ідей, розроблення нововведень; 2)	[5]

підсистема виробників інноваційних продуктів, яка забезпечує доведення розробок до придатного до впровадження та комерціалізації стану, тобто трансформує їх в інноваційні продукти;	
3) підсистема споживачів або реципієнтів інноваційних продуктів та об'єктів інтелектуальної власності, які виступають на стороні інноваційного попиту; 4) підсистема інноваційних посередників, яка забезпечує просування розробок від їх розробників до реципієнтів інноваційних продуктів; 5) підсистема інноваційної інфраструктури, яка виконує функцію забезпечення або допомоги реалізації інноваційних процесів.	
Основними елементами інноваційних систем є підсистеми: (а) генерації знань - сукупність організацій, що виконують фундаментальні дослідження і розробки, а також дослідження прикладні; (б) освіти і професійної підготовки; (в) виробництва продукції та послуг, що охоплює, перш за все, виробництво наукоємної продукції, яке здійснюється великими корпораціями, малими та середніми підприємствами, що працюють в сфері наукомісткого бізнесу; (г) інноваційної інфраструктури, у складі якої такі елементи, як бізнес-інноваційні, телекомунікаційні та торгові мережі, технопарки, бізнес-інкубатори, інноваційно-технологічні центри, консалтингові фірми, фінансові структури і ін.	[200, с. 57]

Джерело: складено автором

Таблиця 2.3

НСП як підсистема НІС

Структурні елементи НІС	Структурні елементи НСП за функціональним підходом	Функції НСП як підсистеми НІС
1. Генератори знань та інтелектуальних продуктів-новацій.	Суб'єкти наукової і науково-технічної діяльності, які здійснюють комерційну господарську діяльність (підприємництво) в сфері НДДКР.	Створення інтелектуальних продуктів-новацій, що мають ринковий потенціал та їх комерціалізація.
2. Виробництво інноваційних продуктів	Підприємці та підприємства виробничої сфери у широкому розумінні, що впроваджують нововведення (вертикальний трансфер) та виробляють інноваційні продукти та інноваційну продукцію (послуги, роботи)	Комерціалізація (комерційний обмін, впровадження, дифузії) та капіталізація інновацій

Продовження таблиці 2.3

3.Інноваційна інфраструктура	<p>Організації інноваційної інфраструктури, що надають послуги з комерціалізації інновацій; бізнес-організації і підприємці, які надають послуги з комерціалізації інновацій, зокрема суб'єкти сфери наукоємних послуг: консалтингові фірми і незалежні консультанти, інжинірингові організації, впроваджувальні фірми і ін.; суб'єкти підприємницької діяльності, що формують інфраструктуру ринку інновацій: венчурні фонди та фірми, інвестиційні компанії, консалтингові фірми та ін. Ринок інновацій.</p>	<p>Функція комерційного обміну і дифузії інноваційних продуктів. Функція капіталізації інновацій. Специфічні функції ринку інновацій у НСПП: – трансформуюча функція: перетворення (трансформація) інноваційних знань, ідей, інтелектуальних продуктів-новацій та інших результатів певних стадій інноваційного процесу у інноваційну продукцію (послуги, роботи), що задовольняє виробничий та споживчий попит на інновації; інтегруюча функція: поєднання учасників інтегрованого інноваційного процесу у єдину систему інноваційного підприємництва; капіталізуюча функція: забезпечення кругообігу капіталу, інвестованого в інновації.</p>
	<p>Інституціональне середовище НСПП як система суспільних регуляторів інноваційного підприємництва. .</p>	<p>Забезпечення інституційного середовища здійснення інноваційного процесу у підприємницькій формі як сукупності актів державно-правового регулювання інноваційної діяльності та підприємництва, принципів корпоративного управління інноваційними організаціями, соціальних цінностей та етичних норми, інноваційної культури.</p>
4. Інститути, які регулюють інноваційну діяльність	<p>Інституціональне середовище НСПП як система суспільних регуляторів інноваційного підприємництва. .</p>	<p>Забезпечення інституційного середовища здійснення інноваційного процесу у підприємницькій формі як сукупності актів державно-правового регулювання інноваційної діяльності, принципів корпоративного управління інноваційними організаціями, соціальних цінностей інноваційної культури.</p>

Джерело: складено автором

Спираючись на результати аналізу місця та ролі НСП у НІС, що узагальнено у таблиці 2.3, слід підкреслити, що НСП як складова НІС характеризується:

1) системністю: складовою НІС є інноваційне підприємництво (академічне, виробниче, соціальне), що охоплює всі стадії інтегрованого інноваційного процесу і сфери інноваційної діяльності на національному рівні – НСП;

2) функціональністю: НСП забезпечує процеси комерціалізації (комерційного обміну, впровадженні, дифузії), капіталізації та соціалізації інновацій, що є умовою та фактором інноваційного розвитку національної економіки;

3) інтеграційністю: НСП інтегрує: а) регіональні та галузеві системи інноваційного підприємництва, інноваційні системи суб'єктів підприємницької діяльності (підприємств); б) діяльність організацій і структур, що складають НІС, забезпечуючи комерціалізацію та капіталізацію інноваційних продуктів, починаючи з генераторів інноваційних ідей завершуючи споживачами інноваційної продукції.

2.2. Сучасний стан національної системи інноваційного підприємництва України: обмеження та напрями їх подолання

Сучасний стан НСП України визначається зовнішніми (чинники зовнішнього середовища формування та функціонування НСП) та внутрішніми чинниками (чинники внутрішнього середовища, що визначаються станом та рівнем розвитку складових НСП), що є взаємопов'язаними.

Зовнішнє середовище НСП формують національна економіка, НІС, бізнес-середовище та держава (рис. 2.4).

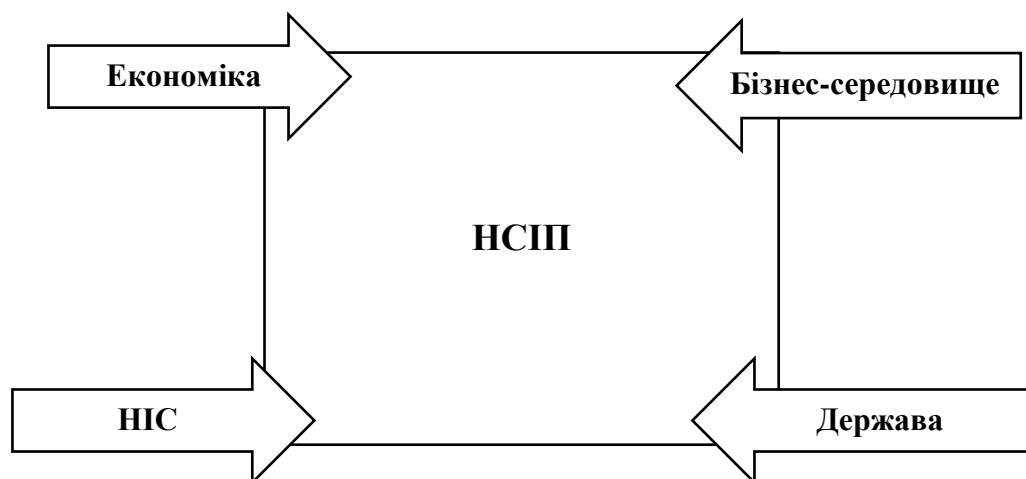

Рис. 2.4. Чинники зовнішнього середовища формування та розвитку НСП.

Джерело: складено автором

Виходячи з цього, основними чинниками, що у теперішній час істотно обмежують формування НСП в Україні є такі.

1. Поглиблення невідповідності (розриву) технологічної структури національної економіки інноваційним цілям і пріоритетам її розвитку.

За даними аналітичної довідки МОН України «Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2018 році» високотехнологічний сектор України є меншим, ніж у більшості країн, виробляє 0,5% ВВП та надає роботу 0,5% зайнятих осіб. У цьому секторі функціонує лише 4,0% промислових підприємств (189 у 2017 р.). Проте він є найбільш інтенсивним у виробництві продукції та здійсненні інноваційної діяльності» [184]. В умовах, коли технологічна структура національної економіки представлена переважно 3 і 4 укладами, освоєння технологій 5 і 6 укладів вимагає від суб'єктів інноваційного підприємництва значних витрат у формування відповідної ресурсної бази комерційного впровадження інновацій: придбання прав та об'єктів інтелектуальної власності, високотехнологічного обладнання та технологічних ліній, підготовка

персоналу та ін., які, по-перше, для малого і середнього інноваційного бізнесу одночасно є і непідйомними, і високоризиковими.

По-друге, впровадження технологій 5 і 6 укладів було б під силу великим корпораціям, але більшість з них орієнтовані на розвиток галузей 3 і 4 укладів. Тому, великий бізнес не формує в даний час необхідного рівня як попиту на інновації, так і пропозиції інноваційних продуктів та продукції. Прикладом, що характеризує технологічну структуру економіки України, є дані про сировинний експорт України (рис. 2.5) .

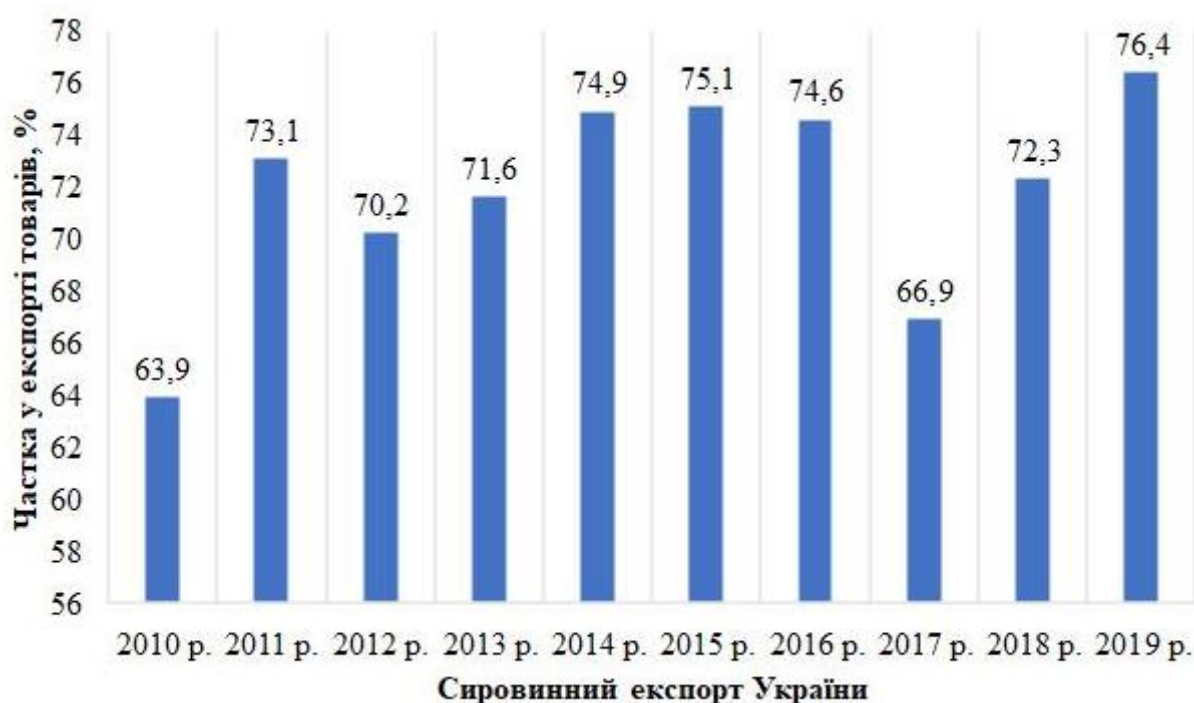

Рис. 2.5. Частка сировинного експорту у експорті товарів України

Джерело: складено автором на основі [52]

Як видно з рис. 2.5, у 2018 році у експорті товарів частка сировинного експорту складала 72,3 %, що свідчить про технологічно-структурні обмеження впровадження інноваційного типу розвитку національної економіки.

По-третє, така технологічна структура економіки істотно обмежує можливості інноваційного підприємництва в науковій і освітніх сферах,

орієнтованого на створення інноваційних ідей, продуктів і технологій 5 і 6 укладів. Більша частина промисловості України сконцентрована у традиційних секторах, які зазвичай характеризуються низькою активністю у сфері НДДКР (металургія та важке машинобудування), хоча український ІТ сектор наразі переживає значний підйом. Головний внесок у НДДКР роблять наукові установи, тоді як бізнес суттєво відстає у розробці та запровадженні інновацій» [101].

Таким чином, розрив між пріоритетами інноваційної моделі економічного розвитку і технологічними можливостями їх досягнення, які безпосередньо залежать від технологічних укладів і їх співвідношення в структурі національної економіки, є тим фактором, який суттєво обмежує формування і розвиток НСП України.

2. *Недосконалість НІС України*, що обумовлена концентрацією її структурних елементів на здійсненні лінійної моделі інноваційного процесу, різноспрямованістю, відособленістю і відставанням (запізнюванням, асинхронністю) їх функціонування та розвитку.

У теперішній час структура НІС України відповідає спряженій моделі інноваційного процесу (G3), яка у розвинених країнах світу була актуальною ще у 70-80-ті роки ХХ ст. і в даний час не відповідає сучасним цілям та завданням інноваційного розвитку національної економіки. Спряжена модель, хоча і припускає наявність зворотних зв'язків, є лінійною, в той час як основу сучасної інноваційної економіки становлять нелінійні моделі. Внаслідок цього, по-перше, НІС України не тільки не сприяє, а в багатьох випадках, перешкоджає реалізації нелінійної моделі інноваційного процесу (G5) - моделі стратегічних систем і мереж, яка базується на постійній взаємодії його учасників. По-друге, у спряженій моделі інноваційного процесу, на практичну реалізацію якої спрямовано функціонування НІС України, маркетингова діяльність визнана в якості найважливішого чинника інноваційної діяльності, але комерціалізація інновацій розглядається в якості його завершальній стадії,

що, фактично, виключає інноваційне підприємництво із його інших стадій. Таким чином, в даний час національна інноваційна система України не досягла ще рівня інтегративної системи, являє собою комплекс в більшій чи меншій мірі відособлених елементів, функціонування яких, за відсутності необхідного рівня мережових взаємозв'язків і взаємодії, не забезпечує досягнення цілей інноваційного економічного розвитку.

Слід підкреслити, що лінійність економічних зв'язків в рамках НІС України багато в чому обумовлена інноваційною політикою держави, яка не спрямована на створення умов і стимулів внутрішньостадійної і міжстадійної співпраці учасників інноваційного процесу. Внаслідок цього, в даний час НІС України не виконує своєї найважливішої функції – функції інтеграції інноваційних факторів соціально-економічного розвитку, зокрема інноваційного підприємництва, з метою досягнення позитивного синергетичного ефекту функціонування всіх її структурних елементів.

Таким чином, лінійність НІС України суперечить інтегративній моделі сучасного інноваційного процесу, істотно обмежує можливості реалізації її інтеграційної і трансформаційної функцій. Наслідком цього є: а) відокремлення учасників різних стадій і сфер інноваційного процесу, зокрема, науки і підприємництва; б) низький рівень комерціалізації інновацій; в) обмеженість і несистемність інноваційного підприємництва; г) недосконалість національного ринку інновацій. Лінійність НІС України обмежує розвиток інноваційного підприємництва, формування та ефективне функціонування НСП.

3. Формування НСП в Україні залежить від наявних умов, що сприяють розвитку ефективного бізнесу у цілому та інноваційного зокрема. У рейтингу Doing Business 2020 Україна піднялася відразу на 7 шабелів та зайняла 64 місце серед (Doing Business 2019 – 71 місце серед 190 країн) за рахунок таких показників як: отримання дозволів на будівництво (з 30-го на 20 місце), підключення до електромереж (із 135-го на 128 місце), реєстрація власності (з

63-го на 61 місце), захист міноритарних інвесторів (із 72-го на 45 місце), міжнародна торгівля (із 78-го на 74 місце) [71]. Але ситуація з «легкістю бізнесу» не так оптимістична, як здається на перший погляд. По-перше, Україна суттєво відстала не тільки від розвинених країн, а й країн так званого пострадянського простору: Литва перебуває на 11 місці, Естонія – на 18-му, Латвія – на 19-му, Казахстан – на 25-му, Молдова – на 48-му, Білорусь – на 49-му; по-друге, за показниками, що є істотно важливими для бізнесу, Україна втратила позиції, що мала минулого року: реєстрація бізнесу (з 56-го на 61 місце), забезпечення виконання контрактів (з 57-го на 63 місце), оподаткування (з 54-го на 65 місце), вирішення питань неплатоспроможності (із 145-го на 146 місце).

Складність ведення бізнесу в Україні породжує негативні тенденції, властиві національному підприємництву в даний час, серед яких: орієнтація бізнесу на короткострокові цілі і незацікавленість в реалізації довгострокових програм розвитку, посилення монополістичної влади великого бізнесу і низький рівень розвитку малого і середнього підприємництва при відсутності їх державної підтримки, низька інвестиційна, інноваційна активність та соціальна відповідальність бізнесу, його тінізація, криміналізація та ін. В ситуації, що склалася у національного бізнесу відсутня мотивація до інновацій, залучення інноваційних продуктів, інвестування в інновації, їх комерціалізації.

По-друге, інноваційна дисфункція національного бізнесу у сучасний період суттєво гальмує процеси формування НСП.

4. Недосконалість державної інноваційної політики.

Національні політики розвитку інновацій зазвичай покликані (а) забезпечити підготовку кваліфікованих кадрів, які є основою для інноваційної діяльності, (б) створити сприятливе бізнес-середовище, (в) створити сильну та ефективну систему для створення та поширення знань, (г) реалізувати державні політики прямого сприяння розвитку екосистеми для

інноваційної та підприємницької діяльності, (д) створити ефективну систему управління та моніторингу для реалізації та оцінювання дієвості ініціатив STI (наука, технології та інновації) [101].

У теперішній час основні принципи, пріоритети та напрями інноваційної політики української держави викладено у «Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року», схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 року № 526-р., у якій серед основних бар'єрів для розвитку інновацій в Україні визначено недосконалість інституцій, зокрема політичного, регуляторного та бізнес-середовища [186]. Мета Стратегії – розбудова національної інноваційної екосистеми для забезпечення швидкого та якісного перетворення креативних ідей в інноваційні продукти та послуги, підвищення рівня інноваційності національної економіки, що передбачає створення сприятливих умов для розвитку інноваційної сфери, збільшення кількості впроваджуваних розробок, підвищення економічної віддачі від них, залучення інвестицій в інноваційну діяльність.

Але, у зазначеній екосистемі, що буде вибудовуватися в Україні відповідно до Стратегії, інноваційне підприємництво майже не представлено, хоча, як визначено у проєкті Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства «Крос–секторальна експортна стратегія 2019-2023. Інновації для бізнесу. Дослідження»: «Бізнес є головною рушійною силою інновацій в економіці. Національні інноваційні політики можуть відігравати вирішальну роль в усуненні перешкод, які стоять перед бізнесом, та у стимулюванні інноваційної діяльності» [186]:

–по-перше, інноваційне підприємництво на знайшлося місця у структурі екосистеми, хоча його суб'єктів можна виявити у такій її складовій, як «юридичні особи, які займаються впровадженням новацій, що створені самим підприємством або передані іншими суб'єктами господарювання, - стартапи, малі, середні та великі компанії як вітчизняні, так і іноземні». Знову

інноваційний бізнес обмежується стадією впровадження інновацій. Інноваційне підприємництво не включено у інші стадія інноваційного процесу, який, судячи по структурі екосистеми, по традиції державних нормативних актів знову трактується як лінійний;

–по-друге, інноваційна дисфункція бізнесу взагалі не визначена проблемою функціонування національної інноваційної екосистеми, а її подолання – стратегічним напрямом розвитку інноваційної сфери;

–по-третє, тільки на етапі впровадження новації шляхом створення спеціалізованого малого інноваційного підприємства - стартапу визначено такі проблеми функціонування національної інноваційної екосистеми, як: обтяжливе регулювання, високий рівень податків, недостатність необхідних знань і навичок для ведення підприємницької діяльності, великі за обсягом витрати для новоутвореного підприємства на оренду приміщень та обладнання, оплату сторонніх послуг (насамперед бухгалтерських); недостатній розвиток венчурного фінансування в Україні та проблеми правового захисту власності іноземних інвесторів, відсутність або обмежена ефективність інноваційної інфраструктури, яка має сприяти розвитку інноваційного підприємництва. Виникають запитання: 1) чому цей перелік проблем не стосується всіх суб'єктів інноваційного підприємництва у цілому, а тільки стартапів; 2) чому за Стратегією на етапі впровадження новацій на вже існуючому підприємстві, виходу на серійне виробництво таких проблем вже немає, але є інші, наприклад, недостатній рівень заінтересованості суб'єктів господарювання у впровадженні результатів вітчизняних наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок, які потребують додаткового часового та фінансового ресурсу для їх повноцінного застосування; недостатня поінформованість про можливості малих і середніх підприємств у сфері використання новацій, високі транзакційні витрати на пошук та доступ до баз даних, відсутність ефективних каналів передачі інформації щодо попиту підприємств до сектору науки та освіти,

недостатність у інноваторів презентаційних навичок, вмінь оцінки обсягів коштів, які вони можуть отримати від підприємства, що несе основні ризики під час впровадження новації, відсутність “спільної мови” представників бізнесу та науки? Невже діюче підприємство, що впроваджує новації, порівняно зі стартапами, знаходиться поза «обтяжливим» регулюванням та має якісь податкові пільги? І таких запитань можна поставити ще багато.

– по-четверте, одним із індикаторів реалізації Стратегії визначена «частка інноваційних підприємств у загальній кількості підприємств - не менше 30 відсотків (у 2017 році - 16,2 відсотка). Наведені дані 2017 року стосуються не інноваційних підприємств, а інноваційно активних промислових підприємств. При цьому частка останніх у загальній кількості промислових підприємств у 2018 та 2019 роках знизилась відповідно до 16,4% і 15,8%;

– по-п'яте, у Стратегії зазначено, що її реалізація забезпечить збільшення: кількості фізичних осіб та суб'єктів господарювання, що займаються винахідництвом, прикладними дослідженнями та науково-технічними розробками, насамперед за межами державного сектору; кількості суб'єктів господарювання, що надають послуги із комерціалізації технологічних рішень; надходжень від продажу та використання (насамперед, експорту) об'єктів інтелектуальної власності, наукоємної продукції; обсягів позабюджетного фінансування наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок; частки інвестицій у нематеріальні активи від усього обсягу капітальних інвестицій; частки доходів від експлуатації та продажу об'єктів інтелектуальної власності власного виробництва у фінансуванні закладів вищої освіти; *частки підприємств, що займаються інноваціями, зокрема малих (курсив автора)*. Важливо підкреслити, що результатом реалізації Стратегії, як і інноваційної політики держави у цілому, повинно бути не зростання кількості інноваційно активних підприємств, а економічне зростання на основі інновацій, одним із чинників якого є

інноваційне підприємництво. Слід повністю підтримати думку В. Новікова, що метою Стратегії проголошується не результат, а процес його досягнення. Ставлячи за мету "розбудову", її можна досягати до безкінечності, бо кінець розбудови визначення не має, тим більше "розбудови екосистеми". Чому інноваційна стратегія ніяк не пов'язана з економічним зростанням? Конкретною метою інноваційної стратегії мусить бути збільшення продажу на світовому ринку продукції високих технологій, бо це єдиний спосіб для бідної країни, що не має шалених нафтових або алмазних покладів, позбутися бідності [130].

Внутрішніми чинниками, що обмежують формування НСПП, є низький стан інноваційної активності її суб'єктів, зокрема суб'єктів академічного і виробничого інноваційного підприємництва, нерозвиненість національного ринку інновацій, інфраструктури інноваційного підприємництва, його інституціонального середовища.

Як вже зазначалося, академічне підприємництво пов'язано з трансфером нових технологій на основі різних форм передавання, стан якого висвітлено на рис. 2.6. та 2.7. [184].

Спираючись на наведені дані, слід підкреслити, що у 2018 році основними формами трансферу нових технологій були: 1) договори ноу-хау та угоди на придбання – зростання за період 2016-2018 рр. відповідно на 1091 од. і на 33, 49 млн. грн.; 2) ліцензії, ліцензійні договори на використання винаходів, промислових зразків, корисних моделей – зменшення за період з 2016-2018 рр. на 181 од. і збільшення на 3,12 млн. грн.

Інноваційна активність українських підприємств – суб'єктів виробничого інноваційного підприємництва довготривалий період є низькою, про що свідчать дані таблиці 2.4.

Як видно з таблиці 2.4, інноваційній активності промислових підприємств притаманна стійка від'ємна динаміка, що, по-перше, свідчить про інноваційну дисфункцію національного підприємництва у цілому. Бізнес в

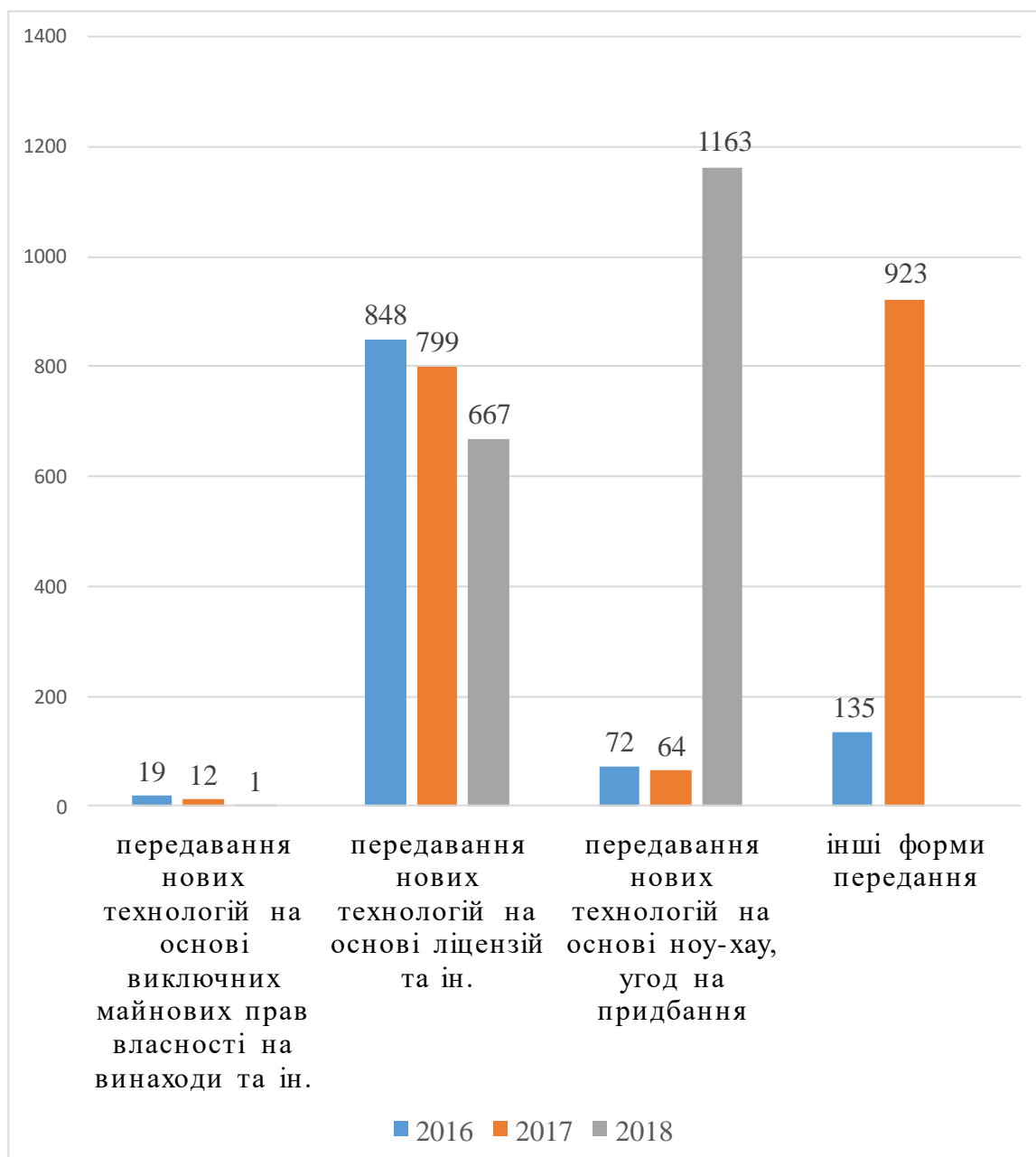

Рис. 2.6. Трансфер нових технологій за формами передавання (2016-2018 рр.), одиниць.

Джерело: складено автором

Україні характеризується посиленням розриву між його виробничо-господарською та інноваційною функціями, що знаходить свій вияв у його низькій інноваційної активності та інновативності.

Щодо стану ринку інновацій (рис.2.8), то його стан характеризують такі дані: на внутрішньому ринку в 2018 р. порівняно з 2017 р. відбулося

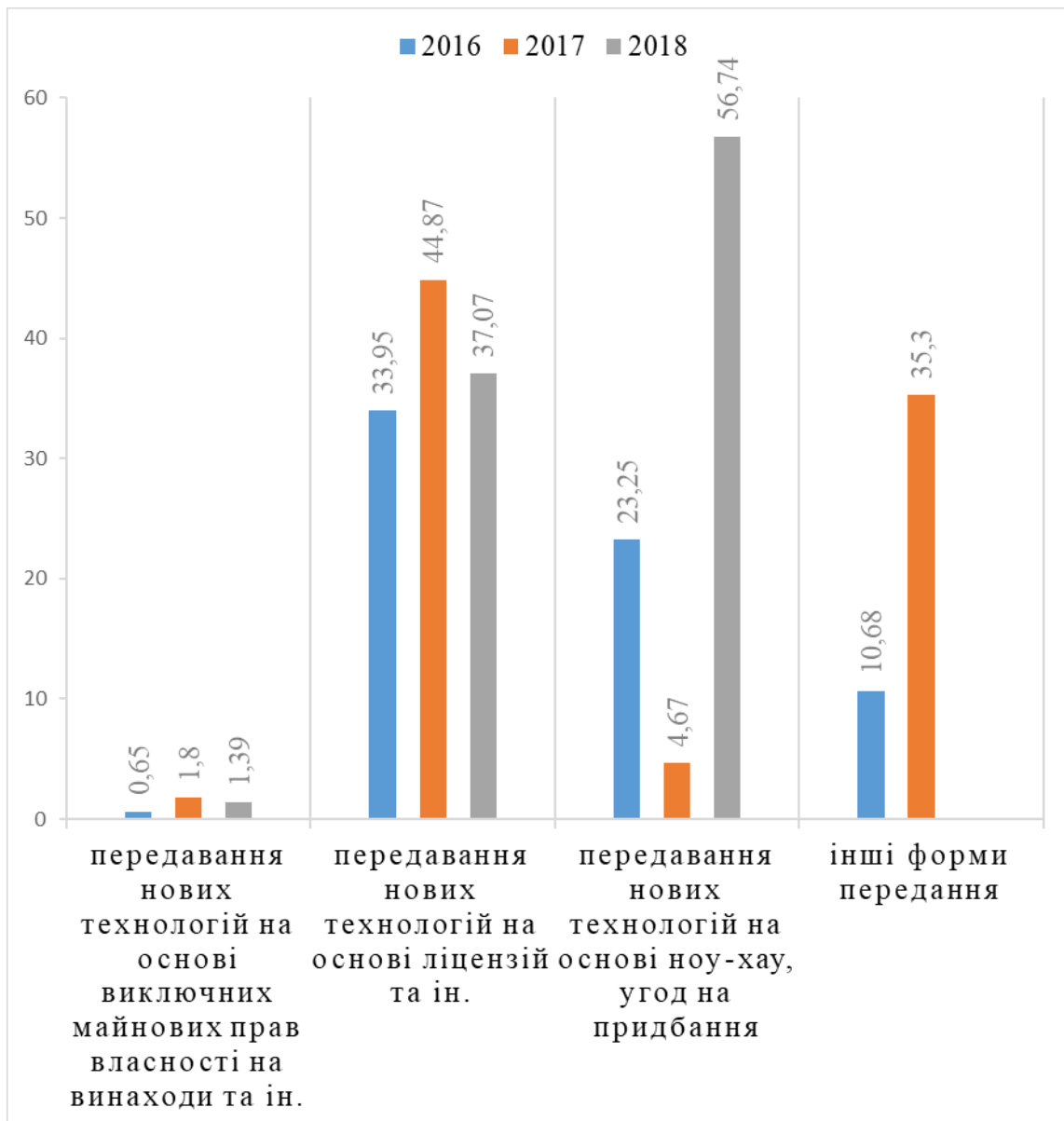

Рис. 2.7. Обсяги надходжень від передавання нових технологій (2016-2018 рр.), млн. грн.

Джерело: складено автором

збільшення кількості переданих технологій (на 1,7%), обсягів отриманих від передання коштів (на 9,5%). При цьому зменшилася частка у загальних обсягах (на 9,3 %), але, кількість переданих технологій на зовнішньому ринку зросла лише на 5,6% порівняно з 2017 р., що певною мірою свідчить про низьку конкурентоспроможність інноваційних продуктів на світовому ринку інновацій [184].

Таблиця 2.4

**Інноваційна активність промислових підприємств України
(2016-2019 рр.)**

Роки Показники	2016	2017	2018	2019	Динаміка показників, % до даних 2016 р.
Частка кількості інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств, %	18,9	16,2	16,4	15,8	(-) 3,1
Частка кількості промислових підприємств, що впроваджували інновації (продукцію та/або технологічні процеси), в загальній кількості промислових підприємств, %	16,6	14,3	15,6	13,8	(-)2,8
Кількість упроваджених у виробництво нових технологічних процесів, одиниць	3489	1831	2002	2318	(-) 33,6
Кількість упроваджених у звітному році видів інноваційної продукції (товарів, послуг), одиниць	4139	2387	3843	2148	(-) 48,1
Частка обсягу реалізованої інноваційної продукції (товарів, послуг) у загальному обсязі реалізованої продукції (товарів, послуг) промислових підприємств, %	-	0,7	0,8	1,3	(+) 85,7
Витрати на інновації, млн.грн	23229,5	9117,5	12180,1	14220,9	(-) 38,8

Джерело: складено автором на основі даних [23].

У цілому, інноваційне підприємництво в Україні у сучасний період не відповідає критеріям системності, функціональності, інтеграційності, що дає

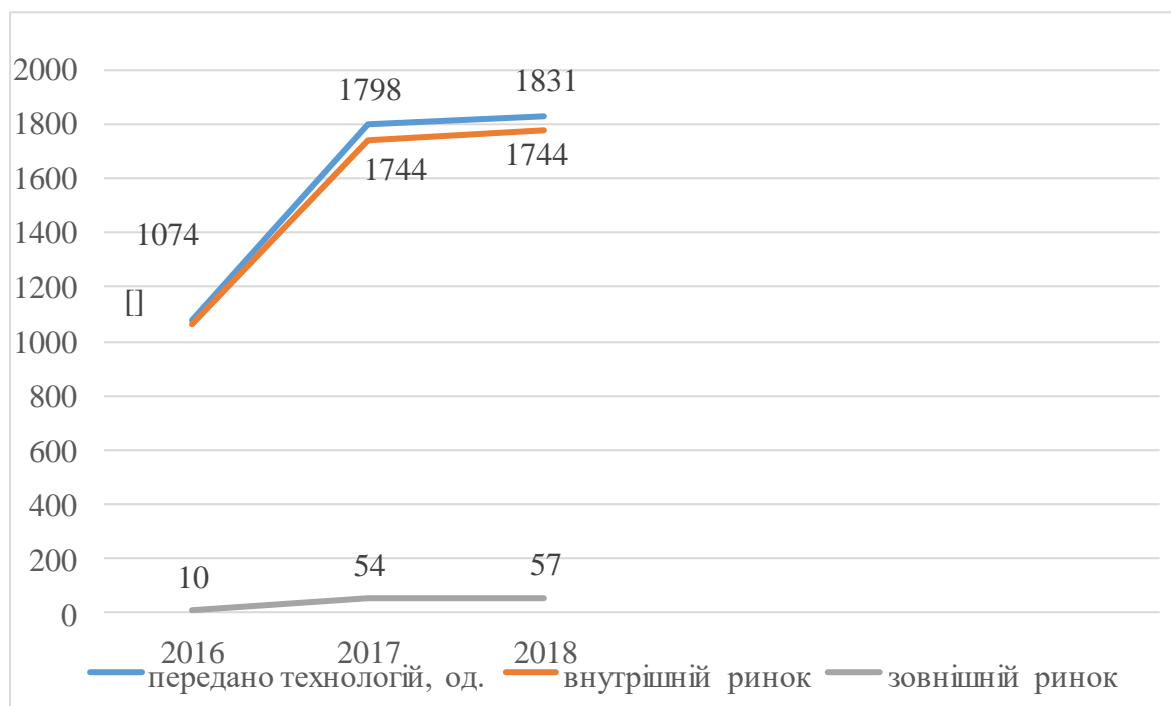

Рис. 2.8. Кількість переданих нових технологій на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Джерело: складено автором

підстави для висновку про несформованість НСПП як складової НІС, що обмежує можливості та чинники інноваційного розвитку національної економіки.

Такий стан НСПП негативно впливає на інноваційний розвиток національної економіки, рівень якого визначає місце України у рейтингу країн за Глобальним інноваційним індексом. Відповідно до звіту Global Innovation Index 2018 Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) Україна займала 43 місце за загальною оцінкою 38,52, за коефіцієнтом ефективності 0,90 – 30 місце серед 126 країн [256].

За звітом Global Innovation Index 2019, в якому порівнюється інноваційна діяльність 129 країн та економік світу, Україна спустилася на 47 місце (загальна оцінка - 37, 4), увійшовши до 8 країн економічної групи «нижче-середній дохід» (lower-middle income), результати яких були вищі, ніж очікувалися [257]. Основні показники інноваційної діяльності в Україні відповідно до Global Innovation Index 2019 наведено на рис. 2.9.

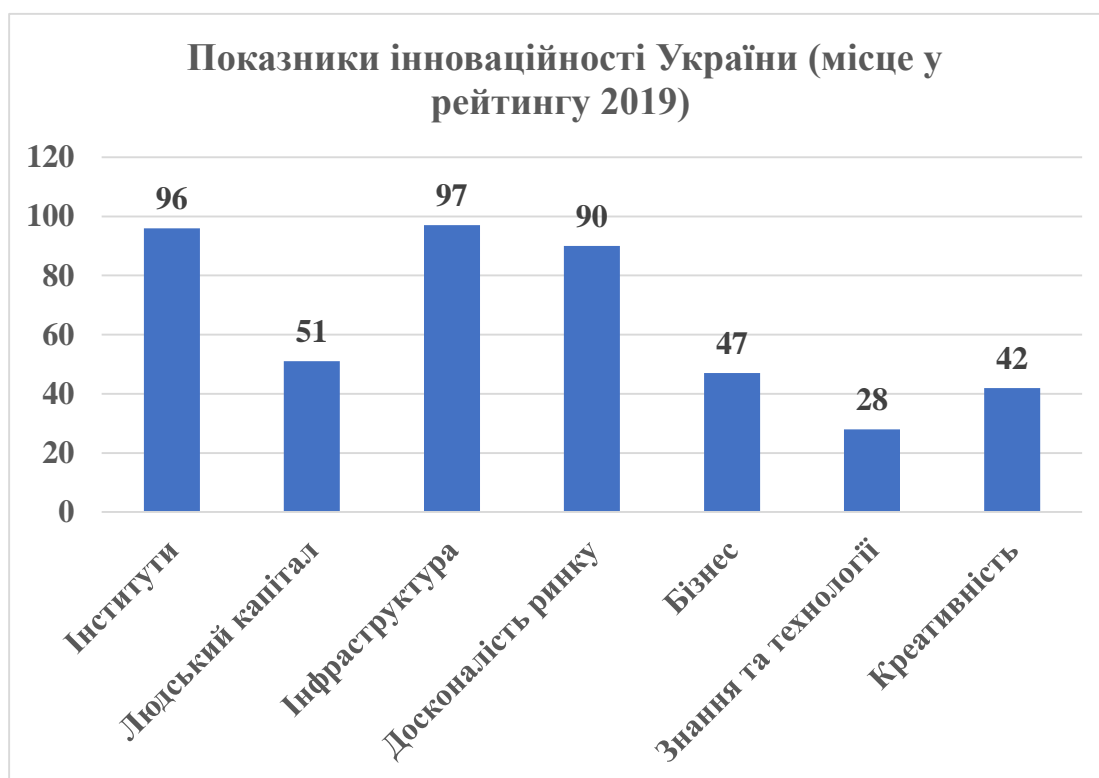

Рис. 2.9. Україна у рейтингу за показниками Глобального інноваційного індексу 2019

Джерело: складено автором на основі [257].

Як бачимо, інноваційність економічного розвитку України обмежується низьким рівнем інституціонального та інфраструктурного середовища, недостатнім розвитком ринку інновацій, тоді як за показником «Знання та технології», який визначає розвиток науки, створення нових знань та інноваційних ідей наша країна займає 28 місце з 129! Нові знання та ідеї потребують втілення у суспільну практику, що є функцією НСПП, складовою якої є академічне інноваційне підприємництво.

Серед 80 індикаторів Global Innovation Index, які поєднані у 7 груп, важливе місце займає «Business sophistication» – досконалість бізнесу, що включає два взаємопов'язані між собою критерії: якість загальних бізнес-мереж країни та якість діяльності і стратегій окремих фірм (табл. 2.5, рис. 2.10).

Таблиця 2.5

**Місце України у рейтингу Global Innovation Index за показником
досконалості бізнесу (Business sophistication)**

	BUSINESS SOPHISTICATION (досконалість бізнесу)	Оцінка	Місце у рейтингу
1.	BUSINESS SOPHISTICATION (досконалість бізнесу)	34,8	47
1.1.	Knowledge workers (робітники знань)	45,4	45
1.1.1.	Knowledge-intensive employment, %. (наукомістка зайнятість -зайнятість у наукомістких службах)	36,9	33
1.1.2.	Firms offering formal training, % firms (фірми, що пропонують офіційне навчання, % фірм)	22,6	69
1.1.3.	GERD performed by business, % GDP (Валові внутрішні витрати на дослідження та розробки, що здійснюються бізнесом, % ВВП)	0,3	50
1.1.4.	GERD financed by business, % (Валові внутрішні витрати на дослідження та розробки, що фінансуються бізнесом, % ВВП)	30,1	59
1.1.5.	Females employed w/advanced degrees, % (зайняті жінки від загальної кількості працевлаштованих).	29,9	2
1.2.	Innovation linkages (інноваційні зв'язки, мережі)	27,4	55
1.2.1.	University/industry research collaboration (співпраця між університетами та галузями)	41,3	54
1.2.3.	GERD financed by abroad, % (Валові внутрішні витрати на дослідження та розробки, що фінансуються за кордоном)	24,4	15
1.2.4.	JV-strategic alliance deals/bn PPP\$ GDP (Спільні угоди про спільний альянс / кількість угод на мільярд ВВП)	0,0	88
1.2.5.	Patent families 2+ offices/bn PPP\$ GDP (патентні родини + офіси / Програми патентного захисту)	0,2	41
1.3.	Knowledge absorption (Абсорбція знань)	31,7	73
1.3.1.	Intellectual property payments, % total trade (виплати за інтелектуальну власність,% загальної торгівлі)	0,7	52
1.3.2.	High-tech imports, % total trade (Високотехнологічний імпорт,% загальної торгівлі)	8,8	46
1.3.3.	ICT services imports, % total trade (імпорт ІКТ-послуг,% загальної торгівлі)	0,9	79
1.3.4.	FDI net inflows, % GDP (Прямі іноземні інвестиції,% ВВП)	3,2	52
1.3.5.	Research talent, % in business enterprise (дослідницький таланти у бізнесі, дослідники бізнес-підприємства на тисячу населення %)	25,1	49

Джерело: складено автором на основі даних [257].

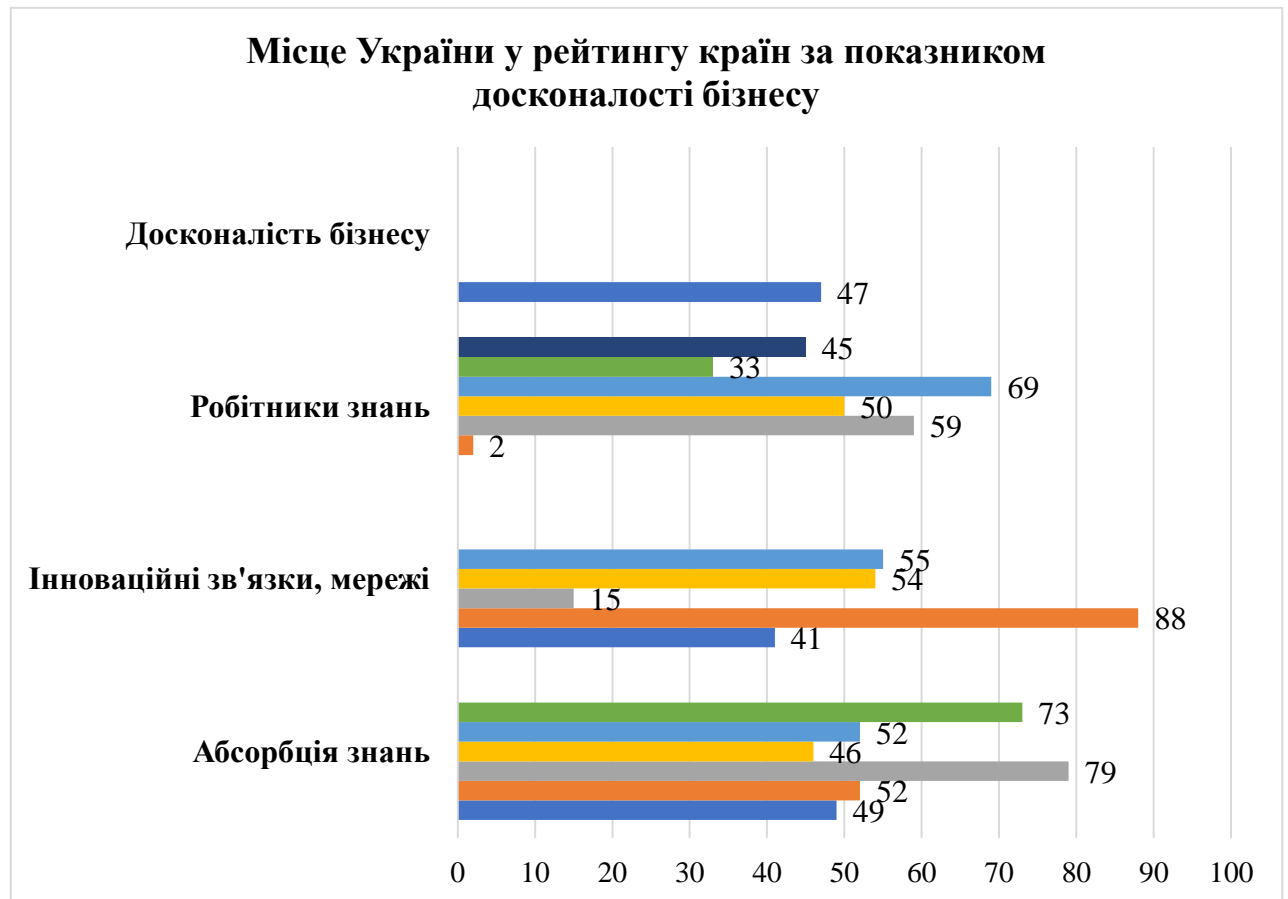

Рис. 2.10. Місце України у рейтингу країн за показником «BUSINESS SOPHISTICATION (досконалість бізнесу)» Глобального інноваційного індексу 2019.

Джерело: складено автором на основі [257].

Наведені дані свідчать, що, підприємницький сектор, з одного боку, є одним із драйверів інноваційного розвитку України (47 місце у рейтингу, тоді як стан інститутів, інфраструктури, ринку відповідно – 96, 97, 90 місця), з іншого боку, не є досконалим та характеризується:

- 1) низьким рівнем абсорбції нових знань із зовнішнього середовища (73 місце у рейтингу), насамперед, це стосується імпорту ІКТ-послуг (79 місце);
- 2) низькою часткою фірм у загальній їх кількості, що пропонують офіційне навчання (69 місце), що обмежує можливості розвитку та накопичення людського капіталу інноваційного підприємництва;

3) обмеженістю інноваційних мереж, особливо це стосується спільних підприємств та альянсів у інноваційному бізнесі (88 місце);

4) недостатнім рівнем валових внутрішніх витрат на дослідження та розробки, що здійснюються (50 місце) та фінансуються бізнесом (59 місце).

Подолання перешкод формування НСП є важливою умовою розвитку національної економіки, що диктує необхідність удосконалення інноваційної політики держави за такими взаємопов'язаними напрямками:

1. Регулювання та підтримка державою інноваційного підприємництва:

1) експертиза пріоритетів та заходів інноваційної політики, що пропонуються, на основі критерію їх впливу на технологічну структуру економіки. Стратегічним пріоритетом інноваційної політики української держави повинен бути технологічний розвиток, що забезпечує збільшення питомої ваги 5 і 6 технологічних укладів;

2) системний підхід до формування та реалізації стратегії та тактики державного регулювання інноваційного розвитку відповідно до сучасної моделі інтегрованого інноваційного процесу. В даний час переважає впровадjuвальний підхід, що, фактично, залишає поза системного державного регулювання підприємство, яке, по-перше, пов'язане, зі здійсненням інших, не менш ніж впровадження інновацій, важливих ланок інноваційного ланцюжка: створення інноваційної ідеї та її втілення у інтелектуальному продукті-новації, його комерціалізація, виробництво дослідного зразка, дифузія інновацій та ін.; по-друге, здійснюється у науковій та освітній сферах;

3) підтримка академічного інноваційного підприємництва, зокрема формування його екосистем та мереж, функціонування наукових парків, здійснення академічних стартап-проектів, створення та діяльності спінофф-компаній. У Стратегії тільки використано термін «академічне підприємство» та вказано на необхідність «підвищення рівня знань щодо академічного підприємства», але конкретних напрямів та заходів щодо його державної підтримки та розвитку не передбачено. Багато уваги надано

стартапам, але навіть не згадуються спінофф-компанії, які є каналом комерціалізації результатів наукових досліджень, що забезпечує взаємозв'язок науки та виробництва. Тому, державна підтримка їх діяльності повинна бути визнана важливим напрямом інноваційної політики;

4) формування інституціонального середовища ефективного функціонування та розвитку ринку інновацій як соціально-економічного механізму їх комерціалізації;

5) розвиток соціального інноваційного підприємництва як важливого фактора соціального розвитку та інструменту розв'язання соціальних проблем. Соціальні інновації важливо розглядати у якості одного із пріоритетів державної інноваційної політики;

6) підтримка створення та розвитку екосистеми інноваційного підприємництва, зокрема такої її складової, як навчання підприємців з теоретичних та прикладних засад ефективного інноваційного підприємництва.

2. Розвиток державно-приватного партнерства у сфері інновацій.

Державно-приватне партнерство (ДПП) в інноваційній сфері не отримало ще в Україні всебічного теоретичного обґрунтування та широкого застосування на практиці. Хоча, «саме ДПП за своєю природою є інноваційним. Перш за все, це організаційна інновація, адже вона передбачає поєднання цілей держави, які в першу чергу спрямовані на задоволення соціальних потреб населення, з комерційними цілями приватного бізнесу. З іншого боку, спостерігається постійна еволюція моделей та форм державно-приватного партнерства, тому можна стверджувати про існування інновацій у межах ДПП [237]. На обґрунтовану думку Е. Гудзь, С. Байрамова: «Розвиток державно-приватного партнерства в інноваційній сфері дає можливість залучати значні інвестиційні ресурси, які сприятимуть реалізації перспективних інноваційних проектів, а також дозволять знизити навантаження на державний бюджет. Головним завданням при цьому є створення сприятливого бізнес-клімату, що дозволить приватному капіталу

інвестувати значні кошти у вітчизняні інноваційні розробки та впроваджувати їх» [49].

ДПП в інноваційній сфері є організаційною формою співробітництва держави та бізнесу зі здійснення інноваційних проєктів у певних сферах національної економіки на договірних засадах. За даними авторів колективної монографії «Застосування публічно-приватного партнерства у сфері інноваційного розвитку вугільної промисловості», у європейських країнах публічно-приватне партнерство розглядається як пріоритетний інструмент реалізації інноваційної політики за такими напрямками: стратегічне співробітництво у сферах критично важливих для держави соціальних інновацій і високих технологій; забезпечення зв'язків між наукою і бізнесом та трансферу технологій у ринковий обіг; підтримка суб'єктів інноваційного підприємництва, приватних інвестицій у дослідження та інновації за допомогою партнерського фінансування та розподілу ризиків між публічним і приватним партнерами; кластероорієнтована політика [73, с. 48].

В Законі України «Про державно-приватне партнерство» співробітництво держави та бізнесу у сфері інновацій навіть не згадується. Але, у певних сферах, що визначено у Законі пріоритетними для ДПП, безумовно є місце суб'єктам інноваційного підприємництва як партнерів держави з розв'язання нагальних проблем соціально-економічного розвитку країни [154], зокрема це:

1) виробництво та впровадження енергозберігаючих технологій – академічне та виробниче інноваційне підприємництво;

2) машинобудування – академічне та виробниче інноваційне підприємництво;

3) охорона здоров'я – академічне, виробниче, соціальне інноваційне підприємництво;

4) надання, освітніх, соціальних послуг та послуг з охорони здоров'я – соціальне інноваційне підприємництво.

Розвиток державно-приватного партнерства в сфері інновацій є важливим і ефективним напрямом державної інноваційної політики, що буде сприяти розв'язанню завдань забезпечення соціально-економічного розвитку на основі залучення інтелектуальних та фінансових ресурсів інноваційного підприємництва.

Висновки за розділом 2

НІС – складна системи взаємопов'язаних інститутів економічного, організаційного та правового характеру, яка забезпечує національний інноваційний процес. НІС кожної країни є унікальною у зв'язку з тим, що відображає історичні та національні особливості економічного, соціального та політичного розвитку певної країни, що проявляється в її структурі та механізмах функціонування. Національна система інноваційного підприємництва (НСІП) як екосистема інноваційного підприємництва є організаційно-економічною формою мережевої співпраці всіх учасників інтегрованого інноваційного процесу, спрямованої на комерціалізацію інновацій з метою задоволення суспільного попиту на інноваційні продукти й інноваційну продукцію (послуги, роботи) та отримання прибутку.

Структура та механізми НСІП складаються на основі сполучення системного, територіально-галузевого та функціонального підходів, відповідно до яких ідентифіковано складові елементи НСІП: за економічними рівнями, за функціями, інфраструктура, інституційне середовище.

Обґрунтовано, що одним із пріоритетних напрямів подолання перешкод формування та ефективного функціонування НСІП є розвиток державно-приватного партнерства у сфері інновацій (ДППІ) як організаційної форми співробітництва держави та бізнесу зі здійснення інноваційних проєктів у певних сферах національної економіки на договірних засадах з метою досягнення пріоритетних цілей інноваційного розвитку.

Державно-приватне партнерство в інноваційній сфері не отримало ще в Україні всебічного теоретичного обґрунтування та широкого застосування на

практиці. ДПП в інноваційній сфері є організаційною формою співробітництва держави та бізнесу зі здійснення інноваційних проєктів у певних сферах національної економіки на договірних засадах. Розвиток державно-приватного партнерства в сфері інновацій є важливим і ефективним напрямом державної інноваційної політики, що буде сприяти розв'язанню завдань забезпечення соціально-економічного розвитку на основі залучення інтелектуальних та фінансових ресурсів інноваційного підприємництва.

Бурхливий процес цифровізації, що поширюється у світі надає Україні реальні перспективи для модернізації економіки та підвищення добробуту населення. З цією метою потрібно удосконалити державну політику України на основі обґрунтування системи заходів регулювання та підтримки державою інноваційного підприємництва: експертиза пріоритетів інноваційної політики держави відповідно до критерію їх спрямованості на удосконалення технологічної структури національної економіки; системний підхід до формування та реалізації стратегії та тактики державного регулювання інноваційного розвитку відповідно до сучасної моделі інтегрованого інноваційного процесу; розвиток державно-приватного партнерства з інновацій; підтримка академічного інноваційного підприємництва, сприяння формуванню його екосистеми та мереж, наукових парків, академічних стартап-проєктів, створенню та діяльності спінофф-компаній; формування інституційного середовища ефективного функціонування та розвитку ринку інновацій, розвиток соціального інноваційного підприємництва; підтримка навчання підприємців теоретичних та прикладних засад ефективного інноваційного бізнесу.

Основні положення розділу викладено у статтях автора [194], [195], [196], [219].

РОЗДІЛ 3

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НСП В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

3.1. Бізнес-моделі інноваційного підприємництва в умовах становлення цифрової економіки

В економічній науці існують різні підходи до визначення підприємництва та фірми: неокласичний, маржиналістський, технологічний біхевіористський, еволюційний, інституційний та ін. Відомий дослідник еволюції та економіки фірми Ф. Махлуп надає виразну картину трансформації організації й її перетворення в інноваційну бізнес-систему [259].

Цифровізація економіки, з одного боку, обумовлює радикальні трансформації інноваційного бізнесу, а з іншого боку, зміни моделей інноваційного підприємництва, його діджиталізація, формування цифрових бізнес-екосистем інновацій є сутнісною характеристикою сучасних глобальних соціально-економічних перетворень під впливом техніко-технологічних, управлінських та ринкових інновацій Індустрії 4.0.

В цих умовах інноваційне підприємництво зазнає сутнісних змін. Традиційні засоби діяльності трансформуються, фірма з класичного підприємства перетворюється в складну мережеву структуру, стає частиною цифрової бізнес-системи. Ми спостерігаємо розмивання прав власності в просторі та часі. Поширюється практика сумісного використання благ - лізинг, шерінг (sharing), коворкінг (co-working), коливінг (co-living), тощо. Активно впроваджується теорія стейкхолдерів (вплив індивідів, груп, або організацій на прийняття рішень фірмою); та підприємницької системи (взаємодія компаній постачальників, споживачів та конкурентів задля досягнення найкращих результатів).

Розкриттю змісту еволюції інноваційного підприємництва появі нових явищ і процесів, пов'язаних з формуванням цифрової економіки, присвячено велику кількість наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених. Значна увага дослідників, серед яких: Х. Ф. Біннер (Hartmut F. Binner) [13], О. Гасман (Gassman Oliver) [31], Л. О. Денисенко (L. O. Denysenko.) [55], К. С. Есселинг (Esseling K. S.) [226], Т. Карле (Carle T.) [236], О. М. Левковець (O. M. Levkovets) [106], Дж. Ф. Мур (James F. Moore) [263], Х. Ван Нимвеген (H. Van Nimwegen) [226], А. Обервайс (A. Oberweis) [236], О. Остервальдер (Alexander Osterwalder) [140], І. Пінье (Yves Pinier) [140], М. Робсон (Mike Robson) [164], Ф. Уллах (Philip Ullah) [164], Г. Фоссен (G. Vossen) [236], К. Франкенбергер К. (Karolin Frankenberger) [31], М. Хаммер (Michael Hammer) [225], Дж. Харрінгтон (J. Harrington) [226], Дж. Чампі (James Champi), Л. І. Чорнобай (L. I. Chornobay) [232], С. Є. Шацька (S. E. Shatskaya) [55], Ф. Шенталер (F. Schönthaler) [236], М. Шик (Michaela Csik) [31] надається економічним та організаційно-управлінським проблемам удосконалення бізнес-процесів та бізнес-систем, впровадження інноваційних моделей бізнесу.

В умовах цифровізації економіки розвиток інноваційного бізнесу, з одного боку, базується на кардинальних техніко-технологічних, організаційно-економічних, управлінських трансформаціях підприємництва та інноваційної діяльності, а з іншого боку, обумовлює необхідність здійснення подальших інновацій, серед яких – впровадження інноваційних моделей бізнесу.

Сучасний інноваційний бізнес та формування його інноваційних моделей відбувається шляхом зміни концептуальних підходів до визначення його внутрішньої структури як відкритої інтегративної техніко-технологічної та соціально-економічної системи. Важливою характеристикою наукового напрямку, який вивчає інноваційний розвиток, є широке використання ідей та методів синергетики – теорії самоорганізації та розвитку складних систем. На

думку засновника синергетики Г. Хакена, сучасна наука має справу з дуже складно організованими системами різних рівнів [223]. Об'єднання таких систем не зводиться до їх складання – воно якісно інше. Об'єктами інноваційного процесу стають складні системи: біотехнологічні (генна інженерія) тощо та всі високі технології кінця ХХ - початку ХХІ століть, які створюються переважно у форматі використання фундаментальних досліджень, як правило міждисциплінарного, комплексного характеру.

Новацією сучасної підприємницької діяльності є сполучення традиційного функціонального та сучасного процесного підходів до структуризації та визначення факторів розвитку бізнесу та його оновлення.

Коротко розглянемо ці підходи. Відповідно функціональному підходу бізнес характеризується як сукупність певних функцій його суб'єктів – виробничої, інвестиційної, фінансової, інноваційної, маркетингової, кадрового забезпечення та ін. Ефективне здійснення цих функцій забезпечує досягнення цілей підприємницької діяльності. Відповідно до цього підходу структура підприємства як організаційної форми бізнесу представлена виробничими підрозділами (виробнича функція бізнесу) і функціональними підрозділами (господарські функції бізнесу), а управління бізнесом здійснюється як управління цими функціями.

Відповідно процесному підходу, який на сьогодні отримує все більше визнання у бізнес-середовищі, бізнес – це сукупність взаємопов'язаних бізнес-процесів, що здійснюються на підприємстві. Це, наприклад, матеріально-технічне постачання, підбор, оцінка, стимулювання персоналу, розроблення та виконання виробничої програми, фінансування, впровадження інновацій, управління якістю продукції та інші бізнес-процеси. Автори широко відомої книги «Бізнес-процеси. Мови моделювання, методи, інструменти» підкреслюють, що у глобалізованому світі бізнес-процеси все частіше стають наріжним каменем будь-якої організації. Чому так відбувається? Пояснення порівняно просте, якщо врахувати, що будь-яка зміна в організації нерозривно

супроводжується змінами її бізнес-процесів. І якраз на глобальному ринку зміни знаходяться на першому місці в порядку денному: компанії все частіше змушені адаптуватися до нових клієнтів, конкурентів і бізнес-партнерів. Конкурентні переваги все частіше досягаються не за рахунок кращих продуктів, а за рахунок більш ефективних і більш економічних процесів. Інакше кажучи, бізнес-процеси перетворилися на додатковий фактор виробництва» [236].

В умовах діджиталізації економіки сучасні організації перетворюються у змішані співтовариства, у яких взаємодіють люди та цифрові агенти. Таким чином сучасні фірми можна розглядати як живі компанії (living companies) [38]. Їх також можна представити в форматі організацій, що навчають (learning companies) [274], які в умовах постійної присутності цифрових технологій стають цифровою бізнес-екосистемою (digital business ecosystem) [279]. Бізнес-процеси є «поточками роботи» на підприємстві, представляють собою упорядковану послідовність дій (робіт) з моменту ініціації та постановки завдання до його виконання, загальним результатом яких є додана вартість.

На основі узагальнення сучасних підходів до класифікації бізнес-процесів визначаються такі їх види відповідно до обраних критеріїв (табл. 3.1):

Таблиця 3.1

Класифікація бізнес процесів

Критерії класифікації бізнес-процесів	Види бізнес-процесів
Рівень впливу на формування доданої вартості	Бізнес-процеси основні, обслуговуючі, управління, розвитку
Орієнтованість	Бізнес-процеси клієнтоорієнтовані, орієнтовані на підтримку, орієнтовані на управління
Місце у ланцюгу формування доданої вартості	Бізнес-процеси як вхідна логістика, виробництво, вихідна логістика, маркетинг та продажі, сервіс, управління персоналом, інфраструктура організації, технологічний розвиток, інноваційна діяльність, техніки та методи забезпечення виробничих процесів необхідними ресурсами

Продовження таблиці 3.1

Характер продукту	Бізнес-процеси виробничі, адміністративні
Відношення до клієнтів	Бізнес-процеси зовнішні, внутрішні
Рівень деталізація розгляду	Бізнес-процеси верхнього рівня (крос-функціональні процеси), детальні (підпроцеси), елементарні (операції)
Напрямок руху	Бізнес-процеси вертикальні, горизонтальні
Види діяльності	Бізнес-процеси планування, здійснення діяльності, реєстрації фактичної інформації, аналізу і контролю, прийняття управлінських рішень
Напрямок діяльності	Бізнес-процеси типові, специфічні
Рівень складності	Бізнес-процеси прості, складні
Функціональна ознака	Бізнес-процеси постачання, виробництва, реалізації, фінансових розрахунків
Характер впливу на успіх організації	Бізнес-процеси ключові, критичні
Рівень деталізації	Бізнес-процеси крос-функціональні, підпроцеси
Ступінь пов'язаності окремих частин	Бізнес-процеси локальні (фрагментовані), інтеграційні
Рівень реалізації бізнес-процесів	Бізнес-процеси на рівнях інжинірингу, функціонування організації, реінжинірингу
Ступінь впливу на результативність	Бізнес-процеси ключові (вирішальні), ризикові
Час	Бізнес-процеси безперервного та періодичного повторення, одноразового виконання
Рівень стійкості бізнес-процесів	Бізнес-процеси інноваційні (динамічні), програмовані (статичні)
Основні складові збалансованої системи показників	Бізнес-процеси фінансові, клієнтські, виробництва, розвитку, навчання і зростання
Фокус управлінської діяльності	Бізнес-процеси управління людськими ресурсами, інформацією, фінансовими та матеріальними ресурсами, маркетингом та конкуренцією, виробництвом, середовищем та зовнішніми зв'язками, бізнес-моделлю організації
Бізнес-процеси розвитку	Бізнес-процеси розуміння ринку та споживачів, стратегії та візії організації, стратегії управління, персоналу та його навчання

Джерело: складено автором на основі даних [55; 232].

Зазначимо, що процесний підхід не суперечить функціональному. Навпаки, по-перше, бізнес-процеси забезпечують реалізацію функцій підприємства, по-друге, різні бізнес-процеси здійснюються у межах певних

функцій, а також, виробничих і функціональних підрозділів підприємств. Виходячи з цього, актуальним та доцільним є доповнення наведеної класифікації бізнес-процесів на основі критерію взаємозв'язку бізнес-процесів та функцій підприємства та його підрозділів. За цим критерієм пропонується розрізняти такі види бізнес-процесів:

- інтегровані бізнес-процеси господарської діяльності підприємства як цілісної системи, наприклад, інтегрованим бізнес-процесом інноваційного підприємництва є комерціалізація інновацій, що включає різноманітні субпроцеси інноваційного бізнесу;
- структурні бізнес-процеси, що здійснюються у межах певних підрозділів та інших структурних складових підприємства;
- функціональні бізнес-процеси, здійснення яких пов'язано з реалізацією певних функцій підприємства.

Інтегровані, структурні, функціональні бізнес-процеси визначаються видами, напрямками, цілями бізнесу. При цьому, загальною метою бізнес-процесів є задоволення вимог клієнтів [236], що є умовою прибутку та конкурентоспроможності бізнесу. Отже, інтегровані, структурні та функціональні, основні і додаткові та інші бізнес-процеси повинні бути клієнтоорієнтованими, забезпечувати якнайкраще задоволення потреб споживачів.

В сучасних умовах серед цінностей і чинників успіху бізнесу загалом і інноваційного бізнесу зокрема пріоритетним визнається клієнтоорієнтованість як «основна базова цінність, згідно з якою бізнес існує заради задоволення інтересів і потреб клієнта. Також це «спосіб мислення» компанії, спрямований на забезпечення позитивних емоцій клієнта в будь-якій точці контакту» [181]; як «критерій, який дає характеристику можливостям і здібностям компанії, орієнтованим на максимальний обсяг реалізації продукції і отримання доходу, за допомогою поліпшення якості сервісу клієнтів» [88].

Ретельне вивчення та задоволення потреб споживачів (клієнтів) продукції, послуг робіт бізнесу завжди були умовою його ефективності та конкурентоспроможності у ринковому середовищі. Але, якщо звернутися до структури традиційного маркетингового комплексу продукції підприємств, то її споживачів визнано тільки його п'ятим елементом – 5 «Р» (people – персонал, споживачі, партнери та ін.). На відміну від традиційного підходу на сьогодні клієнтоорієнтованість – це не один із напрямів чи елементів маркетингу, а основа та головний фактор успішного бізнесу. В. Халіна та Т. Васильєва обґрунтовано визначають клієнтоорієнтованість як нову ефективну парадигму ведення бізнесу з повним переформатуванням діяльності підприємства та всіх його елементів на виявлення та задоволення потреб споживача й формування спільними з ним зусиллями кінцевої споживчої цінності власного продукту задля сталих та тривалих відносин з клієнтом з метою подальшої максимізації прибутку [224, с. 76-77]. Забезпечення клієнтоорієнтованості є цінністю та метою сучасного бізнесу, що інтегрують його бізнес-процеси та функції.

Інноваційне підприємництво повинно базуватися на сучасних технологіях не тільки інноваційного процесу, а й формування довготривалих позитивних відносин з клієнтами, створення мережі лояльних клієнтів, яку слід визнати інноваційним продуктом клієнтоорієнтованого бізнесу, впровадження якого у господарську практику забезпечує зростання вартості та прибутку.

Підкреслимо особливості інноваційного підприємництва, які відрізняють його від традиційного та визначаються його інтегрованими, структурними, функціональними бізнес-процесами, їх ієрархію та роллю у забезпеченні результатів діяльності підприємства та досягнення цілей інноваційного бізнесу, реалізації його цінностей. Зазначимо, що в умовах розгортання промислової революції конкуренція стає цифровою. Це означає,

що фірмам постійно потрібно шукати нові конкурентні переваги, а шукати їх треба в сфері інновацій.

Ієрархія бізнес-процесів традиційного підприємництва характеризується тим, що 1) основними бізнес-процесами є вхідна логістика, операційна діяльність, вихідна логістика, маркетинг та продажі, післяпродажний сервіс, тобто процеси операційної (виробничої) діяльності; 2) технологічний розвиток та інноваційна діяльність є допоміжними бізнес-процесами [232, с. 180].

Ієрархія бізнес-процесів інноваційного бізнесу така:

1) якщо здійснюється повний інноваційний ланцюжок, то основні бізнес-процеси інноваційного підприємництва - це формування нової ідеї та її втілення у інтелектуальному продукті-новації, маркетинг новації, фінансування, матеріально-технічне забезпечення, підбір та стимулювання персоналу, впровадження новації, просування інновації, виробництво інноваційної продукції, її просування та реалізація;

2) якщо інноваційне підприємство здійснюється як комерційне впровадження інновацій, то його основні бізнес-процеси - це маркетингові дослідження, експертиза, оцінка та придбання інтелектуальних продуктів-новацій, прав інтелектуальної власності, матеріально-технічне забезпечення, фінансування, підбір та стимулювання персоналу, виробництво, просування та реалізація інноваційної продукції (послуг). Слід підкреслити, що кожний бізнес-процес передбачає здійснення бізнес-процесів управління.

Таким чином, за процесно-функціональним підходом до розуміння змісту, структури, цілей та цінностей сучасного інноваційного бізнесу, його характеристиками є такі:

1) сучасний інноваційний бізнес – це інтегровані бізнес-процеси, орієнтовані на інновації, що поєднують всі структурні підрозділи та функції підприємства, складовими якого є субпроцеси інноваційної підприємницької

діяльності, що здійснюються у межах окремих функцій та підрозділів підприємства – структурні та функціональні бізнес-процеси;

2) відмінністю інноваційного бізнесу є специфічна ієрархія, зміст та послідовність бізнес-процесів, спрямованих на досягнення цілей інноваційного підприємництва;

3) бізнес-процеси та функції інноваційного бізнесу спрямовані на забезпечення його клієнтоорієнтованості як умови ефективності та конкурентоспроможності.

Технологічною та організаційно-управлінською новацією сучасного інноваційного бізнесу є реінжиніринг бізнес-процесів, що забезпечує його своєчасну та ефективну реакцію на локальні та глобальні трансформації економіки, посилення нестабільності й мінливості бізнес-середовища, гіперконкуренцію на національному та світовому ринках.

Бізнес-процеси мають певний життєвий цикл: вони ініціюються, впроваджуються, набувають зрілості, застарівають. Для підтримання їх ефективності бізнес здійснює заходи, спрямовані на забезпечення їх адаптації до змін у внутрішньому середовищі підприємства та зовнішньому бізнес-середовищі. Але можуть виникнути ситуації, коли покращення існуючих бізнес-процесів не забезпечує досягнення цілей бізнесу, коли потрібні їх радикальні зміни або виникає необхідність їх заміщення новими «потокami роботи» [143]. Ця проблема суттєво актуалізується у сучасній період, який характеризується структурними перетвореннями в економіці та бізнесі, глобальною конкуренцією та її гіпермасштабами. У таких обставинах, як підкреслюють М. Робсон (Mike Robson) і Ф. Уллах (Philip Ullah), не завжди можливо втриматися на плаву, проводячи незначні поліпшення у процесах, що відбуваються сьогодні. Процеси можуть стати непридатними до вживання точно так же, як консерви, часто з приголомшливою швидкістю, і якщо це трапляється, немає сенсу налагоджувати або покращувати їх; краще почати з самого початку і створити щось нове, адекватне ситуації. Реінжиніринг бізнес-

процесів – це інструмент, спеціально розроблений, щоб допомогти в обставинах, що вимагають масштабних змін, забезпечити які схеми поліпшення процесів, що використовуються, не в змозі [164].

Радикальні зміни бізнес-процесів для інноваційного бізнесу, на відміну від традиційного, є однією з найважливіших умов та факторів його ефективності. Повний або впроваджувальний інноваційний процес, що визначає зміст інтегрованих, структурних та функціональних бізнес-процесів інноваційного підприємства, – це сукупність бізнес-процесів, що здійснюються на всіх чи окремих його стадіях та, у сукупності, забезпечують досягнення цілей інноваційної діяльності. При цьому, здійснення нового циклу перетворення інтелектуального продукту-новації у інновацію (інноваційну продукцію) вимагає радикальних змін бізнес-процесів. Таким чином, реінжиніринг бізнес-процесів для інноваційного бізнесу – це не «додатковий» [236], як для традиційного бізнесу, а основний засіб виробництва.

Реінжиніринг бізнес-процесів безпосередньо спрямований на впровадження інноваційних бізнес-моделей. Як справедливо підкреслюють В. В. Прудкий і М. О. Кравченко, зважаючи на скорочення життєвого циклу інновацій, все більшу роль відіграють бізнес-моделі. На перший план виходить не конкуренція у технологічних розробках як це було у ХХ-му столітті, а конкуренція моделей ведення бізнесу. Це зумовлено рядом факторів, що впливають на скорочення життєвого циклу технологічних інновацій: промисловий шпіонаж (розробка може бути скопійована конкурентами); глобалізація (ідея легко розповсюджується по всьому світу, а значить попит на неї задовольняється швидше, ніж раніше); розвиток науково-технічного прогресу. Таким чином успішна діяльність компанії в ХХІ-му столітті напряму залежить від того, наскільки конкурентоспроможною є бізнес-модель [161].

У сучасних теоретичних і прикладних джерелах, присвячених дослідженням моделей сучасного бізнесу використовуються різні, але

взаємопов'язані за змістом, поняття «бізнес-модель», «інноваційна бізнес-модель», «модель інноваційного розвитку підприємства», «модель інноваційного підприємництва» (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Визначення змісту понять, що характеризують сучасні моделі бізнесу

Бізнес-модель підприємства	Джерело
<p><i>Бізнес-модель</i> – це те, як підприємство вибирає споживача, формує і диференціює пропозиції своїх товарів, розподіляє ресурси, визначає, які завдання воно зможе виконати своїми силами і для яких доведеться залучати фахівців зі сторони, виходить на ринок, створює цінність для споживача й отримує від цього прибуток. Підприємства можуть пропонувати різні продукти, послуги або технології, але якщо підходи до їх створення є подібними, вони функціонують за одним типом бізнес-моделі. Принципи, покладені в основу побудови бізнес-моделі, мають забезпечувати отримання надприбутку на цільових ринках. Лише тоді можна вважати бізнес-модель успішною.</p>	[140]
<p>Ключовими елементами <i>бізнес-моделі</i> будь-якого підприємства, що визначають її зміст, є:</p> <ul style="list-style-type: none"> – цінність для зовнішніх клієнтів, яку пропонує підприємство на основі своїх продуктів і послуг; – система створення цієї цінності, що включає постачальників і цільових клієнтів, а також ланцюжки створення цінності; – активи, які підприємство використовує для створення цінності; – фінансова модель підприємства, що визначає як структуру її витрат, так і способи отримання прибутку. 	[120]
<p>Наша загальна модель складається з чотирьох елементів (вимірювань):</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Клієнт - хто наші цільові клієнти? В основі будь-якої бізнес-моделі завжди знаходиться клієнт! У цьому правилі не буває винятків! 2. Ціннісна пропозиція - що ми пропонуємо клієнтам? Це вимір включає в себе визначення пропозиції вашої компанії (товарів і послуг) і опис того, як ви задовольняєте потреби цільових покупців. 3. Ланцюжок створення вартості - як ми створюємо свої продукти? Щоб реалізувати ціннісну пропозицію, необхідно виконати ряд процесів і дій. Зазначені процеси і дії в поєднанні з відповідними ресурсами і засобами, а також їх розподіл по ланцюжку створення вартості складають цей вимір бізнес-моделі. 	[31]

Продовження таблиці 3.2.

4. Механізм отримання прибутку - чому компанія генерує прибуток? Або кажучи простіше: чому бізнес-модель ефективна з комерційної точки зору?	
<p><i>Бізнес-модель</i> є основою, структурною решіткою будь-якого бізнесу. Її визначають як:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) аналітичну методику, що дозволяє зрозуміти процеси, завдяки яким компанія заробляє гроші; 2) спосіб організації бізнесу в галузі, що відображає економічну логіку діяльності компанії та пояснює, як нові продукти, технології, організаційні новації створюють економічну цінність для споживачів, акціонерів, партнерів, як компанія отримує прибуток; 3) спосіб, у який компанія створює цінність для клієнтів та отримує від цього прибуток. <p><i>Інноваційною називають бізнес-модель</i>, що застосовується лише певною компанією галузі. Інноваційна бізнес-модель визначає сегмент споживачів, який не обслуговують існуючі оператори ринку; формування якісно нової пропозиції товару чи послуги змінює ланцюжок вартості та створює нові цінності для споживачів.</p>	[105]
<p>Елементами <i>інноваційної бізнес-моделі</i> є: зв'язок і стосунки з клієнтами; головна (базова) стратегія; стратегічні засоби, цінності мережі. Найважливішими перевагами моделі є трактування її елементів однаковою мірою як джерел інновації, ідентифікація істотних з погляду впровадження інновацій зв'язків між окремими елементами моделі, а також підхід, який трактує здатність до формування багатства (цінності) як найвищу мету інноваційної концепції бізнесу, становить критерій його оцінки.</p>	[12]
<p><i>Модель інноваційного розвитку підприємства</i> слід розглядати як вербальний або графічний опис підходів до організації та управління інноваційного процесу на підприємстві. Модель інноваційного розвитку підприємства – це сукупність спонукальних мотивів, рушійних сил і джерел, методів, інструментів, організаційно-управлінських та фінансових механізмів генерування й комерціалізації інновацій.</p>	[123]
<p>На основі вибраного фірмою процесу інноваційної діяльності, можна виділити такі моделі інноваційного підприємництва:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Інноваційне підприємництво, основане на внутрішній організації, освоюється всередині фірми її внутрішніми спеціалізованими підрозділами на базі планування і моніторингу її внутрішніх проектів. 2) Зовнішня організація інноваційного підприємництва на основі контрактів, коли замовлення на інновацію приймає стороння організація і здійснює певні стадії інноваційного процесу. 3) Здійснення інноваційного підприємництва на основі зовнішньої організації за допомогою венчурів, коли фірма, привертаючи додаткові сторонні кошти, засновує дочірні венчурні фірми. 	[240]

Джерело: складено автором

Узагальнюючи матеріал таблиці 3.2, слід підкреслити, що:

1) трактуванню змісту поняття інноваційної бізнес-моделі притаманні такі підходи:

– інноваційна бізнес-модель – це нова модель бізнесу, що є метою та результатом реінжинірингу бізнес-процесів. Слід підкреслити, що інноваційна модель у процесі її поширення та копіювання перетворюється у традиційну;

– інноваційна бізнес-модель – це сукупність взаємопов'язаних та упорядкованих бізнес-процесів інноваційної діяльності підприємств. Слід підкреслити, що і у цьому контексті визначальна роль у формуванні моделі також належить реінжинірингу бізнес-процесів;

2) у теперішній час визначення змісту бізнес-моделей та інноваційних бізнес-моделей є багатокритеріальним, при цьому пріоритетним є критерій ланцюжка цінності, що пропонується бізнесом клієнтам та забезпечує зростання вартості.

Обґрунтування моделей інноваційного підприємництва повинно, з одного боку, спиратися на основні критерії інноваційних бізнес-моделей, але, з іншого боку, враховувати специфіку інноваційного бізнесу. У цьому контексті важливим для визначення змісту моделей інноваційного бізнесу є критерій відкритості інноваційного процесу, що здійснюється суб'єктами інноваційного підприємництва. Основу аналізу моделей інноваційного підприємництва за цим критерієм складають концепція відкритих інновацій Г. Чесбро (Henry Chesbrough) [230; 231] та сучасні моделі інноваційного процесу.

За моделлю відкритих інновацій підприємство залучає ресурси та послуги незалежних учасників зовнішньої інноваційної мережі та передає їм функції, пов'язані з інноваційною діяльністю. Відповідно до моделі закритих інновацій «компанії мають генерувати ідеї, створювати на їх основі продукт, виходити з ним на ринок та займатися його розповсюдженням, обслуговуванням, фінансуванням лише за рахунок власних ресурсів [143].

За критерієм відкритості інноваційного процесу, якщо розглядати інноваційний бізнес як інтегровані бізнес-процеси складовими яких є структурні та функціональні бізнес-процеси, моделями інноваційного підприємництва є такі:

1. Відкрита модель інноваційного підприємництва – це відкритий для зовнішнього бізнес-середовища інтегрований бізнес-процес інноваційного підприємництва, що передбачає включення у структурні та функціональні, основні бізнес-процеси та субпроцеси бізнесу незалежних від підприємства учасників інноваційного процесу, поєднаних інноваційними мережами. За своїм змістом відкрита модель інноваційного підприємництва, що пропонується:

1) відповідає моделі відкритих інновацій і таким нелінійним моделям інноваційного процесу, як G4 – японська модель передового досвіду, яка спирається на паралельну діяльність інтегрованих груп і передбачає розвиток вертикальної (усередині підприємства) і горизонтальної (між підприємствами) інноваційної співпраці; G5 – модель стратегічних систем і мереж, що передбачає створення та функціонування внутрішніх і зовнішніх інноваційних мереж, що забезпечують ефективну співпрацю їх учасників у інноваційному процесі [272];

2) має характеристики еталонної інноваційної бізнес-моделі диригування, яка, як визначає Л. Федулова, започаткована на співробітництві з іншими компаніями на основі системи управління взаємовідносинами або управлінні мережею партнерів, кожний з яких зацікавлений у найкращих результатах. Диригенти розподіляють ризик і прибуток зі своїми партнерами, але зіштовхуються з небезпекою перетворення партнера в конкурента (приклади компаній: Apple, Boeing). Особливість моделі: технологічна перевага координатора [198].

2. Закрита модель інноваційного підприємництва – це закритий для зовнішнього бізнес-середовища (замкнутий) інтегрований бізнес-процес

інноваційного підприємництва, що спирається на внутрішнє середовище підприємства при здійсненні структурних та функціональних, основних бізнес-процесів та субпроцесів бізнесу та внутрішні інноваційні мережі. За своїм змістом закрита модель інноваційного підприємництва:

1) відповідає моделі закритих інновацій і таким лінійним моделям інноваційного процесу, як G1 і G2, що передбачають самостійне здійснення підприємством інноваційного ланцюжка: інноваційна ідея – інтелектуальний продукт-новація – дослідний зразок – дослідна партія – серійна інноваційна продукція; лінійна спряжена модель G3, що включає прямі і зворотні зв'язки учасників певних стадій інноваційного процесу у межах підприємства [272];

2) має характеристики еталонної інтеграційної інноваційної бізнес-моделі, що передбачає повний контроль підприємством інноваційного процесу з метою одержання лівової частки прибутку. Компанії беруть на себе більшу частину інвестицій й, відповідно, ризиків (приклади компаній: BMW, Intel). Особливістю моделі є значні первинні витрати [198].

Слід підкреслити, що еталонна інноваційна бізнес-модель ліцензування, за якої компанії бажають одержувати прибуток від своїх ідей та інтелектуальних активів, не вкладаючи кошти в комерціалізацію [198], не є моделлю інноваційного підприємництва, змістом якої ї саме комерційне впровадження інновацій. Щодо венчурної моделі інноваційного підприємництва [240], то вона є модифікацією відкритої бізнес-моделі, оскільки одним із основних бізнес-процесів венчурного інноваційного підприємництва є залучення коштів зовнішніх інвесторів, тобто, ця модель передбачає певний ступінь відкритості інноваційного процесу.

Формування та реалізація відкритої моделі інноваційного підприємництва спирається на процеси його цифровізації як напряму розвитку е-економіки, нової економіки масової співпраці через Інтернет [189], що включає сектори економіки, пов'язані, з веб-послугами. Цінність товарів в даному випадку обумовлена не їх недостатністю, а потенціалом, закладеним в

їх широкому розповсюдженні [31]. За визначенням О. С. Марченко, нова економіка масової співпраці є системою економічних відносин з продукування, розподілу, обміну і споживання різноманітних послуг через залучення через Інтернет ресурсів великої кількості людей та їх безпосередню участь у послуговій діяльності у якості продуцентів і споживачів різних послуг [113, с. 31].

У теперішній час традиційні моделі бізнесу B2B і B2C доповнюються моделями eB2eB («електронний бізнес-електронному бізнесу»); eB2eC («електронний бізнес електронному споживачу»).

Цифровізація бізнес-процесів є основою формування цифрових бізнес-моделей інноваційного підприємництва [18; 109], які, по-перше, є e-варіантом мережі відкритої моделі інноваційного підприємництва, впровадження якого у бізнес-практику передбачає застосування сучасних ІТ-технологій та Інтернет-ресурсів підприємництва та інноваційної діяльності;

По-друге, радикальних змін набувають мережі відкритого інноваційного підприємництва, що трансформуються у платформи інноваційного бізнесу. Як зазначають Алекс Моазед (Alex Moazed) і Ніколас Джонсон (Nicholas L. Johnson), платформа – це бізнес-модель, яка дозволяє об'єднати дві і більше взаємозалежні групи продуктів заради збільшення прибутку всіх учасників. Механізми роботи платформ радикальним чином відрізняються від традиційних прийомів ведення бізнесу, здебільшого ґрунтуються на світогляді ХХ століття, в яке просто не вписуються уявлення про сучасний рівень поширеності мережевих технологій. Простіше кажучи, платформи дозволяють споживачам і виробникам зв'язуватися між собою, щоб обмінюватися товарами, послугами і інформацією. Так платформи самі створюють нові ринки [119].

По-третє, платформенні бізнес-моделі інноваційного підприємництва є основою формування його екосистеми як сукупності мережевих взаємозв'язків і взаємодії внутрішніх та зовнішніх учасників інноваційного

процесу, що забезпечують пропозицію нової цінності споживачам та досягнення цілей учасників мережі. Автори практичного керівництва з побудови цифрових бізнес-моделей «Цифрова трансформація бізнесу. Зміна бізнес-моделі для організації нового покоління» Питер Вайл (Peter Weil і Стефані Ворнер (Stephanie Warner) стверджують, що цифровізація змушує компанії переходити від ланцюжків створення доданої вартості до екосистем і досягати глибшого розуміння потреб кінцевих споживачів [18].

По-четверте, формування цифрових моделей інноваційного бізнесу обумовлює структурні трансформації національної системи інноваційного підприємництва як сукупності суб'єктів підприємницької діяльності різних форм власності і організаційних форм, які здійснюють комерціалізацію інновацій, новим елементом якої є екосистеми інноваційного бізнесу.

Україна відстає від економічно розвинених країн світу в процесах цифровізації економіки, розвитку новітніх бізнес-моделей, інвестицій в новітні бізнес-технології. Але забезпечити ефективність та довгострокову стабільність соціально-економічного розвитку неможливо без розв'язання важливого завдання – комплексної модернізації економіки та створення умов активізації інноваційної активності господарюючих суб'єктів. Цифрова трансформація – це важливий та складний процес, але Україні потрібно орієнтуватися на довгострокову перспективу та прискорити процеси цифровізації економіки.

Рішення цього завдання знаходиться в площині створення дієвого механізму активізації інноваційного розвитку. Найважливішими елементами соціально-економічного механізму активізації інноваційного розвитку є наявність наукового потенціалу, інституційне забезпечення і виробничий потенціал. Їх ефективна взаємодія дозволяє консолідувати державні інтереси і завдання з інтересами інноваційно орієнтованих суб'єктів. На думку відомого вченого П. Єщенко, створення інноваційної моделі економіки в Україні потребує радикальної реформи науки та освіти, що обумовлює системні

сумісні зусилля з боку держави, бізнесу та суспільства, які сприяли би розробці Загальнонаціональної програми формування суспільства знань в Україні [65, с. 245].

У розвитку бізнес-середовища важливу роль в сучасних умовах відіграє просторовий фактор. Одним з головних механізмів забезпечення безперервного руху інновацій в економічних системах є кластеризація. Кластери дозволяють підвищувати продуктивність праці, економити ресурси, впроваджувати нові технології і мають властивість активізації інноваційного руху. Засновник кластерного підходу М. Портер характеризує кластер як групу сусідніх географічно взаємопов'язаних компаній і об'єднаних з ними організацій, що діють в певній сфері і взаємодоповнюють одна одну [268]. Шляхом взаємодії учасники кластеру збагачують і покращують свої конкурентні можливості, створюють нові ресурси розвитку. Інновації стають результатом кластеризації завдяки тому, що, по-перше, ядром кластера є центр генерування наукових знань (наукові та освітянські центри), якому притаманний значний інноваційний потенціал, а по-друге, з'єднання інноваційно-інтелектуального потенціалу всіх учасників кластера здатне забезпечити інноваційну синергію і можливість швидкого і результативного впровадження інновацій. Конкуренція, що виникає в рамках кластера, створює, по-перше, стимули для більш ефективного розвитку всіх його учасників, а по-друге, антистимули виникнення не добросовісної конкуренції за рахунок норм й правил, що існують в економічному просторі кластеру.

Саме кластеризація, на наш погляд, дозволяє ефективно, з одного боку, зняти частину невизначеності та ризиковості за рахунок забезпечення стабільності та варіативності, а також за рахунок диверсифікації ризиків між усіма учасниками кластерної структури, а з іншого боку, використовувати спонтанність і невизначеність як передумову інновацій .

Кластери допомагають здійснити перехід до нового технологічного та соціокультурного укладу, сприяють швидкому поширенню новітніх

технологій, впливають на характер і структуру взаємодії наукових, освітніх і фінансових інститутів, дозволяють більш якісно виявляти проблеми розвитку і позитивно їх вирішувати, знижують трансакційні витрати кругообігу ресурсів, породжують і поширюють управлінські інновації.

Кластерний інноваційний ланцюжок включає весь інноваційний кругообіг від розробки фундаментальної наукової ідеї до виробництва і реалізації готової продукції. Як зазначає Л. В. Левковська, В. Шовкалюк, «Інноваційний кластер формує певну систему поширення нових знань і технологій, забезпечує прискорення процесу трансформації винаходів в інновації, а інновацій – у конкурентні переваги, розвиток якісних стійких зв'язків між усіма його учасниками» [107, с. 119].

3.2. Інституалізація національної системи інноваційного підприємництва

У попередніх розділах ми неодноразово зверталися до ролі інституційного фактору в інноваційному розвитку. В даному розділі ми узагальнимо питання інституалізації національної системи інноваційного підприємництва.

У XXI столітті суттєвим чином зазнали зміни уявлення стосовно умов та джерел економічного зростання та розвитку. Ключовою умовою стають не ресурси та розмір капітальних вкладень, а інституційна структура та її вплив на стимули, потреби в інноваціях, винаходах, ефективної організації виробничого процесу, зменшенні трансакційних витрат, в створенні системи контролю за виконанням контрактів, визначенні та захисту прав власності, удосконаленні, а також мотивації до вказаних процесів.

Інститути відіграють роль базису любого суспільно-економічного утворення, з якого завжди починається трансформація системи. В таких

умовах, як устрій, так і зміни, удосконалення соціально-економічної системи передбачають звернення до інституційної системи.

Виходячи зі значення інституційного чинника сучасного інноваційного розвитку, виділимо основні причини актуалізації інституційного аналізу еволюції підприємницької діяльності:

1. Зміна наприкінці ХХ сторіччя парадигми економічного розвитку;
2. Накопичення невирішених завдань сталого економічного розвитку;
3. Наявність глобальних загроз існування людства в ХХІ столітті;
4. Зростання розривів економічного розвитку, технологічного оновлення, рівня та якості життя населення в різних країнах світу та всередині країн;
5. Інституалізація в розвинених країнах боргової, віртуальної, ігрової економіки з відповідною структурою по її обслуговуванню.

Дослідники питань інноваційного розвитку, конкурентних переваг одноставно вважають, що різниця у розвитку країн, темпах науково-технічного прогресу та якості життя населення пояснюється різницею в якості економічних інститутів [265; 270; 271].

Вплив інститутів на економічний розвиток багаторівневий. Позитивний зв'язок між якістю інститутів та інноваційним розвитком, широко освідченні в науковій літературі [277; 150]. Дослідники підкреслюють, що країни з більш якісними економічними інститутами спеціалізуються на продукції з більшою інтенсивністю інновацій, які забезпечують їм більш довгострокову конкурентну здатність.

Дослідники Х. Ебеке (Ebeke Christian), Л. Д. Омгба (Omgba Luc Désiré) та Р. Лаядж (Laajaj Rachid) вважають, що якісні інститути стимулюють робітників на продуктивну діяльність, інноваційну спрямованість, а не пошук ренти [254].

Економісти, не залежно від прихильності до різних наукових шкіл та різних поглядів на деякі економічні процеси, одноставні у розумінні відомої

ролі інститутів, інституційного середовища у економічному розвитку, та вважають за необхідне подальше удосконалення інституційних змін у напрямку підвищення їх якості. Але існують різноманітні оцінки якості інститутів. Наведемо найбільш розповсюджені оцінки (індикатори) якості інститутів.

Однією з ключових ознак економічних інститутів та інституційного середовища є «верховенство закону». На нашу думку цей показник узагальнює якість середовища – від його організації, регулювання економіки та довіри до існуючих інститутів, довіри підприємців між собою, між підприємцями та робітниками. Якісне інституційне середовище свідчить про якість економічних інститутів. Але за рахунок цього узагальнюючого показника Д. Асемоглу (Daron Acemoglu) та С. Джонсон (Simon Johnson) пов'язують якісні інститути з наявністю захищеності прав власності [242].

Центральне місце серед усіх економічних інститутів з точки зору впливу на економічний розвиток, за їх думкою, належить захисту прав власності. Незахищені права власності послаблюють привабливість економіки для інвесторів, знижують стимули інноваційного розвитку, створюють умови для поширення тіньової економіки, вилучення національного капіталу з національної економіки та переміщення його за кордон. Важливо не тільки захищати права власності та їх чітку специфікацію, але й фактично здійснювати таку специфікацію. Слабкий захист прав власності означає «провал держави».

Важливою характеристикою якості інституційного середовища є вільний, рівний доступ усіх учасників господарської діяльності до ресурсів та ринків. Сучасний ринок розвиває форми єдності різних рівнів економічної системи, веде до розширення трансакцій. До історично перших, які досліджував Р. Коуз, приєдналися соціальна, інформаційна та просторова. Сучасна економіка в цілому стає глокалізаційною. Це не означає, що вона спрощується, навпаки йде процес становлення стратегічного ринку з активною

участю світових інвестицій. Актуалізується феномен інтеграції, що формує ефективні структури виробничих факторів, локалізує їх і відповідно спрощує їх. В таких умовах слід зазначити самообмеження принципів конкурентного ринку на безмежних просторах глобального.

Що стосується економіки України, то слід зазначити наступне. Входження країни в глобальний простір було ускладнено трансформаційним спадом економіки, незавершеністю структурної перебудови. В національній економіці, на думку М. Зверякова, накопичилося багато протиріч, які не розв'язані досі. До таких дослідників відносить наступні:

По-перше, державу не переорієнтовано на приватний капітал, на інвестиційний ринок, інституційний розвиток за рахунок всебічних позитивних змін підприємництва. Виникла невідповідність потреби в інвестиціях в країні та втрати власного інвестиційного потенціалу української економіки.

По-друге, не були чітко розмежовані сфери державного та приватного підприємництва.

По-третє, державою не було створено інститутів підтримки реального сектору через банки розвитку, інвестиційні фонди та підтримки сфери матеріального виробництва інструментами грошово-кредитної політики.

По-четверте, держава не зупинила проблему майнової нерівності, що мала зайвий характер [75, с. 22-23].

Додамо до переліченого, що на початку XXI століття сформувалася ситуація, за якою перехід економіки на інноваційні реалії став неможливим за відсутністю «критичної маси» інтелектуального капіталу в країні та ефективного інституційного середовища. Така ситуація потребує створення нового сценарію економічного розвитку, стратегічною метою якого повинен стати інноваційний тип розвитку.

Такий тип розвитку вимагає прискореного оновлення технологічної основи виробництва, цифровізації економіки та обов'язково нарощування

інтелектуального капіталу. На нашу думку, саме останнє потребує особливої уваги з боку держави та громадянського суспільства. Інтелектуальний капітал – це високоосвічене суспільство з високим рівнем та якістю життя. Бо тільки за таких умов можливо створити атмосферу в якій розкривається креативний потенціал нації, існує висока довіра інституційного та особистого характеру. Вклад новітніх технологій в створення інноваційного типу розвитку необхідно доповнювати комплексом цивілізаційних та інституційних факторів, що супроводжують використання технологічних нововведень. Тільки в такій системній формі технології можуть забезпечувати інноваційний стрибок.

Таким чином слід відзначити, що сучасний інноваційний тип розвитку базується на наступних особливостях:

По-перше, в світовому господарстві актуалізуються інноваційні проекти, що базуються на інтеграційних процесах в економічному просторі. Особливими та найбільш затребуваними його форматами стають глокалізаційні.

По-друге, глокалізаційний формат просторової організації інноваційної діяльності вимагає відповідного інституційного його супроводу, створення нових правил гри, що приймаються усіма суб'єктами бізнес-проектів.

По-третє, сучасний інноваційний тип розвитку дрейфує у бік гуманістичного та інклюзивного принципів його здійснення. Новітні технології та цифрова економіка, штучний інтелект, редагування людського геному, та інше несуть в собі не лише великий потенціал, але й загрози. Завдяки поєднанню провідних технологій з гуманітарними знаннями можливо унеможливити негативні наслідки використання новітніх технологій.

На наш погляд, важливим аспектом соціально-економічного механізму активації інноваційного розвитку є встановлення тісного зв'язку між державними органами влади, що регулюють інноваційний розвиток, та інноваційними підприємствами. Інноваційний потенціал господарчих суб'єктів можна розширити, використовуючи механізми державно-

приватного партнерства та взаємодію зі стейкхолдерами та іншими агентами розвитку.

Розповсюдження інновацій відбувається більш динамічно за рахунок мереж соціальних, та ділових взаємозв'язків. Формування сучасних партнерських відносин між місцевою владою, діловими колами та центрами освіти є комплексним, і далеко не простим процесом. Вірно відмічено А. Ковальовим, що «важливою передумовою розвитку співпраці приватного бізнесу з державою є впровадження інноваційного менеджменту на рівні центральних та регіональних органів державної влади» [90, с. 132]. Інноваційне управління орієнтоване не лише на створення сприятливих умов інноваційної діяльності, але й на забезпечення ефективної взаємодії всіх учасників процесу.

Ефективним механізмом такої взаємодії є формування експертних панелей на базі освітянських та наукових центрів. Така співпраця завдяки участі в них наукових еліт отримує яскраво виражений інноваційний напрямок.

Встановлення ефективної взаємодії між суб'єктами національного господарства, що мають найбільший інноваційний потенціал, та органами влади вимагає інноваційної спрямованості стратегій розвитку не лише на рівні окремих підприємств, але й на рівні всієї держави. Без підтримки з боку органів влади неможливо забезпечити створення, розвиток, та якісне функціонування інноваційних підприємств.

Розвиток інноваційного підприємництва в Україні залежить від якості середовища його функціонування, а воно, в свою чергу залежить від інституціонального забезпечення інноваційного розвитку в Україні. Потрібні відповідні стратегічні документи та плани розвитку. В пакеті законодавчих документів потрібно чітко відобразити правове визначення інноваційної діяльності та преференції й пільги для інноваційної діяльності. Особливості розвитку інноваційної сфери, як справедливо зазначається у національній

доповіді НАН України «Інноваційна Україна - 2020» необхідно визначити в окремій стратегії науково-технічного та технологічного розвитку комплексні плани їх виконання [84]. Досвід європейських країн свідчить про прийняття ними національних стратегій та планів розвитку досліджень, розробок та інновацій. Наприклад Стратегія ФРН у сфері високих технологій, Національний план Іспанії з наукових досліджень розвитку і технологічних інновацій, Національна стратегія у галузі науки, технологій та інновацій Австрії, програма «Інноваційна економіка» Польщі, тощо.

Враховуючи темпи змінювання навколишнього середовища та особливий кризовий стан економіки України, перехід до інноваційного розвитку набуває особливої актуальності. Інноваційна політика повинна бути комплексною, пов'язаною, з одного боку, з державною політикою у сфері науково-технічної діяльності, освітою та наукою, а з другого боку, з економічною політикою, у тому числі зі сферою інвестиційної діяльності та промисловості. Саме такий підхід притаманний для розвинених країн світу. У Європейському союзі створена «тріадна політика», що відображає одночасне планування заходів у системі освіти, наукових досліджень, та інновацій.

Європейська інтеграція України потребує вивчення досвіду Європи з питань інноваційного розвитку та за можливістю – приєднання до нього. Загальноєвропейська інноваційна політика, що відображена в Стратегії Європейського Союзу «Європа – 2000. Стратегія розумного, сталого та всеосяжного зростання». Для реалізації інноваційної складової «Інноваційний Союз» передбачено впровадження наступних заходів [147; 255]:

- вибудова єдиного дослідницького європейського простору (основні напрями включають питання розвитку поновлювальних джерел енергії, забезпечення водними ресурсами, енергетичну безпеку, зміни клімату, охорони здоров'я, старіння населення, виробництва екологічно чистої продукції тощо);

- накопичення умов для ведення бізнесу та розвитку інновацій за рахунок формування Єдиного патентного бюро ЄС, спеціалізованого патентного суду з метою підтримки та захисту інтелектуальною власності;
- створення «Європейських інноваційних партнерств» для прискорення розвитку новітніх технологій;
- розвиток політичних інструментів ЄС для підтримки інноваційної сфери завдяки тісному співробітництву з Європейським інвестиційним банком, спрощенню адміністративних процедур для отримання фінансування (особливо фінансової підтримки малого та середнього підприємництва);
- зміцнення взаємозв'язків щодо реалізації інноваційної політики у системі «освіта – бізнес – наука».

Динаміка інноваційного розвитку залежить від наявності та якості інноваційного потенціалу, вірного визначення перспективних напрямів розвитку та формування на цій основі інноваційної політики інституційного супроводу. «Принципи інноваційної діяльності, - зазначає І. Подопригора, - повинні враховувати вплив зовнішнього середовища, глобалізації економіки та науково-технічної діяльності, основні досягнення науково-технічного процесу, національні та регіональні пріоритети, а також, безумовно, основні пріоритети і цілі розвитку...» [146]. Задля досягнення довгострокових цілей та пріоритетів необхідно спиратися на методологію Форсайта.

Форсайт – стратегічний інструмент довгострокового планування, що забезпечує високу інноваційну активність. Завдяки наявності в його арсеналі багатьох методів, що дозволяють проводити довгострокове прогнозування, визначати дієві стратегічні орієнтири, проектувати функціонування сегментів, секторів, регіонів та національної економіки, він розширює горизонти майбутнього планування. Форсайт заснований на активному, творчому передбаченні майбутнього, він є важливим інструментом кластерної та глокалізаційної просторової інноваційної діяльності, що дозволяє визначити

найбільш пріоритетні напрямки довгострокового розвитку і максимально реалізувати інноваційний потенціал економіки.

Особливої актуальності в умовах бурхливого розвитку технологій є визначення можливостей участі України в науковій сфері, тому потрібне інституційне сприяння міжнародній співпраці в даній сфері. Актуалізується визначення можливостей країни в інноваційних програмах, що реалізуються в ЄС. Наведемо приклади участі України у відповідних програмах.

По-перше, це програма «Горизонт – 2020», що є рамковою програмою наукових досліджень та інновацій. З 2015 року Україна є асоційованим членом Рамкової програми ЄС з фінансування науки та інновацій із загальним бюджетом 80 млрд. євро. Переваги такого членства пов'язані з тим, що українські учасники мають рівноправний статус поряд з європейськими партнерами, що відкриває можливості виходу на рівень партнерства з іншими учасниками країн ЄС у сфері науки та технологій. Завдяки цьому українські науковці залучаються до спільних європейських наукових досліджень.

Діючі програми транскордонного співробітництва «Польща – Білорусь - Україна», «Угорщина – Словаччина – Румунія - Україна», програми «Південно-Східна Європа», «Центральна Європа» та ін., спрямовані на розвиток інноваційної спроможності, захист та покращення навколишнього середовища, а також підтримку співробітництва між країнами.

Сучасне інституційне середовище економіки України характеризується високим рівнем невизначеності і нестабільності, що спричинені як некоректною стратегією переходу економіки від командно-адміністративної до ринкової, а відповідно й кардинальними змінами в інституціональній структурі господарства країни, так й незадовільними інституційними трансформаціями, що не відповідають сучасним вимогам розвитку. Однак досвід трансформації економік країн пострадянського простору показує, що інституціональний аспект трансформації відіграє визначну роль, навіть порівняно з економічною політикою.

Як відомо, інститути підприємництва та інші складники інноваційної інфраструктури формують обмежувальні рамки, стабільне середовище для розвитку економіки інноваційного типу [138, с. 6]. Підприємство сфери інновацій – це економічний інститут, для якого характерними є відповідні соціальні, правові, морально-етичні норми, відносно стійка сукупність ринково-орієнтованих стереотипів поведінки інноваторів, що підкріплюється відповідними очікуваннями та системою санкцій [138, с. 375]. Визначальне місце у структурі такого підприємства займає система норм, що відображає: відносини власності між суб'єктами господарювання, головний тип виробництва інноваційних товарів, типові форми і способи обміну, морально-етичні стандарти, норми поведінки у сфері інноваційної діяльності.

Є. Болотіна наголошує на тому, що суб'єктами інституціоналізації ринкової інфраструктури можуть бути держава, підприємницька структура, домогосподарство (індивід). На її думку, імпліцитний суб'єкт – це індивід, від особи якого відбувається інституціоналізація, тобто експліцитно невиражений. Останній наділений повноваженнями і волею для інституціонування намірів імпліцитних суб'єктів. Реальний та імпліцитний суб'єкти можуть не збігатися, а це призводить до того, що від особи імпліцитного суб'єкта приймаються рішення, які суперечать інтересам останнього. Головною причиною названих суперечностей є значне відставання інституціональних змін від потреб реформування економіки [15, с. 7].

В умовах ускладнення процесів та відносин на всіх організаційних рівнях соціальної взаємодії синергетичний ефект можливий тільки на основі розвитку інституційного середовища країни та підвищення його дієвості в напрямі забезпечення оптимального інтегрування інтересів суб'єктів господарювання на спрямування їхніх ресурсів на забезпечення конкурентоздатності національної економіки. Саме за таких умов, умов врахування інтересів кожного в господарській діяльності, по-перше,

розкривається потенціал кожного, по-друге, створюється ефект синергії, по-третє, знижується напруга суперечності між суб'єктами, у тому числі й експліцитно невиражених.

За Д. Нормом та А. Девісом, інституційне середовище – це сукупність основоположних економічних, соціальних та юридичних правил, які створюють базис для виробництва, розподілу та споживання обмежених благ вищого та нижчого порядків [131, с. 78]. Інституційне середовище формує перш за все сукупність стійких економічних та соціальних зв'язків між людьми, норми та правила, за якими діють економічні агенти, реалізується конкретний спосіб господарювання. Схематично інституційне середовище можна охарактеризувати за допомогою головних чинників його формування (див. рис. 3.1).

Рис. 3.1. Вплив інститутів на потенціал інноваційного розвитку

Джерело: складено автором

Характеристиці інституційних режимів – інклюзивного та екстрактивного – сьогодні приділяється багато уваги. Починаючи з робіт Д. Асемоглу та Дж. Робінсон [3; 4] учені різних країн світу, включаючи й

українських, шукають рецепти створення ефективних інклюзивних економічних інститутів [9; 33; 75].

Не вдаючись у детальний аналіз змісту цих інституційних режимів, відзначимо, що в умовах домінування інклюзивних інститутів, економіка здатна на інноваційний розвиток, перехід на новітні цифрові технології. Інклюзивне інституційне середовище – це середовище, у якому є справедливий доступ до ресурсів, розкривається потенціал кожного суб'єкта господарювання, існує режим включення всіх членів суспільства у відтворювальний процес.

Як показано на рис. 3.1, трансформація інституційного середовища залежить від різних факторів. Вплив природно-географічних факторів на інституційне середовище стабільний (за винятком глобальних природних катаклізмів – зміни клімату, пандемії тощо). Природно-географічні та соціально-культурні фактори формують менталітет, поведінкові стереотипи і завдяки еволюції неформальних інститутів впливають на формальні інститути. Найбільш рухливим у цей час є політичне й економічне середовище. Саме воно і впливає на нормотворчість у реальному часі.

Нагадаємо, що інститути – це розроблені людьми формальні (закони, конституції) і неформальні (договори і добровільні кодекси поведінки) обмеження, а також фактори примусу, що структурують соціальну взаємодію. За Д. Норттом, лауреатом Нобелівської премії, інститути визначають «правила гри» в суспільстві [131, с. 37].

В інституційному середовищі поступово змінюються всі фактори, але рушійними та такими, що змінюються в короткостроковому періоді, стають формальні інститути. Вони створюються свідомими діями соціальних груп і визначаються державою як нормативно-правові акти та легітимні організації.

У структурі інституціональної матриці головним елементом виступає держава. Саме держава створює та впроваджує політику у сфері регулювання діяльності суб'єктів. При цьому інституціональну підтримку інноваційного

підприємництва можна визначити як стимулювання державою та іншими суб'єктами створення найбільш ефективних формальних і неформальних інститутів, які сприяють розвитку такого підприємництва за допомогою мінімізації трансакційних витрат [139, с. 88].

Серед малих підприємств, які займаються інноваційною діяльністю в Україні, поширення набуває їх особлива форма - венчурні підприємства. Венчурні підприємства відрізняються невеликою чисельністю працівників, високим науковим потенціалом, гнучкістю до мінливого інституціонального середовища та цілеспрямованою активністю. Насамперед венчурні підприємства розвиваються у сферах наукових досліджень та розробок, створення і впровадження інновацій, пов'язаних із підвищеним ризиком [100, с. 167].

Венчурні підприємства за джерелом фінансування можуть бути трьох типів: незалежний (чистий) венчур (створюється у формі акціонерного товариства); зовнішній венчур (великі корпорації створюють впроваджувальні фірми); внутрішній венчур (на підприємствах створюються внутрішні венчурні відділи, такі як науково-дослідні бюро, дослідно-конструкторські бюро, науково-промислові відділи).

Українські венчурні підприємства використовують матеріально-технічну базу, що залишилася їм у спадок із радянських часів, і тому їм досить важко конкурувати із іноземними підприємствами, що просувають на ринок сучасні інноваційні проекти [100, с. 170].

У таких умовах недостатність фінансування стає серйозною загрозою незадовільного формування креативного потенціалу та створення сприятливого середовища для його використання в національній економіці, тобто формування інституційного середовища розповсюдження інновацій.

Оцінку якості такого середовища можна визначати за глобальним індексом конкурентоспроможності талантів [257]. Згідно з Рейтингом, за цим індексом Україна в 2019 році займала 37 місце. Світовими лідерами індексу

конкурентоспроможності талантів є США, Німеччина, Швейцарія [280]. На нашу думку, саме цей показник у подальшому буде визначати, чи вдасться Україні ефективно включитися в нову технологічну революцію, створити цифрову економіку. В Україні рівень впровадження інновацій все ще досить низький, за рівнем технологічності українська промисловість на третину позаду від показників країн ЄС. Інноваційна галузь не стала більш привабливою для вітчизняних та іноземних інвесторів. Це підтверджується й місцем України в рейтингу країн світу за рівнем інноваційної діяльності (див. табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Рейтинг країн світу за рівнем інноваційної діяльності

Місце в рейтингу	Країна	Місце в рейтингу	Країна	Місце в рейтингу	Країна
1	Швейцарія	11	Південна Корея	28	Чехія
2	Швеція	12	Ірландія	33	Угорщина
3	США	13	Гонг-Конг	36	ОАЕ
4	Нідерланди	14	Китай	37	Словаччина
5	Англія	15	Японія	39	Польща
6	Фінляндія	16	Франція	46	Росія
7	Данія	17	Канада	47	Україна
8	Сінгапур	18	Люксембург	58	Молдова
9	Німеччина	19	Норвегія	65	Катар
10	Ізраїль	20	Ісландія	72	Білорусь

Джерело: складено автором за даними [257].

Щоб оцінити стан інноваційного розвитку в Україні звернемося до рейтингу Global Innovation Index 2019 [257]. Цей показник досліджує

інноваційний клімат країн. У 2019 році було оцінено 129 країн за рівнем розвитку інновацій.

За цим індексом лідирує Швейцарія, Швеція, США, Нідерланди, Великобританія. Україна займає 47-ме місце, увійшовши до ТОП-3 країн економічної групи *lower-middle income*. Україна посідає 32-ге місце серед 39-ти країн Європи.

Україна має досить гарні результати в галузі знань та технологій та найслабші показники в інфраструктурі. За співвідношенням учнів та вчителів Україна посідає 3 місце у всьому світі. За рівнем створення нових знань і нематеріальних активів Україна посідає 17-те місце, за показником корисні моделі за походженням – перше місце.

До слабких сторін України відносяться такі показники: Україна займає 110-те місце за показником сприятливості політичного середовища, за екологічною сталістю – 120-те, політична і операційна стабільність – 125-те місце, ефективність уряду – 95-те місце, верховенство права – 107-ме місце, вирішення проблеми неплатоспроможності та інвестиції – 115-те місце.

Згідно з даними Звіту Венчурного фонду *Aventures Capital* за підсумками дослідження *Dealbook of Ukraine* загальний обсяг інвестицій в українські ІТ-компанії становив 265 млн. дол. у 2017 році, що на 231 % більше показників 2016 року. У 2017 році було укладено 44 угоди, а в 90 % провідними були іноземні інвестиційні фонди (наприклад, *General Catalyst*, *JVP*, *Spark*, *Almaz Capital*), але за участю українських інвесторів. Загальний обсяг інвестицій в українські ІТ-компанії за останні 5 років становив 630 млн. дол., у тому числі за участю провідних світових інвесторів, що свідчить про стійкий розвиток галузі навіть в умовах економічних та політичних проблем в країні [205, с. 60].

Слід зазначити, що Україна намагається створити сприятливі умови для інноваційного розвитку. Для фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності удосконалюється інструментарій фіскально-бюджетного регулювання. Цьому напряду присвячено низку документів: Закон України

«Про інноваційну діяльність», Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», Закон України «Про наукові парки», Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», відповідні розпорядження Кабінету Міністрів «Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи, «Про схвалення Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері» тощо. Незважаючи на те, що в Україні на законодавчому рівні приділяється значна увага інноваційному підприємництву, слід зазначити, що дотепер ще не вдалося сформувати сприятливе для його розвитку інституційне середовище.

Ефективність інноваційного розвитку, підвищення національної конкурентоспроможності в умовах становлення цифрової економіки багато в чому буде визначатися успіхами технологічного оновлення виробництва, створенням відповідного інституційного середовища.

Цифрова економіка є одним з найголовніших трендів XXI століття. Базуючись на глобальних інформаційно-комунікаційних мережах, що об'єднують усіх суб'єктів (виробників, споживачів, партнерів, клієнтів, молодих, та зрілих) в єдиний господарчий механізм, цифрова економіка суттєво впливає на усю систему соціально-економічних відносин. Як результат четвертої промислової революції цифрова економіка забезпечує національну конкурентоспроможність та безпеку, створює унікальні можливості розвитку людини, стимулює інноваційні та креативні індустрії.

Цифрова економіка не приходить на зміну економіки, як такої, вона її змінює та формує нові передумови інноваційного розвитку. Техніко-технологічні нововведення настільки революційні, що вони здатні перебудувати економічні відносини, та господарський механізм, сутність та форми підприємництва, значення та роль сучасних інновацій. Саме тому в ній особливу роль відіграє інституційний фактор.

Наприкінці XX століття Дж. Ф. Мур сформулював концепцію підприємницької екосистеми (business ecosystems). До її складу увійшли

компанії, постачальники, споживачі, конкуренти, взаємозв'язок з якими дозволяє досягти найкращих результатів [263].

До основних наслідків проникнення цифрових технологій в економіку слід вважати кардинальне зниження трансакційних витрат, особливо витрат пошуку інформації та створення договорів [276]. Поряд з цим слід очікувати виникнення форм бізнесу, які виключають посередників, появу можливості прямої взаємодії споживачів з постачальниками. Цифровізація економіки сприяла появі видів бізнесу та процесів зі зростаючою віддачею від масштабу, а не зі спадаючою (Corallo), як в галузях ринкової економіки та в традиційних економічних моделях. Використання технології блокчейн та шифрування дозволить знизити втрати опортуністичної поведінки. Інструментами цифрової трансформації, що дозволять інноваційному бізнесу стати частиною бізнес-екосистеми – є цифрові платформи, використання яких стає як рушійною силою зростання внутрішнього продукту країни, так і реальної доданої вартості. Відмітимо, що на початку нового тисячоліття основним фактором зростання на відміну від попереднього періоду, де фактором зростання були управлінські та фінансові технології, стають високоінтелектуальні технології. Компанії цифрового сектора виходять на перший план та стають інноваційними провідниками, та створюють точки зростання.

В умовах цифровізації економіки з'являються нові правила гри для бізнесу. В цифровій бізнес екосистемі змінюються структури підприємницької діяльності, здійснюється перехід до мережевої економіки, економіки знань, що продукує постійні інновації, глобальні ланцюжки доданої вартості. Можливо констатувати, що поступово підприємництво, включаючи й інноваційне, стає цифровим, проходячи шлях цифровізації (digital transformation).

Такий процес потребує особливої уваги до інституційного супроводу.

Україна активно залучається до процесу цифровізації економіки. Як показує практика, цифрова економіка охопила, перш за все торгівлю, фінансовий сектор, агропромисловий комплекс, державне управління.

В умовах розбудови цифрового суспільства під інноваційною системою, вважає Л. Федулова, слід розуміти мережу взаємодіючих у господарюючій системі суб'єктів з метою створення, поширення й використання цифрових технологій як реалізованих знань [205, с. 60]. На рис. 1 Додатку А подана концептуальну модель інноваційної системи формування новітнього техніко-економічного устрою [205, с. 50].

Розглядаючи перспективи створення в Україні національної інноваційної системи (НІС) Н. Якубовський бачить наступним чином роль держави, яка, на його думку, має сприяти:

- об'єднанню науково-дослідних установ академічного, вузівського та корпоративного секторів;
- залученню до їх складу матеріально-технічної бази підприємств і фірм наукового та інноваційного профілю, проектно-конструкторських організацій, дослідних полігонів, будівель і споруд;
- посиленню цільового використання інформаційно-комунікаційних структур, а саме - наукових фондів, бібліотек, баз даних, комп'ютерних мереж, патентних бюро, виставкових комплексів і рекламних агентств;
- організації та розвитку служб сервісу, комерціалізації та фінансового (венчурного) забезпечення наукової та інноваційної діяльності [239, с. 13].

Перетворення України у високотехнологічну державу знаходиться в площині відповідей на сучасні виклики, вибору вірних пріоритетів та вироблення відповідних ним стратегічних засад інформаційно-технологічного розвитку.

Умовою подальшого розвитку української НІС обов'язково має бути, на думку Л. Федулової, стратегічний комунікаційний супровід процесів, тобто сприяння формуванню відкритого комунікативного простору (інноваційної

екосистеми) на базі новітніх технологічних платформ. Базовою технологією реалізації комунікаційних стратегій у дискурсі інновацій є Інтернет, новітні параметри розвитку якого забезпечують інтеграцію світових НІС [205, с. 51]. Передумови формування НІС у форматі науково-методологічного забезпечення й практичного підґрунтя для розвитку цифрових технологій та інформаційно-комунікаційних технологій активно створюється в Україні.

Завдання по створенню нового флагмана НІС для України полягають, перш за все, в створенні сприятливого інституційного середовища розвитку інноваційного підприємництва задля підвищення ефективності економіки на новій технологічній основі. Відповідна нормативно-правова база повинна бути гнучкою та динамічною, базуватися на оптимізації інтересів держави, бізнесу, та громадянського суспільства та направленою на поширене використання цифрових технологій. З цією метою треба більше уваги приділити прогностичній діяльності. Нажаль форсайт національної економіки на липень 2020-2030 рр. ігнорує тенденції сприяння інноваційній економіці, розвитку інноваційного підприємництва та людського капіталу, що суттєво знижує темпи цифровізації економіки (див табл. 3.4).

Інноваційний розвиток, з одного боку, завжди несе в собі оновлення, зміни, пошук, а з іншого боку, інноваційні підприємства для здійснення ефективної інноваційної діяльності потребують стійкого інституційного середовища, що знімає невизначеність функціонування та еволюції інноваційного підприємництва. У разі нездатності держави забезпечити відповідний рівень нестійкості та передбачуваності у функціонуванні інститутів, підприємства змушені будуть знижувати свою інноваційну активність, та перенаправляти ресурси на зниження невизначеності внутрішнього та зовнішнього середовища. Не можна не погодитись з цього приводу з авторами доповіді «Імплементация високих технологий в экономику Украины» [82].

Таблиця 3.4

Головні кластери майбутньої економіки України та пріоритетність їх внеску в загальне зростання

№	Кластер економіки	Внесок в загальне зростання економіки (%) 2015–2020	Внесок в загальне зростання економіки (%) 2020–2030	Оцінка внеску в загальне зростання економіки (1–10) 2015–2020	Оцінка внеску в загальне зростання економіки (1–10) 2020–2030	Часовий інтервал зростання кластера економіки (роки)
1	Аграрний сектор	14	17	6.0	7.0	2015–2020
2	Військово-промисловий комплекс	13	15	5.0	6.0	2015–2030
3	Інформаційно-комунікаційні технології	8	12	4.0	5.5	2015–2020
4	Створення нових речовин і матеріалів, нанотехнології	7	12	4.25	5.5	2020–2025
5	Енергетика	7	11	4.0	4.5	2017–2025
6	Високотехнологічне машинобудування	6	8	3.5	4.0	2020–2025
7	Розвиток транзитної інфраструктури	2	5	2.0	3.0	2020–2030
8	«Науки про життя» (біомедична інженерія, клітинна медицина, фармація)	1	5	1.5	3.0	2020–2025
9	Туризм	2	5	2.0	3.0	2017–2025
10	Інші кластери економіки	40	10	9.5	4.25	2017–2030

Джерело: складено автором за даними [214].

В силу чого перманентні реформи вітчизняної економіки згубно впливають на інноваційну активність суб'єктів господарювання. Вони вимушені постійно пристосовуватись до нових умов, а технологічне

оновлення часто зводиться до інерційних форм, а не стає оновленням на базі проривних технологій. Особливо це характерно для великих підприємств. Як зазначають автори доповіді «Імплементация високих технологій в економіку України» (см. попередню зноску) альтернативою панування консервативного напрямку розвитку може стати не відмова від покращуючих інновацій у бізнесі, а доповнення її моделлю гнучкого інноваційного бізнесу у секторі малих та середніх підприємств. Як вважає В. Геєць інноваційні форми підприємництва в Україні розвиваються поза державного впливу та контролю [32, с. 4].

Громадська активність, соціальний капітал – дійсно важливі ресурси інноваційного розвитку, але без ефективної участі держави, спрямування її політики на підтримку інноваційного підприємництва важко досягти бажаних результатів. Вважаємо, що в умовах цифровізації економіки роль держави змінюється. Вона повинна поступово перетворитися з суб'єкту ринкового простору в його організатора. Тим самим, на нашу думку, зростає роль держави в створенні відповідного інституціонального середовища.

В сучасних умовах, як відзначається у доповіді «Імплементация високих технологій в економіку України», сформувалися негативні тенденції звуженого формату у відтворенні сфери науки і техніки, що веде до поступової втрати національного технологічного й інноваційного потенціалу. Поряд з цим існує негативна тенденція зниження вітчизняної науково-дослідної бази [84, с. 4]. Якщо цю тенденцію не перебороти, то Україна може перетворитися в країну стійкої технологічної залежності.

Науковці В. Геєць, А. Гриценко, П.Єщенко, І. Єгоров, та інші приділяють питанню компліментарності та ринку особливої уваги [84; 66].

Виходячи з того, що Україна відноситься до країн з неусталеними ринковими відносинами, а суспільство має транзитивний стан в умовах посилення світової конкуренції, держава повинна забезпечувати деякі специфічні умови інноваційного розвитку, які відповідають необхідності дотримання Україною обраного руху до правової держави та соціальної

ринкової системи. Особливого значення знає в умовах принципової невизначеності подальшого глобального розвитку останнього періоду вирішення вкрай важкого завдання збереження та зміцнення національної суб'єктності, як головної умови безпеки та стійкого розвитку економіки України.

Прискорення розвитку інноваційного підприємництва вимагає від держави надання особливої актуальності в створенні комфортного інституційного середовища для суб'єктів інноваційної діяльності. Для цього середовища найважливішими характеристиками стають інклюзивність та високий рівень довіри. Інклюзивне зростання економіки, на нашу думку, є передумовою інноваційного прогресивного розвитку суспільства [83].

Інклюзивний розвиток в сучасних умовах – джерело економічного процвітання, багаторівневий, та багатофакторний процес, основою якого є інновації, максимальна зайнятість, включення усіх суб'єктів господарювання до нього, та їх взаємодія. У країнах Європи концепція інклюзивного зростання (inclusive sustainable growth) отримала широку популярність. Її базові положення спочатку вироблялися рядом вчених і академічних кіл. Ці положення були розвинені учасниками комісії по зростанню і розвитку під керівництвом лауреата Нобелівської премії М. Спенсера, який підготував доповідь «The growth report. Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development» [281].

У доповіді виявлені ключові фактори та політичні важелі, що здатні допомагати країнам домогтися високого, стійкого та інклюзивного зростання; поданий найбільш повний аналіз тих інгредієнтів, які будучи використані в правильному для цієї країни поєднанні, можуть забезпечити економічне зростання і витягнути населення країни з бідності. Ще одну загрозу інноваційному розвитку національної економіки представляє суб'єктна протидія змінам, що породжує високі трансакції інноваційного обігу та

декоординацію інноваційної діяльності. Інноваційна діяльність формує підхід до управління інноваціями, як до постійних змін.

Протидія змінам та низький рівень довіри взаємопов'язані між собою. Відсутність довіри є головним джерелом протидії змінам, зниження інноваційної активності. Значним негативним фактором в цьому випадку є недостатня ефективність законодавчого регулювання інноваційної діяльності національних суб'єктів. Вважаємо, що попередити протидію змінам здатна системна інноваційна політика держави, спрямована на розширення меж культури та якості національного людського креативного потенціалу, інституційне забезпечення інноваційного розвитку.

Наявність високого рівня людського потенціалу є вихідною умовою успішності інноваційного розвитку, тому його збереження і примноження потребує виваженої державної підтримки, консолідації зусиль всіх суб'єктів національного господарства. Консолідація зусиль забезпечується за рахунок згуртованості суспільства та високої концентрації довіри.

Довіра є механізмом плідної співпраці окремих господарюючих суб'єктів. Таке соціальне співробітництво дозволяє більш ефективним чином реагувати на зовнішні зміни, мінімізує невизначеність і ризики, сприяє досягненню поставлених цілей, приносячи соціально-економічний ефект для кожної зі сторін. Довіра є важливою характеристикою інноваційного середовища, яка забезпечує успішність інноваційного співробітництва і швидке поширення інновацій за рахунок розширення можливостей взаємодії. Низький рівень довіри в суспільстві є серйозною перешкодою інноваційної активності.

Ще одну загрозу інноваційному розвитку національної економіки представляє суб'єктна протидія змінам, яка породжує високі трансакції інноваційного обігу та декоординацію інноваційної діяльності. Інноваційна діяльність формує підхід до управління інноваціями як постійними змінами. Протидія змінам і низький рівень довіри взаємопов'язані між собою.

Відсутність довіри є головним джерелом протидії змінам, зниження інноваційної активності. Вагомим негативним чинником в цьому випадку виступає і недостатня ефективність законодавчого регулювання інноваційної діяльності національних суб'єктів. Вважаємо, що запобігти протидії змінам здатна системна інноваційна політика держави, направлена на розширення меж культури і якості національного людського креативного потенціалу, інституційне забезпечення інноваційного розвитку.

Висновки за розділом 3

Формування інтегративного типу НСП України обумовлює необхідність створення дієвого соціально-економічного механізму активізації інноваційного розвитку, спрямованого на подолання обмежень, пов'язаних з домінуванням екстрактивних інститутів та монопольною владою великого бізнесу, низькою підтримкою малого та середнього бізнесу з боку держави, низькою інвесторською активністю та соціальною відповідальністю бізнесу, його тінізацією, нерозвиненістю національного ринку інновацій. Його основними елементами є науковий та виробничий потенціали, інституційне забезпечення, ефективна взаємодія яких дозволяє консолідувати державні інтереси і завдання з інтересами інноваційного бізнесу. Важливим є встановлення тісного зв'язку між державними органами влади, що регулюють інноваційний розвиток, та суб'єктами інноваційного бізнесу.

Багато процесів, пов'язаних з переходом до інноваційної моделі розвитку, носять в основному спонтанний, непередбачуваний і малокерований характер.

Розвиток інноваційної діяльності – один з основних шляхів виходу економіки України з кризової ситуації і отримання високого рівня прибутку підприємствами. Суттєвим зовнішнім фактором є відсутність сталої державної політики і підтримки сфери інвестиційно-інноваційної сфери. Для

інвестування в Україну необхідно слідувати усім світовим цифровим трендам, що й має відбутися завдяки переходу до цифрової економіки.

Інституційне середовище сприяє не тільки зростанню людського потенціалу, але й ефективному конвертуванню його в людський капітал. Саме такий процес знаходиться на шляху інноваційної моделі національної економіки з переважанням високотехнологічних виробництв.

Україна має хороші результати інноваційності за показниками, що характеризують освітній потенціал, людський капітал і дослідження. При цьому гальмування інноваційного розвитку відбувається через несприятливе політичне середовище, екологічну нестабільність, операційну нестабільність, неефективність уряду, проблеми із верховенством права, невизначеністю статусу неплатоспроможності та гарантування інвестиції. Подолання перешкод формування національної системи інноваційного підприємництва є важливою умовою розвитку національної економіки, що диктує необхідність удосконалення інноваційної політики держави.

Активна залученість держави до розбудови національної інноваційної системи дозволить подолати наступні перепони: недостатнє використання можливостей щодо участі у міжнародних програмах; невідповідність між положеннями Цивільного кодексу України, які регулюють відносини інтелектуальної власності та спеціальними актами з цього питання, обмежена ефективність інноваційної інфраструктури, недостатній розвиток венчурного фінансування в Україні та проблеми правового захисту власності іноземних інвесторів. Покращенню ситуації сприятиме налагодження державно-приватного партнерства, яке стосовно інноваційної сфери є організаційною формою співробітництва держави та бізнесу зі здійснення інноваційних проєктів у певних сферах національної економіки на договірних засадах.

Основні положення розділу викладено у статтях автора [195], [196], [222].

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення важливого наукового завдання щодо обґрунтування змісту та місця підприємництва в структурі національної інноваційної системи, розробки практичних підходів стимулювання інноваційного розвитку в умовах цифровізації економіки. Результати дослідження дають змогу зробити такі висновки:

1. Інноваційна спрямованість соціально-економічного розвитку здійснюється в умовах глокалізації, що визначає потребу комплементарного поєднання основних компонентів інноваційної діяльності, діалектики глобального та локального підходів до міжсекторального співробітництва з метою досягнення очікуваного результату.

2. Зміст інноваційного підприємництва як економічної категорії є багаторівневим: базовий рівень формують сутнісні ознаки інновацій, інноваційного процесу, інноваційної діяльності та підприємництва; актуальний рівень – їх інтегративна цілісність, що знаходить своє втілення у специфічних характеристиках інноваційного підприємництва як соціально-економічного явища, ділової активності (бізнесу) інноваторів та системного бізнес-процесу:

- система економічних відносин з приводу комерціалізації та капіталізації інтелектуальних результатів інноваційної діяльності відповідно до стадій інноваційного процесу, складовими якої є відносини інтелектуальної власності, комерційного обміну інтелектуальних продуктів-новацій, використання інновацій як ресурсів бізнесу, виробництва інтелектуального товару (інтелектуального виробництва), співпраці учасників інноваційних мереж, основу яких складають інтегровані моделі інноваційного процесу, дифузії інновацій, формування та розподілу підприємницького доходу суб'єктів інноваційного бізнесу;

- діяльність економічних суб'єктів з комерціалізації інновацій, що охоплює всі стадії і сфери інтегрованого інноваційного процесу у формах комерційного обміну, комерційного впровадження (використання), дифузії і капіталізації інтелектуальних новацій-товарів (інноваційних продуктів) як ресурсів інноваційної діяльності з метою досягнення певних соціально-економічних результатів їх виробниками і споживачами та отримання прибутку;

- сукупність упорядкованих та координованих бізнес-процесів комерціалізації та дифузії інновацій – результатів інноваційного процесу шляхом трансформації різних видів інтелектуальних новацій – ресурсів інноваційного бізнесу у нововведення – товари, які є об'єктом ринку інноваційної продукції, послуг, робіт.

3. Трансформація сучасного інноваційного підприємництва як складний соціально-економічний процес потребує оновлення методології дослідження, використання принципів міждисциплінарних зв'язків, врахування сучасних тенденцій розвитку. Теоретичною основою оновлення методологічної бази дослідження стає новий формат глокалізації, що визначає особливості інтеграції національних інноваційних систем до глобальних мереж.

4. Залежно від стадії інноваційного процесу, його суб'єктів та інноваційного продукту, що комерціалізується, основними взаємопов'язаними моделями інноваційного бізнесу є:

- академічне інноваційне підприємництво (АІП) як а) діяльність закладів наукової та освітньої сфер з комерціалізації інноваційних продуктів з метою задоволення попиту на них економічних агентів та отримання доходу та інших вигод; б) складова екосистеми інноваційного бізнесу регіонального та національного рівнів. АІП є внутрішнім, якщо інноваційні продукти впроваджуються їх розробниками у власному академічному середовищі (вертикальний трансфер); зовнішнім, що спирається на комерційний обмін

інноваційних продуктів з національними та міжнародними суб'єктами інноваційної діяльності (горизонтальний трансфер);

- виробниче інноваційне підприємництво (ВІП) – систематична діяльність підприємців у різних сферах господарювання, з впровадження інновацій у власний бізнес (виробничий, комерційний, фінансовий та ін.) як ресурсу, що забезпечує отримання прибутку, зростання ефективності та конкурентоспроможності;

- комерційне інноваційне підприємництво (КІП) як бізнес з посередництва у горизонтальному трансфері інноваційних продуктів через ринок інновацій;

- соціальне інноваційне підприємництво (СІП), спрямоване на впровадження соціальних інновацій з метою досягнення певних соціальних змін та отримання прибутку.

5. Національна система інноваційного підприємства (НСІП) як екосистема інноваційного бізнесу та підсистема національних інноваційних систем відповідно до взаємопов'язаних підходів до визначення її змісту, структури та функцій – системного, територіально-галузевого та функціонального, це:

- соціально-економічна та техніко-технологічна система, спрямована на безпосереднє здійснення бізнес-процесів комерціалізації інновацій як їх впровадження, дифузії, капіталізації з метою задоволення суспільного попиту на нововведення та інноваційну продукцію, послуги, роботи як ресурси інноваційного розвитку та забезпечення умов ефективного підприємницького інноваційного процесу;

- багаторівнева національна система, структурними елементами якої є інноваційні системи підприємств; регіональні та галузеві системи інноваційного підприємництва;

- організаційно-економічна система інноваційного бізнесу, що характеризується, по-перше, власними функціями: комерційного обміну і

дифузії інноваційних продуктів, капіталізації інновацій на основі здійснення інвестицій в інновації на різних стадіях їх життєвого циклу, соціалізації інновацій як сприяння визнанню суспільством у цілому, окремими суспільними групами та індивідуумами провідної ролі інновацій та інноваційного підприємництва у соціально-економічному розвитку; по-друге, функціями її структурних елементів: суб'єкти інноваційного підприємництва – комерціалізація інновацій як їх комерційний обмін, дифузія та капіталізація; ринок інновацій – суспільний механізм комерційного обміну і капіталізації інноваційних продуктів; інфраструктура інноваційного бізнесу – підтримка суб'єктів НСПП шляхом надання організаційних, інформаційно-комунікаційних, науково-технічних, консалтингових, освітніх, фінансових та ін. послуг; інституціональне середовище інноваційного підприємництва – координація та спрямування діяльності суб'єктів НСПП відповідно до певних соціальних правил та норм інноваційної діяльності, забезпечення необхідного рівня соціальної відповідальності та культури інноваційного бізнесу.

6. Основними чинниками, що у теперішній час істотно обмежують формування НСПП в Україні є поглиблення невідповідності технологічної структури національної економіки цілям її інноваційного розвитку, що знаходить свій прояв у розриві між пріоритетами інноваційної моделі і технологічними можливостями їх забезпечення, які безпосередньо залежать від технологічних укладів і їх співвідношення в структурі національної економіки; недосконалість НІС України, що обумовлена спрямованістю її структурних елементів на здійснення лінійної моделі інноваційного процесу, різноспрямованістю, відособленістю і відставанням (запізнюванням, асинхронністю) їх функціонування та розвитку; негативні тенденції, властиві національному підприємництву серед яких: орієнтація бізнесу на короткострокові цілі і незацікавленість в реалізації довгострокових програм, низький рівень мотивації до інновацій, залучення інноваційних продуктів,

інвестування в інновації, їх комерціалізації, інноваційна дисфункція бізнесу; недосконалість державної інноваційної політики.

7. Державно-приватне партнерство у сфері інновацій (ДПП) – це співробітництво держави та суб'єктів інноваційного бізнесу (академічного, виробничого, комерційного, соціального) зі здійснення інноваційних заходів та проєктів у різних сферах (науковій, інформаційній, НДДКР, освітній, виробничій, фінансовій, соціальній, державного управління) на договірних засадах з метою досягнення пріоритетних цілей інноваційного розвитку, характеристиками якого є комплексність, кластерна модель, інституціональне об'єднання державних і приватних ресурсів інноваційної діяльності; комерційність, соціалізація інновацій. Основними функціями держави як партнера ДПП є формування екосистеми створення та комерціалізації інноваційних проєктів; суб'єктів НСП – забезпечення розроблення і комерційного впровадження інноваційних проєктів у господарську практику та дифузії інноваційних продуктів через ринок інновацій. Рівні ДПП – глобальний, національний, регіональний, галузевий.

8. Етапами розвитку досліджень інноваційного підприємництва та практичного втілення їх результатів у процесі державного регулювання інноваційної діяльності в Україні є:

- перший етап (1991-1999 рр.), протягом якого діяльність вітчизняних науковців щодо пошуків заходів подолання негативних наслідків системної економічної кризи перехідного періоду була спрямована на обґрунтування концептуальних основ та об'єктивної необхідності формування інноваційного типу розвитку української економіки, одним із напрямів якого є створення умов для ефективного реалізації інноваційної функції підприємництва як рушійної сили інновацій та економічного розвитку;
- другий етап (2000-2008 рр.) характеризувався значною актуалізацією наукових досліджень змісту, умов та чинників розвитку інноваційного підприємництва та появою перших наукових робіт,

присвячених системному економічному аналізу інноваційного підприємництва, висновки яких знайшли своє втілення у законі України «Про інноваційну діяльність», Концепції розвитку національної інноваційної системи та ін. У результаті, по-перше, було сформовано концептуальні засади інноваційного підприємництва та його ролі в економічному розвитку, по-друге, інноваційне підприємництво було визнано, хоча і неповною мірою, об'єктом і інструментом державної економічної політики;

- третій етап (2009-2014 рр.) був пов'язаний з пошуками дієвих заходів та шляхів підвищення інноваційної активності підприємств, що вимагало здійснення комплексних теоретичних досліджень та удосконалення на цій основі інноваційної політики держави. Розвиток теорії інноваційного підприємництва охоплював взаємопов'язані напрями: інтеграція концепції інноваційного підприємництва у загальну теорію економіки знань як її невід'ємної складової; застосування міждисциплінарного підходу на основі сполучення методів та результатів дослідження інноваційного підприємництва як предмету економічної теорії та прикладних економічних наук, інноватики, менеджменту, права та ін.;

- четвертий етап (2015 рік і по цей час) характеризується формуванням системних знань сутності, ознак, умов та механізму інноваційного підприємництва; включенням завдань з його розвитку у стратегічні державні програми, актуалізацією у сучасний період наукових досліджень, спрямованих на обґрунтування концептуальних засад трансформації інноваційного підприємництва в умовах цифровізації економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова І. М., Панченко О. А., Манукова В. А. Можливості мережевої економіки для розвитку комунального сектору міста Харкова. *Ринкова трансформація економіки* : зб. наук. пр. Харків. ін-ту бізнесу і менеджменту. 2009. Вип. 11. С. 41–46.
2. Антонюк Л. Л., Поручник А. М., Савчук В. С. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації. Київ : КНЕУ, 2003. 394 с.
3. Асеомглу Д., Робинсон Дж. Почему одни страны богатые, а другие бедные. Москва : АСТ, 2015. 693 с.
4. Асеомглу Д., Робинсон Дж. Экономические истоки диктатуры и демократии. Москва : Высш. шк. экон., 2015. 512 с.
5. Атаманова Ю. Структура національної інноваційної системи як методологічна основа формування державної інноваційної політики. *Вісн. Акад. прав. наук України*. 2007. № 3. С. 214–224.
6. Бажал Ю. М. Економічна теорія технологічних змін : навч. посіб. для вузів. Київ : Заповіт, 1996. 240 с.
7. Бажал Ю. М. Інноваційний розвиток як пріоритет економічної політики. *Економіка України та шляхи її подальшого реформування* : матеріали Всеукр. наради економістів, Київ, 14–15 верес. 1995 р. Київ, 1995. С. 169–171.
8. Бажал Ю. М. Основне протиріччя науково-технологічної сфери української економіки. *Статистика України*. 1999. № 4. С. 17–23.
9. Базиліук А. В., Жулин О. В. Інклюзивне зростання як основа соціально-економічного розвитку. *Економіка та управління на транспорті*. 2015. Вип. 1. С. 19–29.
10. Баумоль У. Микротеорія інноваційного підприємництва. / пер. с англ. Ю. Каптуревського ; под ред. Т. Дробышевой. Москва : Ин-т Гайдара, 2013. 432 с.

11. Беленький П. Ю., Соловйов В. П., Сенишин М. О. Проблеми розвитку в Україні інноваційного підприємництва. *Реґіон. економіка* 1997. № 3. С. 47–52.
12. Бжуска Я. Інноваційні моделі бізнесу. *Вісн. нац. ун-ту «Львів. політехніка»*. 2008. № 628. С. 29–35. URL: http://vlp.com.ua/files/05_34.pdf (дата звернення 11.09.2018).
13. Биннер Х. Ф. Управление организациями и производством: от функционального менеджмента к процессному : пер. с нем. Москва : Альпина Бизнес Букс, 2009. 282 с.
14. Бірюков О. В. Інноваційні та інноваційно-активні підприємства: спільні та відмінні ознаки. *Економіка. Менеджмент. Підприємництво*. 2013. № 25 (2). С. 169–176.
15. Болотіна Є. В. Домогосподарство в системі інститутів ринкової інфраструктури України. *Вісн. Донец. нац. ун-ту економіки і торгівлі імені М. Туган-Барановського*. Серія : Екон. науки. 2010. № 3. С. 6–14. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vdnuet/econ/2010_3/Bolot.pdf (дата звернення 21.07.2019).
16. Бошота Н. В. Розвиток інноваційної діяльності в Україні в сучасних умовах. *Наук. вісн. Ужгород. ун-ту*. Серія : Економіка. 2013. Вип. 3 (40). С. 150–155.
17. Бубенко П., Гусєв В. Чому гальмуються інноваційні процеси в Україні? *Економіка України*. 2009. № 6. С. 30–38.
18. Вайл П., Ворнер С. Цифровая трансформация бизнеса. Изменение бизнес-модели для организации нового поколения. Москва : Альпина Паблицер, 2019. 258 с.
19. Валовий внутрішній продукт у 2010-2018 роках. URL : <https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/gdp2010-2018.pdf> (дата звернення 17.09.2019).

20. Валовий внутрішній продукт. URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/2015/> (дата звернення 06.02.2020).
21. Ватченко О. Б., Ватченко Б. С., Черевко О. Л. Інноваційний розвиток підприємства : навч. посіб. Дніпро : Акцент ПП, 2017. 404 с.
22. Впровадження інновацій на промислових підприємствах (2000-2019 рр). URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 05.02.2020).
23. Впровадження інновацій на промислових підприємствах. Витрати на інновації промислових підприємств за напрямками інноваційної діяльності. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 06.02.2020).
24. Гадецька С. В., Філатова Л. Д. Особливості моделювання інноваційної поведінки суб'єктів господарювання. *Економ. теорія та право*. 2019. № 1. С. 73–88.
25. Гальчинський А. Економічна методологія. Логіка оновлення : курс лекцій. Київ : АДЕФ-Україна, 2010. 566 с.
26. Гальчинський А. Економічний розвиток: методологія оновлення парадигми. *Економіка України*. 2012. № 5. С. 4–18.
27. Гальчинський А. Політична нооекономіка: начала оновленої парадигми економіки знань. Київ : Либідь, 2013. 472 с.
28. Гальчинський А. С., Геєць В. М., Семиноженко В. П. Україна: наука та інноваційний розвиток. Київ, 1997. 66 с.
29. Гальчинський А., Геєць В., Кінах А., Семиноженко В. Інноваційна стратегія українських реформ. Київ : Знання, 2002. 324 с.
30. Ганущак-Єфіменко Л. М. Концепція організації управління інноваційними галузевими кластерами. *Актуал. проблеми економіки*. 2015. № 12. С. 103–110.
31. Гасман О., Франкенбергер К., Шик М. Бизнес-модели. 55 лучших шаблонов / пер. с англ. Л. О. Бакушева. Москва : Альпина Пабlishер, 2017. 432 с.
32. Геєць В. Економічну практику – на наукову основу. *Економіка України*. 2018. № 10. С. 3–10.

33. Геєць В. М. Бар'єри на шляху розвитку промисловості на інноваційній основі та можливості їх подолання. *Економіка України*. 2015. № 1. С. 4–25.
34. Геєць В. М. Довіра як елемент капіталу в економічному розвитку України. *Економ. теорія*. 2010. № 3. С. 7–19.
35. Геєць В. М. Про єдність і суперечності у розвитку суспільства, держави та економіки. *Економіка України*. 2012. № 10. С. 4–23 ; № 11. С. 4–22.
36. Геєць В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку. Київ : НАН України, Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2009. 864 с.
37. Геєць В. М., Семиноженко В. П. Інноваційні перспективи України. Харків : Константа, 2006. 272 с.
38. Гиус А. Живая компания: рост, научение и долгожительство в деловой среде. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2013. 448 с.
39. Глущенко О. В. Застосування акселератора сталого розвитку у форсайті національного добробуту України. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2018. № 1(16). С. 195–205.
40. Глущенко О. В. Сталий розвиток України: можливості та загрози. *Фінанс.-кред. діяльність: пробл. теорії та практики*. 2017. № 2(19). С. 195–205.
41. Гончаренко І. М., Лисун Я. В. Академічне підприємництво: можливості розвитку інноваційних проектів в університетах. *Вісн. Київ. нац. ун-ту технологій та дизайну*. 2016. Спецвип. : Ефективність орг.-економ. механізму інновац. розвитку вищ. освіти України. С. 289–297.
42. Горблюк С. А. Сутність та ключові характеристики регіональної інноваційної системи. *Вісн. Нац. акад. держ. управ. при Президентові України*. 2015. № 3. С. 137–144.
43. Господарський кодекс України від 16 січ. 2003 р. № 436-IV. *Відом. Верхов. Ради України*. 2003. № 18 ; № 19-20 ; № 21-22. ст. 144. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення 05.09.2019).

44. Гринев Б. В., Гусев В. А. *Инноватика : учеб. пособие*. Харьков : ИСМА, 2010, 352 с.
45. Гриценко А. А. Институциональные ответы на вызовы современного глобального кризиса. *Наук. пр. ДонНТУ*. Серія : Економічна. Вип. 37, № 1. С. 28–34.
46. Гриценко А. А. Фундаментальные и актуальные основания обновления классической политической экономики. *Горизонты экономики*. 2012. № 2. С. 45–58.
47. Гриценко А. Методологічні основи модернізації України. *Економіка України*. 2011. № 2. С. 13–27.
48. Грудцина Ю. В. Інноваційна діяльність в Україні: аналіз та прогнозування. *Бізнес Інформ*. 2019. № 2. С. 78–84.
49. Гудзь Е., Байрамов С. Інструменти державно-приватного партнерства щодо активізації інноваційного розвитку телекомунікаційних підприємств. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2016. № 4. С. 5–12. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/естебі_2016_4_3 (дата звернення 12.08.2019).
50. Давила Т., Эпштейн М. Дж., Шелтон Р. *Работающая инновация. Как управлять ею, измерить ее и извлекать выгоду : пер. с англ. / под науч. ред. Т. Ф. Козицкой*. Днепропетровск : Баланс Бизнес Букс, 2007. 320 с.
51. Даниленко Ю. А. Характеристики та класифікації інновацій та інноваційного процесу. *Наука та інновації*. 2018. № 14 (3). С. 15–30.
52. Данилишин Б. Як перейти від сировинного експорту до технологічного. *Укрінформ* : мультимедійна платформа іномовлення України. URL : <https://ua.112.ua/mnenie/yak-pereity-vid-syrovynnoho-eksportu-do-tekhnologichnoho-504924.html> (дата звернення 17.12.2019).
53. Данилов-Данильян В. И., Лосев К. С., Рейф И. Е. *Перед главным вызовом цивилизации: взгляд из России*. Москва : ИНФРА-М, 2005. 224 с.
54. Демчишак Н. Б. Національна інноваційна система як об'єкт фінансового регулювання. *Економіка та держава*. 2016. № 10. С. 9–13.

55. Денисенко Л. О., Шацька С. Є. Концептуальні засади класифікації бізнес-процесів, як основи формування бізнес-системи організації. *Ефективна економіка*. 2012. № 11. URL : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1558> (дата звернення 15.05.2019).

56. Державне стимулювання інноваційного розвитку суб'єктів господарювання: методологічні засади, світовий та вітчизняний досвід : монографія / за заг. ред. Л. С. Захаркіної. Суми : Сум. держ. ун-т, 2019. 200 с.

57. Джеджула В. В., Єпіфанова І. Ю., Цвик О. Г. Інноваційна діяльність як чинник конкурентоспроможності підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 4. С. 5–8.

58. Довгаль О. А., Панова І. О. Екологічна політика в процесі екологізації економічного розвитку. *Problems of Economy*. 2018. № 4. С. 380–385.

59. Драчук Ю. З., Копішинська К. О., Колешня Я. О., Кологривов Я. І., Кузнєцова К. О. Забезпечення інноваційного розвитку промисловості України / за заг. наук. ред. д-ра. економ. наук., проф. В. В. Дергачової. Київ : КПІ імені Ігоря Сікорського, 2018. 234 с.

60. Драчук Ю. З., Трушкіна Н. В. Активізація розвитку інноваційного підприємництва – дієвої форми публічно-приватного партнерства в Україні. *Глобал. та нац. проблеми економіки*. 2015. Вип. 8. С. 157–162.

61. Драчук Ю. З., Трушкіна Н. В. Пропозиції щодо підвищення ефективності розвитку інноваційного підприємництва в Україні. *Економіка. Управління. Інновації*. 2015. Вип. № 3 (15). С. 1–14.

62. Друкер П. Бизнес и инновации / пер. с англ. К. С. Головинского. Москва : И. Д. Вильямс, 2007. 432 с.

63. Економіка України 1999-2008: втрачене десятиліття. URL : https://dt.ua/ECONOMICS/ekonomika_ukrayini_19992008_vtrachene_desyatilittya_a.html (дата звернення 19.01.2018).

64. Ещенко П. С. Экономический рост без развития: причины и пути инновационного преобразования экономики. *Экономика Украины*. 2013. № 10. С. 4–21.
65. Ещенко П. С. Украинская «Великая депрессия» и как из нее выйти? Київ : ВД, 2017. 248 с.
66. Єщенко П. С., Арсенко А. Г. Куди прямує глобальна економіка у ХХІ столітті? Київ : Знання, 2012. 479 с.
67. Жуков С. А. Академічне підприємництво як фактор підвищення ефективності підприємств і формування інноваційного потенціалу економіки України. *Вісн. Приазов. держ. тех. ун-ту* : зб. наукових праць. 2017. Вип. 33. С. 65–74.
68. Жукович І. А., Рижкова Ю. О. Інноваційна діяльність в українській економіці. Сучасний стан та проблеми. *Статистика України*. 2005. № 3. С. 4–11.
69. За перший квартал економіка України впала на 1,5% – Держстат. URL : https://www.epravda.com.ua/news/2020/05/15/660549/?fbclid=IwAR0rM0EwWmJ43eQPF9Qweh3pHWK54-Igzcc8h_3WkcqqKpn2dBbSrX8nGTE (дата звернення 04.12.2019).
70. Забуранна, Л. В., Забуранний С. В. Розвиток інноваційних процесів в аграрній сфері. *Агросвіт*. 2015. № 18. С. 3–9.
71. Doing Business-2020. Завдяки чому Україна піднялася в рейтингу на 64 сходинку. URL : <https://www.epravda.com.ua/publications/2019/10/24/652929/> (accessed date 15.02.2019).
72. Завлин П. Н., Казанцев А. К., Миндели Л. Э. Основы инновационного менеджмента. Москва : ЦИСН, 1998. 568 с.
73. Застосування публічно-приватного партнерства у сфері інноваційного розвитку вугільної промисловості : кол. монографія. Київ, 2017. 196 с.
74. Захаркін О. Сучасний стан і тенденції реалізації інноваційної продукції підприємствами України. *Економ аналіз*. 2012. Т. 11 (2). С. 235–239.

75. Зверяков М. И. Теоретическая парадигма устойчивого развития и украинские реалии. *Економіка України*. 2018. № 10. С. 10–31.
76. Зянько В. В. Інноваційне підприємництво: сутність, механізми і форми розвитку : монографія. Вінниця : УНІВЕРСУМ–Вінниця, 2008. 397 с.
77. Иванов М. М., Колупаев С. Р., Кочетков Г. Б. США: управление наукой и нововведениями. Москва : Наука, 1990. 216 с.
78. Инновационная экономика: необходимость, возможность и факторы развития в России / под ред. Э. П. Дунаева. Москва : Эконом. ф-т МГУ ; ТЕИС, 2007. 237 с.
79. Ілляшенко С. М., Біловодська О. А. Управління інноваційним розвитком промислових підприємств : монографія. Суми : Університетська книга, 2010, 281 с.
80. Ілляшенко С. М., Шепуліна Ю. С., Ілляшенко Н. С. Інноваційне підприємництво та інвестиційна привабливість. URL : http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPIPress/43764/3/EtP_2019_43_Illashenko_Innovatsiine.pdf (дата звернення 28.07.2019).
81. Ільницький Д. О. Академічне підприємництво в системі чинників міжнародної конкурентоспроможності націй. *Євроінтеграційний ресурс розвитку глобального підприємництва* : зб. матеріалів дискус. платформи, Київ, 17 трав. 2019 р. Київ, 2019. URL : <http://repository.vsau.org/getfile.php/23771.pdf> (дата звернення 19.06.2019).
82. Імплементация высоких технологий в экономику Украины : наук. доп. / за ред. д-ра економ. наук., проф. І. Ю. Єгорова, д-ра економ. наук І. В. Одотюка, д-ра економ. наук О. Б. Саліховой ; НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування. НАН України». Київ, 2016. 166 с.
83. Інклюзивна освіта: сутність, поняття, термінологія. URL : <http://doshkilla.blogspot.com/2012/03/blog-post.html> (дата звернення 28.03.2018).

84. Інноваційна Україна 2020 : нац. доп. / за заг. ред. В. М. Гейця, А. І. Даниленка, Е. М. Лібанової, А. А. Гриценка та ін. ; НАН України. Київ, 2015. 336 с.
85. Інноваційне підприємництво: креативність, комерціалізація, екосистема : навч. посіб. для вищ. навч. закладів / за ред. д-ра економ. наук, проф. Ю. М. Бажала. Київ : Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2015. 280 с.
86. Інновація як стиль життя у XXI столітті. *Укр. культ. фонд*. URL : <https://uaculture.org/texts/innovacziya-yak-styl-zhyttya-u-hhi-stolitti/> (дата звернення 25.03.2019).
87. Керівництво Осло: Рекомендації зі збору та аналізу даних стосовно інновацій / пер. з англ. та наук. ред. Г. О. Андрощук. 3-тє вид. Київ, 2009. 163 с.
88. Клієнтоорієнтованість: основні принципи. URL : <https://bc-club.org.ua/guidebook/articles/klientoorientovanist-osnovni-pryncypu.html> (дата звернення 15.04.2019).
89. Кнут О., Красовська О. Академічне підприємництво в Україні. URL : <https://fnst.org/sites/default/files/uploads/2016/08/08/aeinukraineukr4web.pdf> (дата звернення 21.08.2019).
90. Ковальов А. В. Інноваційні кластери промисловості України: проблеми та шляхи їх вирішення. *Теорет. і практ. аспекти економ. та інтелект. власності*. 2013. Вип. 2, т. 1. С. 129–135.
91. Козловски П. Принципы этической экономии. Санкт-Петербург : Эконом. шк., 1999. 346 с.
92. Кокурин Д. И. Инновационная деятельность : монография. Москва : Экзамен, 2001. 576 с.
93. Коломієць Г. М., Глушач Ю. С. Цифрова економіка: контрверсійність змісту і впливу на господарський розвиток. *Бізнес Інформ*. 2017. № 7(474). С. 137–143.

94. Коломієць Г. М., Меленцова О. В., Гузненков Ю. Г. Інституційний реінжинірінг ризик-менеджменту в цифровій економіці. *Бізнес Інформ*. 2018. № 5(484). С. 440–446.

95. Конопельський З. Проблеми побудови національної та регіональних інноваційних систем. *Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. 2015. № 819 : Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. С. 279–286.

96. Концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/916-14> (дата звернення 24.06.2019).

97. Концепція розвитку національної інноваційної системи. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-%D1%80> (дата звернення 05.12.2019).

98. Косенко О. П. Концептуальні положення відкрито-закритої моделі інноваційного процесу з інтелектуальною складовою. *Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. 2015. № 815 : Проблеми економіки та управління. С. 215–224.

99. Кравченко О. О. Аналіз національної інноваційної системи розвитку економіки. *Глобал. та нац. проблеми економіки*. 2016. № 10. С. 179–183. URL : <http://global-national.in.ua/archive/10-2016/38.pdf> (дата звернення 18.02.2019).

100. Краус Н. М. Інвестування венчурних малих підприємств як об'єктивна потреба інноваційної економіки. *Актуал. проблеми економіки*. 2014. № 3. (153). С. 166–174.

101. Крос–секторальна експортна стратегія 2019-2023. Інновації для бізнесу. Дослідження. URL : <https://www.me.gov.ua/> (дата звернення 28.10.2018).

102. Кузьмін О. Є., Косцик Р. С. Вибір методів комерціалізації інноваційної продукції підприємств. *Економіка та держава*. 2013. № 9. С. 6–8.

103. Лазаренко В. Є. Технологічний спосіб виробництва та інститут інтелектуальної власності: сучасні взаємовпливи. *Бізнес Інформ*. 2015. № 7(450). С. 8–12.
104. Лановська Г. І. Інноваційна екосистема: сутність та принципи. *Економіка і суспільство*. 2017. № 11. С. 257–262.
105. Левковець О. М. Інноваційні бізнес-моделі: особливості формування : виступ на наук.-теорет. семінарі каф., 22 січ. 2019 р. *Економ. теорія та право*. 2019. № 2. С. 172–182.
106. Левковець О. М. Інноваційні бізнес-моделі: особливості формування : виступ на наук.-теорет. семінарі каф., 22 січ. 2019 р. *Економ. теорія та право*. 2019. № 2. С. 172–182. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_etp_2019_2_11 (дата звернення 08.07.2020).
107. Левковська Л. В. Формування інноваційних кластерів в Україні. *Продуктивні сили України*. 2009. № 1. С. 115–119.
108. Лесик Я. В., Смолянінова О. О., Шаран У. Р. Основні аспекти комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності. *Охорона прав інтелект. власності в Україні та Європейському Союзі: політика, законодавство, практика* : матеріали Міжнар. конф., Київ, 15–16 черв. 2011 р. Київ, 2011. С. 362–366.
109. Лісова Р. М. Вплив діджиталізації на бізнес-моделі: етапи та інструменти цифрової трансформації. URL : http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/24_2_2019ua/24.pdf (дата звернення 14.08.2019).
110. Лояк Л. М. Роль інновацій у розвитку малого підприємництва. *Соц.-екон. проблеми сучасного періоду України*. 2016. Вип. 1 (117). С. 110–114.
111. Лукашина М. В. Стратегічні напрями розвитку інноваційного підприємництва. *Економіка і прогнозування*. 2009. № 8. С. 86–98.
112. Людський капітал регіонів України в контексті інноваційного розвитку : монографія. Донецьк, 2011. 308 с.

113. Марченко О. С. Нова економіка масової співпраці як форма глобалізації економічної поведінки людини. *Актуал. проблеми економіки*. 2015. № 4. С. 29–35.

114. Мачуський В. В. Академічне підприємництво в Україні: поняття та суб'єкти. *Business Law Electronic Resource*. URL : <https://www.businesslaw.org.ua/akademichne-pidpryemnyctvo-v-ukraini/> (дата звернення 15.12.2019).

115. Мельник І. Ю., Бояринова К. О. Інноваційний процес: наукові підходи та проблеми реалізації. *Актуал. проблеми економіки та упр.* 2012. Вип. 6. URL : <http://probl-economy.kpi.ua/pdf/2012-14.pdf/> (дата звернення 21.05.2018).

116. Менш Г. О. Технологический пат: инновации преодолевают депрессию. Москва : Экономика, 2001. 115 с.

117. Минакова Н. В. Устойчивый рост в условиях открытой экономики. *США и Канада: экономика, политика, культура*. 2018. № 1. С. 59–72.

118. Мир в 2050 году / под. ред Л. Франклина, Дж. Эндрюса. Москва : Манн, Иванов и Фербер, Эксмо, 2013. 368 с.

119. Моazed А., Джонсон Н. Платформа. Практическое применение революционной бизнес-модели. Москва : Альпина Паблишер, 2019. 288 с.

120. Мовчаненко І. В. Бізнес-модель: сутність та інноваційна складова. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 20 С. 39–43. URL : http://investplan.com.ua/pdf/20_2018/10.pdf (дата звернення 19.11.2018).

121. Мокряк В., Мокряк Е. Багатоманітність і суперечливість підприємницьких орієнтацій: історія питання й сучасні реалії. *Економіка України*. 2009. № 11. С. 15–25.

122. Мушеник І. М. Сутність та структура регіональних інноваційних систем. *Укр. журн. приклад. економіки*. 2016. Т. 1, № 5. С. 60–69.

123. Нагачевська Т. В., Пригара О. Ю. Модель інноваційного розвитку сучасного підприємства. *Вісн. Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка*. Серія :

Економіка. 2018. Вип. 5. С. 33–41. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ekon_2018_5_7 (дата звернення 17.06.2019).

124. Найчук-Хрущ М. Б., Гнилянська Л. Й., Притула О. М., Шеремета Б. О. Комплексні рішення у сфері ефективної комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності підприємств. *Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка»*. Львів, 2017. № 863 : Логістика. С. 134–142.

125. Наукова та інноваційна діяльність (1990-2015). URL : https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2005/ni/ind_rik/ind_u/2002.htm (дата звернення 10.04.2019).

126. Національна інноваційна система України: проблеми і принципи побудови : монографія / наук. ред. І. П. Макаренко. Київ : ПНБ, 2007. 520 с.

127. Никифоров А. Є. Інноваційна діяльність: теорія і практика державного управління : монографія. Київ : КНЕУ, 2010. 420 с.

128. Никифоров А. С. Організаційні форми інноваційного підприємництва. *Проблеми науки*. 2010. № 2. С. 15–25.

129. Нікіфоров А. Національна інноваційна система: вибір України. *Економіст*. 2005. № 12. С. 35–41.

130. Новіков В. Чому інноваційна стратегія України не пов'язана з економічним зростанням. Уряд України не може розробити і впровадити якісну науково-технічну політику через інституційну слабкість. *Економ. правда*. 2019. 19 жовт. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2019/10/17/652482/> (дата звернення 17.06.2019).

131. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / пер. с англ. А. Н. Нестеренко, предисл. и науч. ред. Б. З. Мильнера. Москва : Начала, 1997. 180 с.

132. Носик О. М. Людський капітал інноваційного розвитку: економічні основи відтворення : монографія. Харків : Вид-во НФаУ, 2016. 490 с.

133. Нуреев Р. На пути к пониманию институциональной природы инноваций. *Журн. институцион. исследований*. 2012. Т. 4. № 2. С. 4–10. URL : <http://ecsocman.hse.ru/data/2012/08/10/1265220014/jis4.2-1.pdf> (дата звернення 27.11.2019).

134. Овчаренко Л. В. Економічна природа і особливості розвитку інноваційного підприємництва в перехідній економіці : дис. ... канд. економ. наук : 08.01.01. Київ, 2002. 213 с.

135. Овчаренко Л. В. Інноваційне підприємництво: світовий досвід та реалії України. *Економіка, фінанси, право*. 2001. № 2. С. 3–5.

136. Олефір А. О. До проблеми формування національної інноваційної системи. *Форум права*. 2016. № 1. С. 207–217.

137. Оппенлендер К. Технический прогресс: воздействие, оценки, результаты : сокр. пер. с нем. Москва : Прогресс, 1981. 175 с.

138. Осипов Г. В. Социология. Основы общей теории : учеб. для вузов. Москва : Норма, 2003. 912 с.

139. Остапенко Н. В. Сутність і структура інституціонально-економічного механізму підтримки малого бізнесу. *Актуал. проблеми економіки*. 2012. № 7. С. 86–93.

140. Остервальдер А., Пинье И. Построение бизнес-моделей. Настольная книга стратега и новатора / пер. с англ. М. Кульнева. Москва : Альпина Паблишер, 2018. 288 с.

141. Островський І. А. Інституціоналізація інноваційних процесів в Україні: міжнародні порівняння і регіональний контекст. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 11. С. 16–19.

142. Павленко І. А. Інноваційне підприємництво у трансформаційній економіці України : монографія. Київ : КНЕУ, 2007. 248 с.

143. Панченко Є. Г., Кир'якова М. Є. Концепція відкритих інновацій та її використання транснаціональними корпораціями в Україні. URL : <https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Fjrn1.nau.edu.ua%2Findex.php>

%2FSR%2Farticle%2Fdownload%2F6845%2F7659&name=7659&lang=uk&c=567543869855 (дата звернення 24.04.2020).

144. Панченко О. А. Регуляторна роль держави у розвитку підприємництва. *Економіка: проблеми теорії та практики* : зб. наук. пр. Дніпропетров. нац. ун-т : в 9 т. Дніпропетровськ, 2009. Т. 5, вип. 255. С. 1151–1157.

145. Пенська І. О., Панченко О. А. Проблеми та перспективи розвитку малого підприємництва в Україні. *Розвиток системи вищої та післядипломної освіти в сфері підприємництва* : зб. наук. пр. Міжнар. наук.-практ. конф., 8–9 груд. 2007 р., Харків. Харків, 2008. С. 86–88.

146. Підпригора І. В. Особливості інноваційної діяльності в межах кластеру. *Наук. огляд*. 2015. № 8 (18). URL : <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/569> (дата звернення 18.05.2018).

147. Підоричева І. Інноваційна економіка – це економіка нестандартних рішень. *Дзеркало тижня*. 2015. 6 листоп.

148. Пітерська В. М. Проектний підхід до моделювання управління інноваційною організацією. *Вісн. Одес. нац. мор. ун-ту*. 2016. № 1 (47). С. 146–158.

149. План заходів з реалізації Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері на 2015-2019 роки : розпорядження КМУ від 4 черв. 2015 р. № 575-р. URL : <http://scinn.org.ua/sites/default/files/pdf/2015/N5/Rozproyadjennya.pdf> (дата звернення 10.08.2018).

150. Полтерович В. М. Институциональный эксперимент. *Эконом. наука соврем. Росси*. 2013. № 3. С. 7–24.

151. Правове регулювання інноваційних відносин : монографія. Харків : Юрайт, 2013. 688 с.

152. Правові основи здійснення господарської діяльності в інноваційному суспільстві : монографія / за ред. А. П. Гетьмана, С. В. Глібка, О. О. Дмитрик, Г. В. Анісімової. Харків : Право, 2018. 364 с.

153. Притуляк Н. М. Інноваційне підприємництво в перехідний період : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : спец. 08.01.01 «Економічна теорія». Київ, 1998. 20 с.

154. Про державно-приватне партнерство : закон України від 1 лип. 2010 р. № 2404-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text> (дата звернення 17.09.2018).

155. Про інвестиційну діяльність : закон України 18 верес. 1991 р. № 1560-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12> (дата звернення 26.09.2018).

156. Про інноваційну діяльність : закон України від 4 лип. 2002 р. № 40-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (дата звернення 29.09.2018).

157. Про наукову і науково-технічну діяльність : закон України від 26 листоп. 2015 р. № 848-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19/> (дата звернення 09.04.2018).

158. Про схвалення Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері : розпорядження КМУ від 10 верес. 2012 р. № 691-р. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npras/245605084> (дата звернення 16.06.2018).

159. Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року : розпорядження КМУ від 10 лип. 2019 р. № 526-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80> (дата звернення 29.09.2018).

160. Проблеми управління інноваційним підприємництвом екологічного спрямування : монографія / за заг. ред. О. В. Прокопенко. Суми : Університетська книга, 2007. 512 с.

161. Прудкий В. В., Кравченко М. О. Інноваційна бізнес-модель як джерело конкурентних переваг підприємства. URL : <http://conf.management.fmm.kpi.ua/proc/article/view/179306> (дата звернення 08.10.2018).

162. Реальний ВВП України за роки незалежності впав на 35%. URL : <http://www.finbalance.com.ua/news/Realniy-VVP-Ukrani-za-roki-nezalezhnosti-vrav-na-35> (дата звернення 16.11.2019).

163. Ревенко А. П. Валовий внутрішній продукт України та зарубіжних країн (порівняльний аналіз). URL : http://eip.org.ua/docs/EP_01_1_51_uk.pdf (дата звернення 18.09.2019).

164. Робсон М., Уллах Ф. Практическое руководство по реинжинирингу бизнес-процессов : практ. рук. / пер. с англ. под ред. Н. Д. Эриашвили. Москва : Юнити-Дана, 2003. 221 с.

165. Романова О. А. Концепция и моделирование экономико-технологической реальности региона. *Проблемы прогнозирования*. 2020. № 1. С. 88–89.

166. Рудь Н. Т. Інноваційні процеси – основа інформаційної економіки. *Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. 2008. № 628. С. 281–287.

167. Самолюк Н. М. Інноваційне підприємництво: стан та перспективи розвитку в Україні. *Вісн. Нац. ун-ту вод. госп-ва та природокористування*. 2016. № 1 (73). С. 135–142.

168. Санто Б. Инновация как средство экономического развития / пер. с венг. Москва : Прогресс, 1990. 296 с.

169. Свидерский В. П., Фридман Е. А. Оценка рисков при внедрении новых технологий. *Ринкова трансформація економіки* : зб. наук. пр. Харків. ін-ту бізнесу і менеджменту. Харків, 2014. Вип. 15. С. 61–68.

170. Свидерский В. П., Фридман Е. А. Оценка и управление риском при внедрении новых технологий. *Фізичні та комп'ютерні технології* : XXII Міжнар. наук.-практ. конф., 9 груд. 2016 р., м. Харків. Дніпропетровськ, 2016. С. 397–401.

171. Свідерский В. П., Фридман О. А. Управління фінансовими ризиками підприємництва. *Ринкова трансформація економіки* : зб. наук. пр. Харків. ін-ту бізнесу і менеджменту. Харків, 2015. Вип. 16. С. 56–66.

172. Свидерский В. П., Фридман Е. А. Управление рисками при внедрении новых технологий. *Інституційні засади стабільного розвитку економічних суб'єктів в умовах інтеграційно-глобалізаційних процесів* : зб. наук. пр. Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Харків, 2015. С. 132–135.

173. Семів Л. К., Вйонцек О. С. Аспекти взаємозв'язку національної інноваційної системи та ринку знань у контексті економічної безпеки. *Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту внутр. справ.* Серія : Економічна. 2013. Вип. 1. С. 132–141.

174. Сидорова А., Анісімова Г. Напрями інноваційного розвитку в промисловості України. *Економіка України.* 2009. № 3. С. 19–26.

175. Сизоненко А. Інформаційне забезпечення інноваційного підприємництва. *Держ. інформ. бюл. про приватизацію.* 2001. № 5. С. 57–60.

176. Смірнова К. Ринок інновацій як складова національної системи інноваційного підприємництва. *Економ. аналіз.* 2012. Вип. 10, ч. 1. С. 361–362.

177. Соловйов В. П. Інноваційна діяльність як системний процес у конкурентній економіці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.02.02 «Економіка та управління науково-технічним прогресом». Харків, 2006. 38 с.

178. Соловьёв В. П. Проблемы инновационного развития экономики. *Проблеми науки.* 1999. № 8. С. 26–33.

179. Соловьёв В. П. Проблемы формирования организационно-правового механизма инновационного развития экономики. Киев : ЦИПИН НАНУ, 1996. 69 с.

180. Соловьёв В. П. Инновационная деятельность как системный процесс в конкурентной экономике. Киев : Феникс, 2004. 560 с.

181. Сорокіна Т. Клієнтоорієнтованість робить бізнес сфокусованим на щасті клієнта. URL : <https://osvitanova.com.ua/posts/1626-kliientoorientovanist-robyt-biznes-sfokusovanyum-na-shchasti-klienta> (дата звернення 11.10.2019).

182. Соціальне підприємництво: прибуток із користю для громади. Як бізнес в Україні та світі стає рушієм соціальних змін. URL : <https://moу->

gorod.org/blog/soc-alne-p-dpri-mnictvo-pributok-z-koristyu-dlya-gromadi (дата звернення 26.11.2019).

183. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави : нац. доп. / за заг. ред. В. М. Гейця. Київ : НВЦ НБУВ, 2009. 687 с.

184. Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2018 році : аналіт. довідка. Київ : УкрІНТЕІ, 2019. 80 с.
URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/innovatsii-transfer-tehnologiy/2019/07/03/stan-innov-diyaln-2018f.pdf> (дата звернення 19.10.2018).

185. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2632-17> (дата звернення 16.11.2018).

186. Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text> (дата звернення 22.11.2019).

187. Сучасні тенденції розвитку інноваційного підприємництва в Україні. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/78512757.pdf/> (дата звернення 07.10.2018).

188. Сэмюэлс У. Дж. Институциональная экономическая теория. *Панорама эконом. мысли конца XX столетия* / под ред. Д. Гринэуэя, М. Блини, И. Стюатра : в 2-х т. Т. 1. Санкт-Петербург, 2002. С. 13–21.

189. Тапскотт Д., Уильямс Е. Д. Викиномика. Как массовое сотрудничество изменяет все / пер. с англ. П. Миронов, Г. Василенко. Москва : БэстБизнесБукс, 2009. 392 с.

190. Тарасевич В. Про синергетику інновацій. *Економіка України*. 2009. № 4. С. 65–73.

191. Тарасенко А. Проблеми малого інноваційного бізнесу. *Економіст*. 2011. № 10. С. 57–62.

192. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями : пер. с англ. Москва : Экономика, 1989. 271 с.

193. Ткаченко Т. П., Тульчинський Р. В. Розвиток інноваційного підприємництва в Україні. *Економ. вісн. НТУУ «КПІ»*. 2010. № 7. С. 223–229.
194. Тютюнникова С. В., Фрідман О. А. Інклюзивний інституційний режим – передумова інноваційного типу соціально-економічного розвитку. *Бізнес Інформ*. 2020. № 4 (507). С. 15–20.
195. Тютюнникова С. В., Фрідман О. А. Національна інноваційна система: сучасні тренди та виклики для України. *Вісн. Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. Серія : Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*. 2020. Вип. 12. С. 171-179.
196. Тютюнникова С. В., Фрідман О. А. Трансформації інноваційного підприємництва в умовах становлення цифрової економіки. *Економічна теорія та право*. 2020. № 2 (41). С. 26–48.
197. Учасники національної інноваційної системи: інституційно-функціональний аналіз в праві : монографія / за заг. ред. С. В. Глібка, Ю. В. Георгієвського. Харків : Право, 2018. 270 с.
198. Федулова Л. І. Бізнес-моделі інноваційного розвитку підприємств торгівлі. *Вісн. КНТЕУ*. 2017. № 3. С. 48–62. URL : <http://visnik.knteu.kiev.ua/files/2017/03/6.pdf> (дата звернення 23.10.2018).
199. Федулова Л. І. Економіка знань : підруч. для студ. вищ. навч. закладів. Київ : НАН України; Ін-т економіки та прогнозування. НАН України, 2009. 600 с.
200. Федулова Л. І. Інноваційна економіка : підручник. Київ : Либідь, 2006. 480 с.
201. Федулова Л. І. Інноваційний вектор розвитку промисловості України. *Економіка України*. 2013. № 4. С. 15–23.
202. Федулова Л. І. Інноваційний розвиток України: проблеми та парадокси. *Економ. вісн. ун-ту : зб. наук. пр. Переяслав*. 2020. Вип. 44. С. 42–49.

203. Федулова Л. І. Інноваційний фактор забезпечення сталого розвитку регіонів України. *Економ. вісн. ун-ту* : зб. наук. пр. Переяслав. 2017. № 33(1). С. 62–71.
204. Федулова Л. І. Концептуальні засади формування інноваційної системи підприємств. *Актуал. проблеми економіки*. 2014. № 10. С. 195–205.
205. Федулова Л. І. Національна інноваційна система в умовах цифровізації. *Економ. теорія та право*. 2018. № 4 (35). С. 44–65.
206. Федулова Л. І. Світові тенденції інвестування у контексті реалізації завдань сталого розвитку. *Економ. теорія та право*. 2016. № 3(26). С. 27–42.
207. Федулова Л. І. Тенденції інноваційного розвитку економіки України як результат державної політики. *Інноваційна економіка*. 2018. № 1-2. С. 11–19.
208. Федулова Л. І. Технологічна політика: глобальний контекст та українська практика : монографія. Київ : Київ. Нац. торг.-економ. ун-т, 2015. 844 с.
209. Федулова Л. І. Формування регіональних інноваційних систем у контексті принципів європейської інноваційної політики. *Акад. огляд*. 2014. № 1. С. 144–155.
210. Федулова Л. Правові умови забезпечення комерціалізації результатів науково-технічної діяльності. *Вісн. Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого*. Серія : Економіка та право. 2011. № 2. С. 122–135.
211. Федулова Л., Марченко О. Концептуалізація цифрової економіки. *Економ. теорія та право*. 2020. № 1(40). С. 13–34.
212. Федулова Л., Пашута Н. Развитие национальной инновационной системы в Украине. *Экономика Украины*. 2005. № 4. С. 35–47.
213. Федулова Л. І., Марченко О. С. Інноваційні екосистеми: сутність та методологічні засади формування. *Економ. теорія та право*. 2015. № 2(21). С. 21–33.

214. Форсайт економіки України: середньостроковий (2015–2020 роки) і довгостроковий (2020–2030 роки) часові горизонти / наук. керівник проекту акад. НАН України М. З. Згуровський. Київ : НТУУ «КПІ», 2015. 136 с.

215. Фрідман Д. М., Фрідман О. А. Особливості становлення та розвитку підприємницького сектора економіки України. *Ринкова трансформація економіки* : зб. наук. пр. Харків. ін-ту бізнесу і менеджменту. Харків, 2011. Вип. 13. С. 35–41.

216. Фрідман Д. М., Фрідман О. А. Розвиток підприємництва в Україні: проблеми і перспективи. *Ринкова трансформація економіки* : зб. наук. пр. Харків. ін-ту бізнесу і менеджменту. Харків, 2014. Вип. 14. С. 104–110.

217. Фрідман О. А. Інновації як основа сучасної економіки. *Сучасне матеріалознавство та товарознавство: теорія, практика, освіта* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 12–13 берез. 2020 р., м. Полтава. Полтава, 2020. С. 184–186.

218. Фрідман О. А. Інноваційне підприємництво: зміст та особливості розвитку в умовах четвертої промислової революції. *Регіональна економіка та управління*. 2020. № 1 (27), ч. 2. С. 105–109.

219. Фрідман О. А. Інституційне середовище інноваційного підприємництва. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія : Економіка і управління. 2020. Т. 31 (70), № 3, ч. 1. С. 12–17.

220. Фрідман О. А. Інфраструктура розвитку підприємництва в Україні. *Ринкова трансформація економіки* : зб. наук. пр. Харків. ін-ту бізнесу і менеджменту. Харків, 2010. Вип. 12. С. 61–69.

221. Фрідман О. А. Орієнтація на інклюзивність як основа сучасної економіки. *Інклюзивний розвиток економіки в умовах глобальних викликів сьогодення* : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова, Харків, 1–28 лют. 2020 р. Харків, 2020. С. 52–54.

222. Фрідман О. А. Особливості інноваційного розвитку у світовому господарстві в умовах цифровізації економіки. *Вісн. Харків. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна*. Серія : Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство.

Туризм. 2020. Вип. 11. С. 89–93.

223. Хакен Г. Тайны природы. Синергетика: учение о взаимодействии. Москва-Ижевск : Ин-т компьютерных исследований, 2003, 320 с.

224. Халіна В. Ю., Васильєва Т. С. Клієнтоорієнтованість як нова парадигма ведення бізнесу. *Економіка та держава*. 2018. № 9 С. 75–78.

225. Хаммер М. Реинжиниринг корпорации. Манифест революции в бизнесе / пер. с англ. Ю. Е. Корнилович. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2007. 288 с.

226. Харрингтон Дж., Эсселинг К. С., Нимвеген Х. ван. Оптимизация бизнес-процессов: документирование, анализ, управление, оптимизация : пер. с англ. Санкт-Петербург : Азбука ; БМикро, 2002. 328 с.

227. Цибулев П. Н. Spin-off компанія як елемент інфраструктури трансферу технологій науковими організаціями України. URL : <http://iee.org.ua/ru/publication/203/> (дата звернення 25.11.2019).

228. Цибульов П. М. Трирівнева модель національної інноваційної системи України. *Наука та інновації*. 2018. Т. 4 (3). С. 5–14.

229. Чайковська М. П. Інноваційний менеджмент : навч. посіб. Одеса : Одес. нац. ун-т імені І. І. Мечникова, 2015. 382 с.

230. Чесбро Г. Открытые бизнес-модели. IP-менеджмент / пер. с англ. В. Н. Егорова. Москва : Поколение, 2008. 352 с.

231. Чесбро Г. Открытые инновации. Создание прибыльных технологий / пер. с англ. В. Н. Егорова. Москва : Поколение, 2007. 336 с.

232. Чернобай Л. І., Дума О. Г. Бізнес-процеси підприємства: класифікація та структурно-ієрархічна модель. *Економ. аналіз* : зб. наук. пр. Тернопіл. нац. економ. ун-ту. 2015. Т. 22, № 2. С. 171–182.

233. Чухно А. А. Модернізація економіки та економічна теорія. *Економіка України*. 2012. № 9. С. 4–12 ; № 10. С. 24–32.

234. Чухрай Н. І. Академічне підприємництво за кордоном та в Україні. *Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка»*. 2011. № 714 : Менеджмент та

підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. С. 448–458.

235. Шваб К. Четвертая промышленная революция. Москва : Эксмо, 2016. 208 с.

236. Шёнталер Ф., Фоссен Г., Обервайс А., Карле Т. Бизнес-процессы. Языки моделирования, методы, инструменты. Москва : Альпина Паблишер, 2019. 264 с.

237. Шилепницький П. І., Зибарева О. В., Попадюк О. В. Державно-приватне партнерство у сфері інновацій як прояв соціальної відповідальності. *Наук. вісн. Полісся*. 2017. № 4 (12), ч. 1. С. 50–55. URL : <http://nvp.stu.cn.ua/uk/component/k2/item/847-shylepnytskyi-p-i-zybareva-o-v-popadiuk-o-v-public-private-partnership-in-the-field-of-innovations-as-an-effect-of-social-responsibility.html> (дата звернення 13.11.2018).

238. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. Москва : Прогресс, 1982. 401 с.

239. Якубовский Н. Научно-инновационное обеспечение модернизации украинской промышленности. *Економіка України*. 2009. № 10. С. 4–15.

240. Якушева Н. В. Сучасні моделі інноваційного підприємництва. *Економіка та підприємництво*. 2018. № 40. С. 128–137. URL : https://kneu.edu.ua/userfiles/ekon_pidpr/EP_E2849640_281292018.pdf/ (дата звернення 07.11.2019).

241. Яременко О. Л. Суперечливий вплив інституційних реформ на функціонування економіки. *Економіка України*. 2018. № 11. С. 3–18.

242. Acemoglu D., Johnson S. Unbundling Institutions. *Journal of Political Economy*. 2005. Vol. 113, No 5. P. 949–995.

243. Arrow K. J. Economic Welfare and the Allocation of Resources for Invention. *The Rate and Direction of Inversity The Rate and Direction of Inventive Activity: Economic and Social Factors*. Princeton, 1962. P. 609–626.

244. Asheim B. T., Coenen L. Knowledge bases and regional innovation systems: Comparing Nordic clusters. *Research Policy*. 2005. No 34 (8). P. 1173–1190.

245. Autio E. Evaluation of RTD in regional systems of innovation. *European Planning Studies*. 1998. Vol. 6. P. 131–140.

246. Babenko V. O., Petuhova V. O., Perepelitsia A. S. Forming of informatization strategic prospects for Ukraine in conditions of world economy globalization. *Sci. Bull. Polissia*. 2017. Vol. 1, No. 2(10). P. 24–34.

247. Babenko V. Procedure of identifying of the parameters of the model of management of technological innovations in economic systems / V. Babenko, O. Nakisko, M. Latynin et al. *2019 IEEE International Scientific-Practical Conference Problems of Infocommunications, Science and Technology (PIC S and T) : proceedings*. 2019. P. 324–328.

248. Chessell M. Innovation Ecosystems – an IBM Academy of Technology study. *IBM*. 2008. May. URL : http://www3.weforum.org/docs/WEF_EntrepreneurialEcosystems_Report_2013.pdf (accessed date 12.07.2019).

249. Cooke P. Business process in regional innovation systems in the European Union. *Regional innovation. Knowledge and Global change*. London, 2000. P. 53–71.

250. Cooke P., Heidenreich M. *Regional Innovation Systems*. 2nd ed. London : Routledge, 2003. 464 p.

251. Cooper R. G. Third-Generation New Product Processes. *Journal of Product Innovation Management*. 1994. Vol. 11, is. 1. P. 3–14.

252. Digital Spillover: Measuring the true impact of the Digital Economy. URL : https://www.huawei.com/minisite/gci/en/digital-spillover/files/gci_digital_spillover.pdf (accessed 20.08.2020).

253. Dodgson M., Bessant J. *Effective Innovation Policy: A New Approach*. London : International Thomson Business Press, 1996. 223 p.

254. Ebeke C., Ombda L. D., Laajaj R. Oil, Governance and the (Mis)Allocation of Talents in Developing countries. *Journal of Development Economics. Elsevier*. 2015. Vol. 114. P. 126–141.

255. EUROPE 2020. A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth. Communication from the Commission. Brussels : European Commission, 2010. 37 p.

256. Global Innovation Index 2018. URL : https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2018.pdf (accessed date 20.03.2019).

257. Global Innovation Index 2019. URL : https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2019.pdf (accessed date 08.05.2020).

258. Levin D. C., Klevorick A. K., Nelson R. R., Winter S. G. Appropriating the Returns from Industrial Research and Development. *Brookings Papers on Economic Activity*. 1987. Vol. 3. P. 783–832.

259. Machlup F. Theories of the Firm: Marginalist, Behavioral, Managerial. *American Economic Review*. 1967. Vol. 57, No 1. P. 1–33.

260. Mansfield E., Schwartz M., Wagner S. Imitation Costs and Patents: An Empirical Study. *Economic Journal*. 1981. Vol. 91, Is. 364. P. 907–918.

261. Mensch G. Stalemate in Tehnology: Innovations Overcome the Depression. Cambridge : Ballinger Pub Co, 1998. 241 p.

262. Miranda F. J., Chamorro-Meraa A., Rubio S. Academic Entrepreneurship in Spanish Universities: An Analysis of the Determinants of Entrepreneurial Intention. *European Research on Management and Business Economics*. 2017. Vol. 23, Is. 2. P. 113–122. URL : <https://ideas.repec.org/a/idi/jermbe/v23y2017i2p113-122.html> (accessed date 16.01.2019).

263. Morore I. F. The Death of Competition: Leadership and Strategy in the Age of Business Ecosystems. New York : Harper Business, 1997. 320 p.

264. Munroe T. Southern California's Remarkable Life Sciences Industry Cluster brings Prosperity and Job Growth to the Region. *The Triple Helix Association Newsletter*. 2012. Vol. 1, Is. 4. C. 20–15.

265. North D. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance (Political Economy of Institutions and Decisions)*. 26th edn. New York : Cambridge University Press, 2012. 164 p.

266. Ostrovskyi I., Mozhaikina N. Institutionalization of innovational processes: problems and perspectives of the regions of Ukraine. *Organizational-economic mechanism of management innovative development of economic entities: collective monograph* : in 3 Vol. / ed. by M. Bezpartochnyi / Przeworsk, 2019. Vol. 3. P. 87–95.

267. Ostrovskyi I., Reshetylo V., Mozhaikina N. Problems and perspectives of innovative development of regions in Ukraine. *Strategic Management: Global Trends and National Peculiarities. Management: Global Trends and National Peculiarities* : multiauthored monograph. Riga, 2019. P. 606–621.

268. Porter M. E. Clusters and the New Economics of Competition. *Harv. Bus. Rev.* 1998. Vol. 76 (6). P. 77–90.

269. Ramazanov S., Antoshkina L., Babenko V., Akhmedov R. Integrated model of stochastic dynamics for control of a socio-ecological-oriented innovation economy. *Periodicals of Engineering and Natural Sciences*. 2019. Vol. 7, No. 2. P. 763–773.

270. Robinson J. A., Acemoglu D., Johnson S. Institutions as a Fundamental Cause of Long-Run Growth. *Handbook of Economic Growth*. 2005. Vol. 1, Ch. 6. P. 386–472.

271. Rodrik D., Subramanian A., Trebbi F. Institutions Rule: The Primacy of Institutions Over Geography and Integration in Economic Development. *Journal of Economic Growth*. 2004. Vol. 9, Is. 2. P. 131–165.

272. Rothwell R. Towards the fifth-generation Innovation Process. *International Marketing Review*. 1994. Vol. 11, Is. 1. P. 7–31.

273. Schwab K. *The Fourth Industrial Revolution*. Geneva : World Economic Forum, 2016. 172 p.

274. Senge P. M. *The Fifth Discipline: The Art & Practice of The Learning Organization*. New York : Doubleday. 2006. 445 p.

275. Siegel D. S., Wright M. Academic Entrepreneurship: Time for a Rethink? *British Journal of Management*. 2015. Vol. 26, Is. 4. P. 582–595. URL : <https://onlinelibrary.wiley.com> (accessed date 04.02.2019).

276. Tapscott D. *The Digital Economy. Anniversary Edition. Rethinking Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence*. New York : McGraw-Hill Education, 2014. 448 p.

277. Tebaldi E., Elmslie B. Does Institutional Quality Impact Innovation? Evidence from Cross-Country Patent Grant Data. *Applied Economics*. 2013. Vol 45, Is. 7. P. 887–900.

278. *The Challenge. Surviving and Thriving in the 21st century: A discussion and Call to Action on Global Catastrophic Risks. Expert round table convened by The Commission for the Human Future : CHF Roundtable Report*. Marth, 2020, Canberra. Canberra, 2020. P. 4–13.

279. *The Digital Business Ecosystem*. Cheltenham : Edward Elgar Publishing, 2007. 264 p.

280. *The Global Talent Competitiveness Index 2019*. URL : <https://www.insead.edu/sites/default/files/assets/dept/globalindices/docs/GTCI-2019-Report.pdf> (accessed date 07.03.2020).

281. *The Growth Report: Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development*. Commission on Growth and Development. Washington, DC : World Bank, 2008. URL : <http://hdl.handle.net/10986/6507> (accessed date 21.08.2018).

282. Babenko V. Enterprise innovation management in industry 4.0: Modeling aspects. *Emerging extended reality technologies for industry 4.0: Early experiences with conception, design, implementation, evaluation and deployment / J. G. Tromp, D.-N. Le, C. V. Le*. 2020. Ch. 9. P. 141–163.

283. Vovk V. Financial monitoring in the bank as a market instrument in the conditions of innovative development and digitalization of economy: management and legal aspects of the risk-based approach / V. Vovk, Y. Zhezherun, O. Bilovodska et al. *IJIEPR*. 2020. Vol. 31(4). P. 559–570.

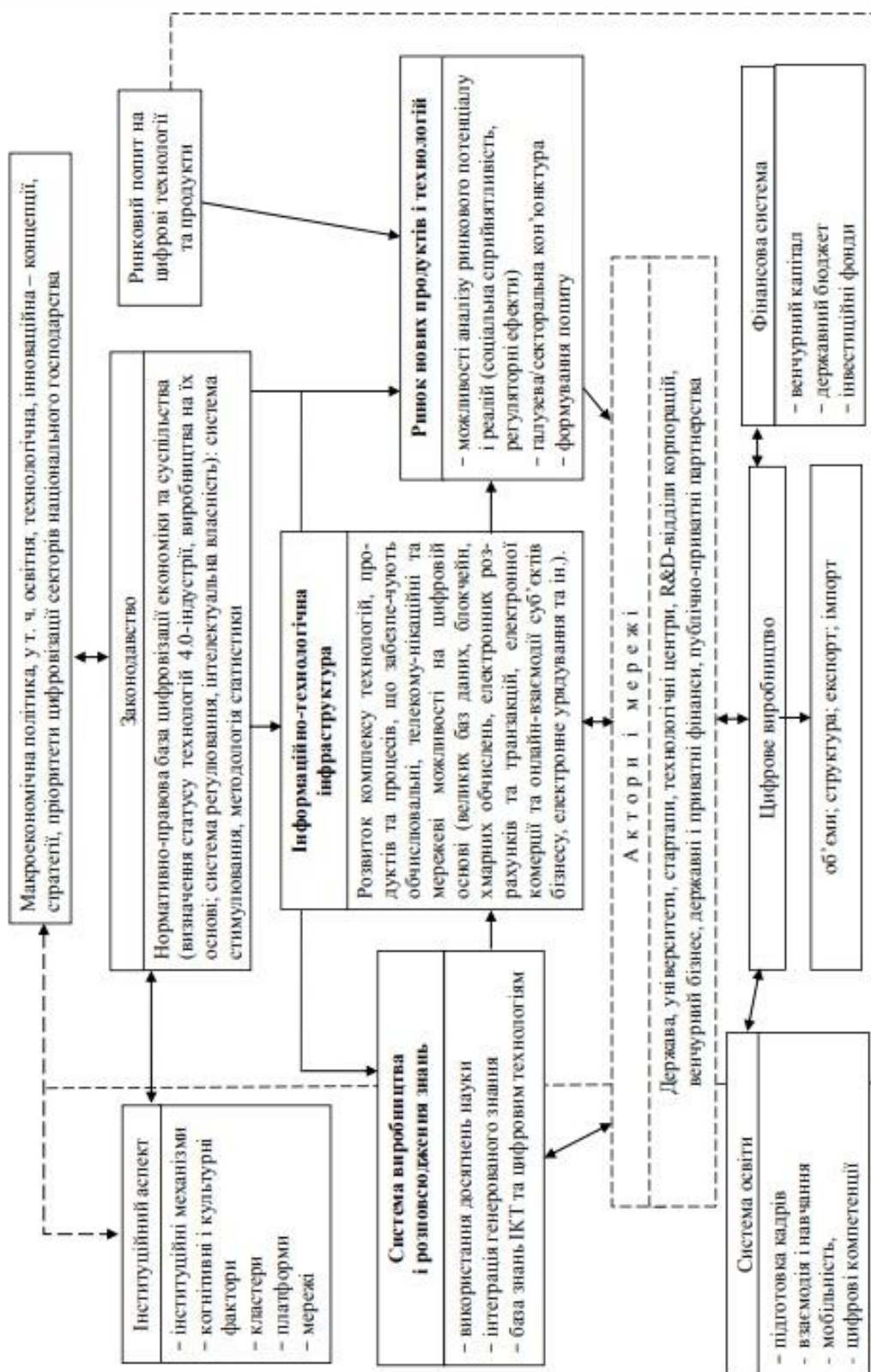
284. Wheelwright S. C., Clark K. B. *Revolutionizing Product Development: Quantum Leaps in Speed, Efficiency, and Quality*. New York : Free Press, 2011. 392 p.

285. Wood M. S. A Process Model of Academic Entrepreneurship. *Business Horizons*. 2011. Vol. 54, Is. 2. P. 153–161. URL : <https://ideas.repec.org/a/eee/bushor/v54y2011i2p153-161.html> (accessed date 02.12.2018).

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Концептуальна модель інноваційної системи формування новітнього техніко-економічного устрою [205, с. 50]

ДОДАТОК Б

UKRAINE
 Ministry of Education and Science
 Kharkiv Institute of
 Business and Management
 8, Artema St.,
 Kharkiv, 61002,
 UKRAINE
 Tel.: 057 705-26-60
 Fax: 057 705-45-29

УКРАЇНА
 Міністерство освіти і науки
 Харківський інститут бізнесу
 і менеджменту
 вул. Артема, 8,
 м. Харків, 61002,
 УКРАЇНА
 Тел.: 057 705-26-60
 Факс: 057 705-45-29

№ 0101/007-38 від "25" червня 2015 р.

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Ректор

Харківського інституту

бізнесу і менеджменту

М. І. Бондаренко

АКТ

впровадження у навчальний процес результатів дисертаційного дослідження
 здобувача Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
 Фрідман Олени Анатоліївни

Комісія у складі: Рибалка Г. В. – декан економічного факультету Харківського інституту бізнесу і менеджменту; Свідерський В. П. – завідувач кафедри економіки, фінансів і маркетингу доктор технічних наук, професор; Дорошенко Г. О. – професор кафедри економіки, фінансів і маркетингу, доктор економічних наук, професор;

Склали цей акт, що засвідчує використання протягом 2010-2015 років науково-педагогічним складом кафедри економіки, фінансів і маркетингу економічного факультету Харківського інституту бізнесу і менеджменту результатів дисертаційного дослідження здобувача Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна Фрідман Олени Анатоліївни при підготовці та проведенні лекційних та семінарських занять з дисциплін «Національна економіка», «Інноваційний менеджмент», «Економіка підприємства».

Члени комісії:

_____
 _____
 _____

Г. В. Рибалка

В. П. Свідерський

Г.О. Дорошенко

ДОДАТОК В

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з наукової роботи
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
професор Віктор КАТРИЧ

« 12 »

ДОВІДКА

про впровадження в освітній процес результатів дисертаційної роботи
Фрідман Олени Анатоліївни на тему «Підприємництво в структурі національної
інноваційної системи»

Основні наукові та практичні результати дисертаційної роботи аспірантки кафедри економічної теорії та економічних методів управління Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна були впроваджені в освітній процес та використовуються при розробці методичних матеріалів для лекційних та семінарських занять з обов'язкових курсів «Мікроекономіка» та «Економічна компаративістика» для студентів третього та четвертого курсів освітньо-професійної програми «Економіка та економічна політика» та освітньо-професійної програми «Бізнес-економіка» економічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

При викладанні курсу «Мікроекономіка» використовуються положення дисертації стосовно теорії еволюції класичного підприємництва в складну мережеву цифрову бізнес-екосистему; обґрунтуванню глокалізаційних компонентів функціонування сучасної фірми.

При викладанні курсу «Економічна компаративістика» використовується порівняння Національних систем інноваційного підприємництва через виконання ними визначальної функції – капіталізації інновацій на основі інвестицій в інтелектуальні продукти-новації.

Декан економічного факультету

Олександр ДАВИДОВ

Завідувач кафедри економічної
теорії та економічних методів
управління

Андрій ГРИЦЕНКО

ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСНА РАДА

вул. Соборності, 45, м. Полтава, 36014, тел. (0532) 56-19-57, факс (05322) 56-21-70
e-mail: info@oblrada-pl.gov.ua, web: oblrada-pl.gov.ua, код ЄДРПОУ 22530614

№ _____

На № _____

від _____

Полтавська обласна рада

18.01.2021 № 01-35/100

ДОВІДКА – АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Видана старшому викладачу кафедри економічної теорії та економічних методів управління економічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Фрідман Олені Анатоліївні на підтвердження того, що теоретичні положення і практичні рекомендації дисертаційного дослідження «Підприємництво в структурі Національної інноваційної системи» на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки враховуються Полтавською обласною радою при вирішенні питань впровадження та реалізації державно-приватного партнерства в сфері інновацій.

Викладені у дисертаційному дослідженні практичні рекомендації щодо розвитку державно-приватного партнерства в сфері інновацій використовуються у процесі підготовки та реалізації проектів обласної програми «Бюджет участі Полтавської області на 2017 – 2020 роки» та у процесі реалізації заходів обласної програми «Екологічні ініціативи Полтавської області на 2019 – 2021 роки».

ГОЛОВА

О. БІЛЕНЬКИЙ

У К Р А І Н А
ХАРКІВСЬКА МІСЬКА РАДА
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ
ДЕПАРТАМЕНТ У СПРАВАХ
СІМ'Ї, МОЛОДІ ТА СПОРТУ

УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТА
ІМІДЖЕВИХ ПРОЕКТІВ

майдан Конституції, 7, м. Харків, 61003, тел. 725-30-84

E-mail: innovation_molod@city.kharkov.ua, сайт: www.invest.kh.ua, код ЄДРПОУ 40642309

20.09.2021 № 49

На № _____

Довідка

про використання результатів і пропозицій Фрідман Олени Анатоліївни,
поданих у дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук за темою:
«Підприємництво в структурі національної інноваційної системи»

Наукові результати, пропозиції та рекомендації, отримані у дисертації на
тему: «Підприємництво в структурі національної інноваційної системи»
Фрідман Олени Анатоліївни були використані у роботі Департаменту у справах
сім'ї, молоді та спорту управління інноваційного розвитку та іміджевих
проектів.

Рекомендації автора стосовно поширення інструментів актуалізованої
парадигми регіональної інноваційної політики в умовах локалізації за рахунок
розвитку мережевої кооперації; створення платформ розвитку з включенням до
інноваційної діяльності усіх зацікавлених сторін: бізнесу, науки і освіти,
громади, споживачів інновацій, інвесторів та ін.; створення об'єктивних
проектоорієнтованих умов; підготовка кадрів та ін. були враховані при розробці
Стратегії розвитку Харківської області до 2020 року.

Рекомендація автора стосовно покращення інституційного середовища
інноваційної системи та створення дискусійно-комунікаційних майданчиків з
визначенням суспільно-значимих викликів та соціально-економічних потреб
громадян і бізнесу були використані у Програмі розбудови регіональної
інноваційної системи Харківської області.

Заступник директора Департаменту
начальник Управління

В.В ГРЕЦЬКА-МИРГОРОДСЬКА

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**I. НАУКОВІ ПРАЦІ, В ЯКИХ ОПУБЛІКОВАНІ ОСНОВНІ
НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ*****СТАТТІ У НАУКОВИХ ФАХОВИХ ВИДАННЯХ УКРАЇНИ:***

1. Тютюнникова С. В., Фрідман О. А. Трансформації інноваційного підприємництва в умовах становлення цифрової економіки. *Економічна теорія та право* : зб. наук. пр. 2020. № 2 (41). С. 26–48. (*Особистий внесок здобувача: визначено характеристики інноваційного підприємництва в умовах цифровізації економіки*) (***Index Copernicus***).

2. Тютюнникова С. В., Фрідман О. А. Інклюзивний інституційний режим – передумова інноваційного типу соціально-економічного розвитку. *Бізнес Інформ*. 2020. № 4 (507). С. 15–20. (*Особистий внесок здобувача: визначення факторів впливу на інноваційний тип розвитку економіки України*) (***Index Copernicus***).

3. Фрідман О. А. Інституційне середовище інноваційного підприємництва. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія : Економіка і управління. 2020. Т. 31 (70), № 3, ч. 1. С. 12–17 (***Index Copernicus***).

4. Фрідман О. А. Особливості інноваційного розвитку у світовому господарстві в умовах цифровізації економіки. *Вісн. Харків. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна*. Серія : Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. 2020. Вип. 11. С. 89–93.

5. Тютюнникова С. В., Фрідман О. А. Національна інноваційна система: сучасні тренди та виклики для України. *Вісн. Харків. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна*. Серія : Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. 2020. Вип. 12. С. 171-179. (*Особистий внесок здобувача: визначення*

ролі державно-приватного партнерства в інноваційній сфері).

II. ОПУБЛІКОВАНІ ПРАЦІ АПРОБАЦІЙНОГО ХАРАКТЕРУ:

6. Пенська І. О., Панченко О. А. Проблеми та перспективи розвитку малого підприємництва в Україні. *Розвиток системи вищої та післядипломної освіти в сфері підприємництва* : зб. наук. пр. Міжнар. наук.-практ. конф., 8–9 грудня 2007 р., Харків. Харків, 2008. С. 86–88 (0,125 д.а.).

7. Свидерский В. П., Фридман Е. А. Управление рисками при внедрении новых технологий. *Інституційні засади стабільного розвитку економічних суб'єктів в умовах інтеграційно-глобалізаційних процесів* : зб. наук. пр. Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. 23 квітня 2015 р., Харків, 2015. С. 132–135. (0,13 д.а.).

8. Свидерский В. П., Фридман Е. А. Оценка и управление риском при внедрении новых технологий. *Фізичні та комп'ютерні технології* : XXII Міжнар. наук.-практ. конф., 9 грудня 2016 р., м. Харків. Дніпропетровськ, 2016. С. 397–401. (0,15 д.а.).

9. Фридман О. А. Інновації як основа сучасної економіки. *Сучасне матеріалознавство та товарознавство: теорія, практика, освіта* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 12–13 березня 2020 р., м. Полтава. Полтава, 2020. С. 184–186. (0,1 д.а.).

10. Фридман О. А. Орієнтація на інклюзивність як основа сучасної економіки. *Інклюзивний розвиток економіки в умовах глобальних викликів сьогодення* : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова, Харків, 1–28 лютого 2020 р. Харків, 2020. С. 52–54. (0,125 д.а.).

**III. ОПУБЛІКОВАНІ ПРАЦІ, ЯКІ ДОДАТКОВО
ВІДОБРАЖАЮТЬ НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ:**

11. Фрідман О. А. Інноваційне підприємництво: зміст та особливості розвитку в умовах четвертої промислової революції. *Регіональна економіка та управління*. 2020. № 1 (27), ч. 2. С. 105–109.